

POLITICĂ CULTURALĂ ȘI GLOBALIZARE
Conferința Internațională PEN, Sinaia, iulie 2001

Această carte a fost realizată prin grija Fundației „Friedrich Ebert”, reprezentanța în România. Toate drepturile asupra prezentei ediții în limba română aparțin Fundației „Friedrich Ebert”, Germania. Reproducerea integrală sau parțială a textului și a ilustrațiilor este interzisă și va fi pedepsită conform legii.

Universitățile sau organizațiile și fundațiile politice și civice pot obține cartea gratuit de la Fundația „Friedrich Ebert”, reprezentanța în România, 71434 București, str. Dobrotă nr. 5, e-mail: fesbuk@rdslink.ro sau prin PEN Clubul Român Fundația Academia Civică, București, Piața Amzei nr. 13, Tel./fax: 40 1 3125854, tel. 40 1 3129852, e-mail: acivica@fx.ro

PEN Clubul Român mulțumește Uniunii Scriitorilor pentru sprijinul tehnic acordat în organizarea conferinței.

Traducerea: Werner Kremm, Dr. Mariana Cernikova
ISBN: 973-97258-3-28

Tehnoredactare computerizată și tipar:
S.C. InterGraf S.R.L.
1700 Reșița
Tel./Fax: 055/211300

Apărut: mai 2002

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

**POLITICĂ CULTURALĂ
ȘI GLOBALIZARE**
**Conferința Internațională PEN,
Sinaia, iulie 2001**

dezbateri organizată de PEN Clubul Român
cu sprijinul Fundației „Friedrich Ebert”
Sinaia, 27-29 iulie 2001

A 03 - 01995

InterGraf
2002

CUPRINS

Participanții la Conferință	5
Program	9
Cuvânt de salut	13
Deschiderea lucrărilor	17
Terry Carlbom - Why PEN?	19

Prima masă rotundă.

ISTORIA CENTRELOR PEN PREZENTATĂ

<i>DE PARTICIPANȚI</i>	23
Francis King - International PEN: Aims and Methods ...	24
Alexandre Blokh - Le PEN Club de France	28
Isidre Grau - Le centre Catalan du PEN Club: 79 ans de syntonie exterieure	30
Kjell Olaf Jensen - The Norwegian P.E.N. Centre	36
Shaul Carmel - PEN Clubul israelian	41
Gálfalvi Zsolt - Centrul maghiar din România	43
Andrei Burac - PEN Clubul din Republica Moldova	46
Barbu Cioculescu - PEN Clubul român între cele două Războaie Mondiale	51
Romulus Rusan - Centrul PEN român - 1990-2001	58
Ana Blandiana	63

A doua masă rotundă.

<i>POATE FI LITERATURA GLOBALIZATĂ?</i>	69
Nicolae Manolescu	70
Irina Mavrodin - Literatură și globalizare: posibile abordări ale unui subiect problematic	70
Michel Thomas-Penette - L'Europe du dialogue: globalisation ou mémoire partagée?	73
Eugen Uricaru - Globalizare și iluminism	91
Jonathan Freyer - Ensuring globalisation benefits	

minority cultures	94
Dumitru Chioaru - Babel după Babel	98
Daniel Bănulescu - O tatonare asupra unuia din scopurile ascunse ale globalizării	101
Leo Butnaru - Universalitate sau globalizare	103
Shaul Carmel - Globalizare, nu, cooperare în literatură, da	110
Lucian Vasiliu - Globaliteraturizare	112
Mihai Zamfir - Beneficiile globalizării	114
Nicolae Manolescu	119

A treia masă rotundă.

INTEGRAREA CULTURALĂ A EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST: O COMPONENTĂ PRINCIPALĂ A INTEGRĂRII EUROPENE	123
Mihai Zamfir	124
Annie Bentoiu - Integrarea Europeană, o problemă personală a fiecărui scriitor	124
Tone Peršak - The cultural integration of central and eastern Europe: a significant component of European integration - literature and cultural integration	130
Micaela Ghișescu - Cultura Europei de Est versus cultura Europei de Vest: convergență sau divergență ...	134
Andrei Ionescu - Revenirea la angajarea artizanală	137
Bogdan Ghiu - Pentru o nouă literatură minoră	141
Vitalie Ciobanu - Complexele culturilor din Europa Centrală și de Est și integrarea europeană. Cazul românesc	147
Magda Cârneci - Teze pentru intelectualul român	157
Simona Cioculescu - În Europa, între Est și Vest	163
Gheorghe Schwartz - A scrie în tranziție	165
Încheierea lucrărilor - Ana Blandiana	173

PARTICIPANȚII LA CONFERINȚĂ

Francis King	- vicepreședinte Internațional PEN
Alexandre Blokh	- vicepreședinte Internațional PEN
	- președinte al Centrului PEN francez
Terry Carlbom	- secretar general Internațional PEN

Centrul PEN bulgar
Boiko Lambovski

Centrul PEN catalan
Isidre Grau

Centrul PEN englez
Jonathan Freyer

Centrul PEN francez
Fanny de Rocquigny
Ghislain de Diesbach
Michel de Maulne

Centrul PEN israelian
Shaul Carmel

Centrul PEN din Republica Moldova
Andrei Burac-președinte
Leo Butnaru
Vitalie Ciobanu

Centrul PEN norvegian

Kjell Olaf Jensen – președinte

Centrul PEN maghiar

Miklós Hubay

Centrul maghiar din România

Gálfalvi Zsolt - președinte

Centrul PEN portughez

Casimiro de Brito – președinte

Centrul PEN român

Ana Blandiana – președinte

Gabriela Adameșteanu – vicepreședinte

Denisa Comănescu – secretar

Eugen Uricaru – președintele Uniunii Scriitorilor

Daniel Bănulescu

Annie Bentoiu

Adriana Bittel

Dumitru Chioaru

Barbu Cioculescu

Simona Cioculescu

Magda Cârneci

Dan Cristea

Micaela Ghițescu

Bogdan Ghiu

Ioana Ieronim

Andrei Ionescu

Nicolae Manolescu

Irina Mavrodin

Rodica Palade

Nicolae Prelipceanu

Romulus Rusan

Cassian Maria Spiridon

Gheorghe Schwartz

Grete Tartler

Lucian Vasiliu

Mihai Zamfir

Centrul PEN sloven

Tone Peršak

Fundația Friedrich Ebert

Elke Sabiel

Maria Stein

Secretariat Conferință

Cristina Iacob

PROGRAM*

Cuvânt de salut

Elke Sabiel,
reprezentanta Fundației "Friedrich Ebert" în România

Deschiderea lucrărilor

Ana Blandiana
Terry Carlbom

Prima masă rotundă:

ISTORIA CENTRELOR PEN PREZENTATĂ DE PARTICIPANȚI

Moderator: Ana Blandiana

Francis King
Alexandre Blokh
Casimiro de Brito
Isidre Grau
Kjell Olaf Jensen
Boiko Lambovski
Shaul Carmel
Hubay Miklós
Gálfalvi Zsolt
Andrei Burac
Barbu Cioculescu

* Acest volum a fost alcătuit din textele predate secretariatului Conferinței. Regretăm lipsa din cuprins a intervențiilor orale ale președintelui Centrului Portughez (Casimiro de Brito) și reprezentanților Centrului Maghiar (Hubay Miklós), respectiv Centrului Bulgar (Boiko Lambovski)

Romulus Rusan
Ana Blandiana

A doua masă rotundă:

POATE FI LITERATURA GLOBALIZATĂ?

Moderatori: Nicolae Manolescu, Irina Mavrodin

Nicolae Manolescu
Irina Mavrodin
Michel Thomas-Penette
Eugen Uricaru
Jonathan Freyer
Dumitru Chioaru
Daniel Bănulescu
Leo Butnaru
Shaul Carmel
Lucian Vasiliu
Mihai Zamfir
Nicolae Manolescu

A treia masă rotundă:

**INTEGRAREA CULTURALĂ A EUROPEI CENTRALE
ȘI DE EST: O COMPONENTĂ PRINCIPALĂ A
INTEGRĂRII EUROPENE**

Moderatori: Mihai Zamfir, Andrei Ionescu

Mihai Zamfir
Annie Bentoiu
Tone Peršak
Micaela Ghițescu
Andrei Ionescu

Bogdan Ghiu
Vitalie Ciobanu
Simona Cioculescu
Gheorghe Schwartz

Încheierea lucrărilor

Ana Blandiana

Recital de poezie

susținut de toți poeții prezenți, în limbile în care au scris,
la Muzeul "George Enescu", vila "Luminiș".

CUVÂNT DE SALUT

În numele Fundației „Friedrich Ebert”, al celei mai vechi fundații politice din Germania, vă doresc un **bun venit** la conferința Dumneavoastră de la Sinaia.

Noi, Fundația „Friedrich Ebert”, suntem o instituție nonprofit, privată, culturală, care promovează, între altele, cultura și arta ca elemente ale unei democrații vii. Noi dorim să-i informăm pe oameni și să-i încurajăm să se implice astfel și aici, în România. Acest lucru reușește cel mai bine prin discuții, work-shop-uri și prin lectură, prin carte.

Globalizarea a atins între timp și domeniul culturii, al editurii și al pieței de carte. Dar la noi, în Germania, ține de bon ton ca despre situația literaturii germane să se audă numai bocete. Mai ales autorii tineri se simt împinși la marginea conștiinței publice. Cu cât numărul aparițiilor noi la târgurile de carte de la Frankfurt și Leipzig va fi mai mare, cu atât s-ar reduce șansele de a găsi un interes constant pentru ele.

Producția culturală este tot mai rapidă, însă ecoul este tot mai scăzut. Să fie oare granița absurdă între scriitorii și jurnaliștii germani cauza pentru această situație? Nici britanicii, nici italienii sau americanii din Nord și Sud nu cunosc delimitarea între scriitori și jurnaliști. Pentru francezi, denumirea profesiei, „écrivain-journalist”, este atât de normală, încât este recunoscută chiar și de oficiul financiar. Cei mai buni dintre scriitori scriu și pentru ziare - și nu doar de dragul banilor. Ei știu că jurnalismul are avantajul că ascute privirea și auzul.

Permiteți-mi să-l citez în acest context pe jurnalistul polonez Ryszard Kapucinski: „Lupta pentru putere este o luptă pentru

limbă: cel care are puterea de a spune ceva, spune și cum, și ce trebuie spus”.

Tocmai în dezvoltarea presei de masă de la începutul secolului XX până la saltul imens în era electronică este evidentă relația dintre putere și limbă.

Ce putem face noi, ca cititori, împotriva acestei influențări?

Cum putem să ne păstrăm independența proprie?

Avalanșa de cuvinte și imagini care se revărsă asupra noastră prin eter, din ziare și cărți, este pur și simplu sufocantă.

Limba nu ne pune la dispoziție simple cuvinte, pe care le lipim ca etichetele pe obiecte. Bogăția ei rezidă în ceea ce ea oferă în plus: vorbim, ne reprezentăm, ne asigurăm de identitatea noastră și ne descoperim. Și nu în ultimul rând – sau poate chiar în primul rând – limba ne permite să mințim, să formulăm ipoteze, să inventăm povești. Prin limbă ne eliberăm de constrângerile realității materiale.

A fi german nu este ceva vesel, de la al Doilea război mondial încoace mai puțin decât oricând. Dar cuvântul meu de salut nu doresc să-l închei cu lipsa de umor a germanilor în literatură (ironia literară are altă patrie), ci aș dori să vă amintesc de cultura germană bogată a sașilor transilvăneni, a șvabilor bănățeni, a germanilor bucovineni, deoarece în vestul Europei se ignoră încă faptul că în România întotdeauna s-a vorbit, s-a scris și s-a gândit și în limba germană. În timpul comunismului, la București au apărut în mod regulat numere din revista “Neue Literatur”. Au apărut cărți în limba germană la editurile “Dacia” și “Kriterion”. Dar au fost rare editurile de limbă germană din Vest (Elveția,

Austria, Germania), care au manifestat interes față de această literatură. Industria culturală - despre care Claudio Magris spune că se prefăce că îi reprezintă pe toți - i-a redus la o temă pentru reviste literare, inclusiv regiunea Bucovina, patria lui Rose Auslaender, Paul Celan și Alfred Kittner.

Politica culturală și actorii ei - inclusiv mediile, educația, școala și universitatea se află, - avându-se în vedere pretențiile și așteptările justificate în a obține informații calificate în perioada schimbărilor politice și sociale în Europa - în fața unor provocări cu totul noi, deoarece globalizarea și Internetul le provoacă și pe ele într-un mod inedit. Iar provocările adresate politicii culturale, literaturii, determină curajul unei gândiri noi și al unor reacții noi.

Ana Blandiana și PEN Clubul Român au acceptat această provocare, după cum o dovedesc temele conferinței. Noi vă dorim tuturor discuții bune, în interesul atât al organizației PEN, cât și în interesul României.

Elke Sabiel

DESCHIDERE LUCRĂRILOR

Ana Blandiana

Stimați colegi, dați-mi voie să declar deschise lucrările conferinței noastre și să vă spun "Bine ați venit!" în inima Carpaților și a PEN Clubului român. Sper să vă simțiți bine aici și sper ca zilele de dezbateri pe care le vom petrece împreună să ne confrunte și să ne apropie. De altfel, unii dintre Dvs. nu sunt pentru prima dată în România.

Această întâlnire este cea de a patra conferință internațională organizată de PEN Clubul Român, de fiecare dată tema dezbaterii fiind aleasă dintre problemele stringente ale momentului. "Scriitorul și puterea", în 1995, la Neptun, "Scriitori în închisori: între libertatea fizică și cea spirituală", în 1997, la Sighet, "Mai multe limbi – o literatură, mai multe literaturi, o limbă", în anul 2000, la Iași, au fost dezbaterile precedente în care, rând pe rând, trei provincii românești - Dobrogea, Transilvania și Moldova - au fost bucuroase să-și ofere ospitalitatea scriitorilor veniți din toate colțurile Europei.

Când D-na Elke Sabiel mi-a propus să colaborăm în organizarea unei conferințe pe marginea recentei Carte Culturale a Uniunii Europene, ideea că în ascendența acesteia se află și Carta PEN mi-a venit în minte în modul cel mai firesc, descoperind aproape cu uimire (și cu mândrie) măsura în care PEN Cluburile europene, născute în anii '20, reprezintă argumente *avant la lettre* ale viitoarei Europe Unite. Astfel s-a născut tema întâlnirii noastre de acum și de aici. Programul va cuprinde o scurtă prezentare a evoluției în timp a Centrelor PEN prezente (care se va

constitui, sper, într-o istorie *sui generis*, chiar dacă parțială, a organizației noastre) și două dezbateri despre **globalizare** și despre **integrarea Estului**, două teme obsedante ale lumii de azi văzute din perspectivă literară. De fapt, de la ideea unei organizații mondiale a scriitorilor până la ideea mondializării economice și politice, trecând prin integrarea Estului european scos de 50 de ani de comunism din rândul lumii și din propria sa definiție, tema dezbaterilor noastre se reduce la aceeași idee a unificării, care poate fi citită când ca unicitate, când ca uniformizare, când ca solidarizare, când ca înglobare, înghițire. Aceeași realitate poate fi numită desființarea barierelor sau stergerea diferențelor, și fiecare dintre aceste sintagme poate fi socotită, cu argumente, catastrofală sau binefăcătoare. Nu mă îndoiesc că discuțiile noastre vor cuprinde puncte de vedere diferite, poate chiar opuse, după cum nu mă îndoiesc că suntem cu toții conștienți de caracterul obiectiv al mecanismului globalizării. Atunci când nu numai războaiele și revoluțiile, ci și operațiunile de bursă se desfășoară "în direct", nimeni nu mai poate împărți planeta în felii etanșe, impermeabile. Violențele de stradă nu au cum să împiedice funcționarea acestui mecanism, economic în primul rând și abia apoi politic, social, cultural, așa cum nici o dictatură din istoria lumii n-a reușit vreodată să se opună unui proces economic. Comunismul nu a fost înfrânt nici de dizidenți, nici de opozanți, nici de revoluții, ci de propria sa aberație economică. Problema nu este, deci, dacă suntem sau nu de acord cu mondializarea, ci care sunt ideile, temele, fenomenele la mondializarea cărora contribuim.

De altfel noi nu sunt decât cuvintele. De-a lungul istoriei, de la hitiți, perși, babilonieni, fenicieni, greci, romani

și până la imperiul britanic sau cel sovietic, fiecare mare putere a încercat să se mondializeze și a făcut-o pe măsura forțelor și a dimensiunilor cunoscute ale lumii. Până la urmă, sarcina istoricilor va fi aceea de a determina dacă au fost mondializate norme de civilizație sau mijloace de represiune, câmpuri concentraționare sau drepturile omului.

În mod evident, ideile de la baza înființării unei organizații mondiale a scriitorilor, concentrate în Carta PEN, au fost profund umaniste și au concretizat nu numai dorința implicării scriitorilor în lumea pe care o reflectă în operele lor, ci și a speranței că această implicare poate aduce acestei lumi un surplus de bunătate și frumusețe. Unitatea Binelui cu Frumosul, atât de vie în spiritul antic, este sâmburul de flacără care luminează pagina albă din fața fiecăruia dintre noi. Această unitate stă la baza principiilor Cartei PEN și pentru așezarea acestei unități la temelia viitoarei unități a lumii trebuie să pledăm. Și o vom face, nu mă îndoiesc, și pe parcursul acestor două zile de dezbateri.

Terry Carlbom

WHY PEN?

If required to briefly expound on the 'raison d'être' of PEN, I would be tempted to say that PEN wished to create a space free from nationalism for writers where they could meet and discuss issues of literature; journalists to scrutinize the causes and effects of nationalism in accordance with the legacy of Émile Zola; historians to take apart national myths; and translators to make the inner message of writers and

poets available in any language.

Nothing of this comes automatically. History points to the opposite. PEN originated eighty years ago when, following the Great War, nationalism was still rife. In the following decades the ideology of PEN became clearer and more articulated. And when tyrants started to burn books, the PEN community decided it could not stand apart from reacting against regimes of intolerance.

This was uphill work, in the thirties as well as in the black and white world of the Cold War. Even now, when national borders seem to mean less and less in our part of the world, nationalism haunts us. 'Raison d'état' is the usual cliché used to bring the unorthodox to heel. Sometimes with threat and repression, at times even prison.

Now nationalism is a word that calls for distinctions. I hear for example the Scots carefully remind us that there is a difference between the nationalism of the present-day Scotland as compared to certain Balkan states of the nineties. What they and other modern states are talking about is the comfort of cultural heritage, the love of the countryside where you were born, in the stories and the language of one's childhood. In short, about the pride and necessity of identity. This serves the free creativity of writers. Tolerance, generosity and reciprocity are its hallmarks. The other kind is fettered in mythology. An overdose of that kind of nationalism brings nothing but intellectual poverty and easily becomes the political tool of other more sinister interests.

In this respect, PEN carries on a tradition, which is the essence of 'modernity'. It is a heritage of the Age of Enlightenment and John Stuart Mill, much more than being a daughter of the French Revolution. The insight is that free critical thought, however much it may trouble authority, is in the long run to the benefit of society. It becomes the backbone of democratic society and self-reliant citizens.

The ethics of PEN are also in the Charter. The freedom of speech we have as an ideal is not total, not uninhibited. It acknowledges self-imposed restraint. Members must refrain from knowingly untrue statements, never advocate violence in solving conflicts, and play their part in promoting the ideas of a culture of peace in society.

Certainly PEN strives to promote quality in the literary discourse we encourage. PEN takes pride in excellence. But we are guided by an open-ended definition of quality. PEN has the implied task of enabling any young writer of today to become the classic of tomorrow. Furthermore, talent must be allowed to develop, and talent seldom develops in prison. Writers under repression or in prison must also be our concern. And PEN is an association for those who realise that personal satisfaction arises not only from a job well done, but also from a conviction that the best is only possible in a society free, tolerant and concerned.

International PEN is built of free, autonomous PEN Centres. Members invite others from across borders to participate in seminars for an exchange of ideas and a discussion of matters of mutual concern, and where hospitality both

brings together and broadens horizons. Thus we are all enriched. Thus solidarity is enhanced. Thus we build the future of a Europe that we hope never again shall be torn apart by nationalism – but rather held together by mutual respect, allowing all to flourish.

This is why International PEN is an organisation with a future. Promoting literature, defending freedom to write.

Thank you Romanian PEN and the "Friedrich Ebert" Stiftung for making this regional meeting possible.

Prima masă rotundă

ISTORIA CENTRELOR PEN PREZENTATĂ DE PARTICIPANȚI

**Moderator:
Ana Blandiana**

INTERNATIONAL PEN: AIMS AND METHODS

As in photography, so in all human aspirations focus is vital for success. If we take aim with a gun, then it is useless if we do so at a number of different targets at one and the same time, since in that case we are unlikely to hit any of them. The word 'aim' carries with it the supposition that the marksman is determined to hit one target, not a number of targets simultaneously.

The original aim of International PEN, when it was founded in England in the early Twenties by that remarkable woman Mrs Dawson Scott, with the support and encouragement of the world-famous novelist John Galsworthy, was merely to facilitate the exchange of ideas between writers from all parts of the world. Subsequently, this aim expanded, as the persecution of writers in Nazi Germany and the Soviet Union became more and more terrible and more and more obvious. So, it came about that shortly before the outbreak of the last War, PEN had become a human rights organisation as well as a cultural one. Many present members would now claim that its role as a human rights organisation should be accepted as the more important of the two.

During the twenty and more years during which I have been actively associated with PEN, I have witnessed constant attempts to extend the scope of our activities even further. An obvious instance is that of Nelson Mandela. Here

was a man who symbolised the heroic and desperate struggle to destroy apartheid. All but a small minority of PEN members felt abhorrence for Mandela's treatment by the then government of South Africa and a ready sympathy for him. But was he someone about whose situation PEN ought to concern itself? There were those, like myself, who took the view that, though individually each of us must be uncompromisingly opposed to apartheid and must feel intense indignation at Mandela's imprisonment, he was not someone on whose behalf PEN, as an organisation, ought to campaign. Our reason for reaching this decision was that he was not a writer and that he was being persecuted not for what he had written but for what, as a political opponent of the regime, he had done and encouraged others to do. After a great deal of argument, our view was the one eventually adopted.

Since then, PEN has constantly been under pressure to make its criteria for defending victims of persecution increasingly elastic. Although it is, as its charter declares, a non-political organisation, there have been more and more instances of its engaging in battle on behalf of some individual who, like Mandela, is in prison, not primarily for what he has written, but because he has been the leader or a member of a political faction opposed to the government in power.

During the time that I have been associated with PEN, it has become ever clearer to me that there will always be people and even governments determined to subvert it for purposes other than those for which it was founded. This of course happened more obviously and more frequently during the years of the Cold War. From the Commu-

nist Bloc countries I met people who arrived as delegates even though their claims to be writers were flimsy or, as in the case of Chinese man frequently encountered at Congresses, totally non-existent. Among the delegates from the Western democracies I was able to identify at least two as being pawns of the CIA. Today, I have seen PEN used by opponents in other political struggles – each side denouncing the other for violations of human rights and demanding that PEN should pass indignant resolutions and protests.

The question that PEN should ask itself must therefore be this: if a victim of persecution is not, in the strict sense, a writer but merely someone who has put on paper his political views, ought we to champion him – or her? And what of journalists? Should PEN fight on their behalf? I ask these questions because I feel it to be vital for PEN to resist the temptation to become another, minor, less effective Amnesty and to preserve its unique identity as an organisation of writers devoted both to the welfare of writers and to writing itself. Focus is all-important.

Having briefly said something about aims, I should like to say something, even more briefly, about methods. As you will know, at every Congress much of the time of the assembly of delegates is taken up with the debating and passing of innumerable resolutions expressing anger and concern at this or that infringement of human rights. How often and to what degree oppressive governments pay attention to these resolutions, is something I often wonder. Protests and resolutions serve the twin purposes of making delegates feel that they are *doing* something and of providing an outlet for feelings of outrage. But all too often when we have achieved some positive result, it is not because of

these widely publicised resolutions but because of quiet, patient work behind the scenes. My own feeling has always been that, far more important than these aggressive or defiant resolutions, is the work, a hard day-to-day grind, of the Writers in Prison Committee, of the Women Writers Committee, the PEN Emergency Fund, and the initiative of my own Centre in regularly mailing books to prisoners.

Sadly, as in politics so in the field of human rights, to achieve one's aims requires more than indignation and speaking one's mind. A dictator is not likely to respond favourably to an organisation that appears to be dictating to him what to do. Yet all too often PEN in its resolutions uses words like 'demand', 'insist', 'call on' etc. To ask a dictator to show clemency to a prisoner outrages some people – who rightly point out that clemency is something shown to someone who deserves his sentence, not to someone wholly undeserving of it. But if a dictator is asked to show clemency, then he can abandon the uncompromising stance that he has previously adopted, without any risk of losing face. PEN's primary aim – which should be to secure the release of the person concerned, not to show its totally justifiable indignation – must surely excuse what is, in effect, a falsehood.

My conclusion then is: Where aims are concerned, let us always remember that we are primarily a writers' organisation and that it is therefore to writing and the welfare of writers that we should restrict ourselves. Where methods are concerned, let us always opt for those that are most likely to *work* and not for those that are most likely to provide relief for our pent-up anger, indignation and frustration, however justified those feelings may be.

LE PEN CLUB DE FRANCE

En 1922, la France a répondu aussitôt à l'appel venu de Londres et de Galsworthy. Le club français fut le second à se constituer et à reconnaître l'importance de la mission que, par cette constitution, les écrivains se reconnaissaient. Il ne tarda pas à avoir pour président l'un des plus prestigieux de l'époque: Anatol France. L'humanisme élégant de ce beau romancier, qui était aussi le plus bonhomme, a sans doute marqué notre Centre et nous cherchons à lui demeurer fidèle - en insistant sur le rôle de la littérature dans ces Lumières où la France a toujours su reconnaître le destin et le salut de l'humanité.

Mais c'est en Valéry que nous trouvons le mieux et notre inspiration, et la source de notre orgueil. C'est lui qui a défini le mieux et notre mission et le miracle qui nous l'aura accordée, quand dès 1925, au dîner présidé à Paris par Galsworthy, il déclarait que le PEN Club était l'enfant d'un miracle, le miracle d'amour qui avait fait que les diverses littératures sont tombées amoureuses les unes des autres. "Celui qui fut dix ans notre président, concluait en disant que si, comme l'avait cru Mallarmé, et beaucoup avant et après lui, le monde était fait pour aboutir à un beau livre, ce beau livre était "de toutes les langues" et que le PEN devait y collaborer.

Le siècle cependant écrivait une tragédie à laquelle le PEN français doit bientôt se consacrer. La visite de Bunin

en 1926, la présence des écrivains russes émigrés tels que Nabokov, Bunin, Merejkovski, Berberova, nous rendit très vite conscients des problèmes qui se posaient dans l'époque et du fait qu'il concernait moins la littérature que les écrivains. La guerre d'Espagne, l'afflux des réfugiés espagnols, toute une émigration intellectuelle et littéraire, confirma cette dérive de nos activités sous la présidence de Jules Romains. La guerre, l'occupation devaient mettre un terme à toute activité aussi bien sur le plan littéraire que dans le domaine de la liberté d'écrire et de penser.

Le PEN français reprit son essor avec André Chamson qui fut porté à la présidence internationale. De nouveaux problèmes se posaient. Toute une moitié de l'Europe était dans les chaînes. Sous la présidence de Pierre Emmanuel, lui aussi président international, le PEN français pris une part très active, fit une oeuvre dont il est justement fier, dans la lutte contre le despotisme soviétique par l'intervention dans les médias. Par correspondance et le plaidoyer auprès des autorités, il parvint à aider un nombre des collègues russes, polonais, yougoslaves et roumains - *last but not least*. René Tavernier, lui-aussi Président international, se dépensa sans compter en faveur de cette dissidence et de ses réfugiés.

La libération toute souhaitée est advenue. Mais dans le domaine de la coopération intellectuelle autant que dans celui des droits de l'homme, nous sommes encore, toujours, très loin du port. Sous ma présidence, j'ai donné au Centre trois orientations majeures. La première est la relecture, la célébration, l'hommage rendu, la discussion d'oeuvres poétiques ou prosaïques d'écrivains, morts ou vivants, qui ne sont pas suffisamment connus ou appréciés dans l'époque.

La seconde tâche concerne l'établissement et le renouvellement de nos contacts avec les intellectuels et les écrivains de l'Islam dont beaucoup sont menacés, censurés et avec lesquels les rapports sont souvent difficiles, l'incompréhension et les malentendus fréquents et mutuels. La troisième et, pour moi, la plus importante : favoriser, servir, promouvoir par tous les moyens l'unité de l'Europe et, plus concrètement, l'entrée des pays de l'Europe Centrale et Orientale et, au premier chef la Roumanie, notre sœur latine, dans l'Union européenne. C'est bien pourquoi, nous attachons une si grande importance à des réunions de Centres européens telle que celles que votre Centre roumain organisa pour la quatrième fois. Et c'est au nom de cette œuvre commune que nous voudrions exprimer à votre Centre et à son président Ana Blandiana, notre sincère et profonde gratitude. Nous revenons vers vous pour réapprendre ce que signifie le PEN Club, reprendre espoir, retrouver le courage d'entreprendre.

Isidre Grau

LE CENTRE CATALAN DU PEN CLUB: 79 ANS DE SYNTONIE EXTERIEURE

L'histoire du centre catalan du PEN Club est présidée par une double conviction: l'interprétation de la littérature comme un lien qui ne connaît pas de frontières et, aussi, la nécessité de reconnaissance extérieure pour atteindre la

maturité. La meilleure preuve se trouve dans la volonté et les faits des générations successives qui pendant presque 80 ans d'épique accidentée n'ont pas perdu le contact avec l'idée de fraternité universelle entre les créateurs de plume.

Son début fut déjà significatif. Le 19 avril 1922 se constitua le PEN Club catalan à l'hôtel Ritz de Barcelone, seulement une demi-année après qu'on avait célébré à Londres la première rencontre du PEN Club anglais, et pas encore deux mois que le comité international de l'entité était constitué, suivi par la fondation du centre français. Donc, le PEN catalan allait être le troisième centre qui s'organisait dans le mouvement unitaire international et cinq nouveaux centres s'y auraient accueillis avant l'été, entre lesquels il y avait le PEN de Roumanie, aujourd'hui amphitryon de cette conférence.

S'il est certain que le PEN club voyait le jour comme réponse à l'expérience traumatique de la première guerre mondiale, c'est aussi vrai que les écrivains catalans entendaient cette initiative comme l'opportunité de porter leur langue et leur culture dans un forum international qui lui donne la pleine reconnaissance. L'identité catalane, avec presque mille ans d'histoire, s'est toujours guidée du regard d'Europe. A la seconde moitié du dix-neuvième siècle, autour du mouvement de la renaissance, allait se consolider sa vigueur créative avec le modernisme européen et, déjà à la seconde décennie du vingtième siècle, avait rendu possible une certaine splendeur autonome. Mais pendant les années 20 la plénitude culturelle continuait trop liée aux circonstances politiques, comme ils vont démontrer les restrictions imposées avec la dictature de Primo de Rivera en 1923.

Mais il y a une réalité inévitable jusqu'au présent: hier comme aujourd'hui nous sommes en train de parler d'une langue et d'une culture sans un État propre. En conséquence, il a fallu ouvrir un chemin au milieu d'une autre culture en situation majoritaire, avec des obstacles variables selon les gouvernants. Cependant, si nous parlons de 1922, quand la Catalogne était en train de modeler ses institutions, la fenêtre ouverte que représentait le PEN international fut saisie comme l'occasion pour matérialiser le projet de renaissance littéraire du 19e siècle.

La preuve la plus évidente de la confiance des écrivains catalans vers les postulats du PEN, nous la trouvons avec la participation continue de ses représentants dans les rencontres annuelles et dans l'implication active aux comités de travail. Ainsi, les catalans étaient à Oslo en 1928, quand l'organisation va définir un des piliers de son action: le PEN est une réunion de langues et de littératures, pas de pays ou Etats. Et aussi les catalans étaient présents dans l'historique congrès de Dubrovnik, lorsqu'on dénonçait et condamnait le nazisme.

L'enthousiasme et la constance des écrivains catalans on rendu possible la convocation du 13e congrès international du PEN à Barcelone, entre le 20 et le 25 mai 1935, quand 165 écrivains, représentants de 25 pays, se sont réunis sous la présidence de Pompeu Fabra, personnalité décisive dans la normalisation de la langue catalane. Malheureusement, un an après commençait la guerre civil espagnole, avec l'interruption d'autant de projets et avec l'impossibilité de consolider les gains antérieurs. Cependant, dans un moment

difficile le PEN catalan a maintenu la représentation de congressistes à Paris (1937) et à Prague (1938).

Avec l'instauration de la dictature franquiste, le PEN catalan continuait à être active pendant 34 ans à l'exil, à travers du secrétariat permanent à l'extérieur assumé par Josep Maria Batista Roca, et avec la présidence de Carles Riba jusqu'au 1959, l'année de sa mort, et après, de Josep Carner, poète exilé à Bruxelles. L'expérience de l'exil, malgré les circonstances adverses, a servi pour recevoir le témoignage de la solidarité internationale. Malheureusement, les effets de cette solidarité s'arrêtèrent avec le début de la seconde guerre mondiale, quand toute l'Europe va être bouleversée par le conflit belliqueux.

Batista Roca, dans son exil à Cambridge, où il exerçait comme professeur d'histoire au Trinity College, a été la référence catalane pendant toutes ces années, tandis qu'à l'intérieur de la Catalogne se produit un nouveau sursaut culturel et littéraire à partir de 1962, avec les écrivains des nouvelles générations, mais se maintient l'impossibilité de restructurer les associations et les institutions qui puissent consolider l'identité nationale.

Le franquisme, même dans son agonie, passe encore par une des phases les plus dures de la répression, quand en 1973 se produit un pacte entre Batista Roca et Avel·lí Artís Gener « Tísner », au nom des écrivains catalans, pour faire que le centre catalan du PEN revienne à la Catalogne, puisse être légalisé et transformé en un outil de dynamisation au service de la littérature catalane. Mais le

contexte politique est encore si défavorable que l'assemblée de réorganisation doit être célébrée au sommet d'un autobus. C'est le 4 février 1973, quand 42 écrivains résidents en Catalogne sont invités à effectuer une excursion, qui servira pour approuver les nouveaux statuts et pour nommer la nouvelle direction, présidée par le poète Joan Oliver.

Mais la reprise d'une certaine normalité ne sera effective jusqu'en 1976, avec ce qu'on a appelé la transition démocratique, qui proposait la légalisation de nouvelles associations et le climat nécessaire pour construire des espaces de liberté. Ainsi, c'est quand le centre catalan du PEN CLUB peut démontrer la vitalité hibernée et entreprendre un effort intense pour proposer la célébration d'un nouveau congrès international à Barcelone, qui aura lieu entre l'11 et le 14 octobre 1978, sous la présidence internationale de Mario Vargas Llosa, avec l'assistance de 150 écrivains, venant de 35 centres du PEN, qui ont pu être des témoins de la nouvelle conjoncture qui déjà commençait à rendre possible les projets du futur, grâce à la coordination internationale.

C'est à cette assemblée, et autour de la rénovation de la direction effectuée en 1979, avec la présidence de Maria Aurèlia Capmany, que le centre catalan du PEN CLUB entreprend la modernisation définitive avec des critères enracinés dans la société catalane et dans l'optique de la récupération des institutions autonomes dirigées par la Generalitat de Catalogne. C'est dans cette nouvelle étape que le centre catalan a travaillé, de façon décidée, en trois

directions qu'il considère plus propres à un centre de ses caractéristiques: d'abord, l'assistance régulière aux réunions et congrès convoqués par le PEN international; après, la croissance de protagonisme à l'intérieur, avec l'impulsion des comités de traductions et de droits linguistiques; et, finalement, profiter de la plateforme internationale pour projeter les lettres, tout en établissant des relations avec d'autres littératures et envisageant l'échange.

Le dynamisme de ces années-là s'est traduit par un travail très intense, spécialement marqué par les tâches du comité de programme et traductions, né à l'assemblée de 1978 à Barcelone, et qui a évolué vers ce qu'on appelle comité de traductions et droits linguistiques, présidé depuis 1993 par le Catalan Isidor Cònsul, et qui a élaboré un important projet en relation avec les droits linguistiques, culminé en juin 1996 avec la proclamation solennelle d'une Déclaration Universelle des Droits Linguistiques, lue à l'Université de Barcelone et soutenue par tous les centres du PEN et par une centaine d'ONGs.

Mais avant d'arriver à ce rendez-vous international, en 1992 Barcelone avait été le siège du 57e congrès international du PEN, qui a réuni 400 écrivains de tout le monde entre le 20 et le 26 avril, au même temps qu'on fêtait le Jour du Livre, que chaque 23 avril célèbre la Catalogne et que dans ces dernières années s'est internationalisé en hommage aux livres.

Maintenant, notre présent est une manière d'avancer vers un futur gouvernable. Pour accomplir les missions enrou-

lées, le centre catalan du PEN CLUB compte avec des comités de travail qui constituent sa force essentielle, comme le sont les femmes écrivains, celui de projection à l'extérieur, la promotion intérieure et les écrivains emprisonnés, en plus de continuer avec la présidence du comité international de traductions et droits linguistiques. Et depuis ce mois de juin-le centre catalan du PEN Club compte une nouvelle direction, présidée par Dolors Oller, qui se propose de donner une nouvelle impulsion au programme des deux dernières décennies, avec l'objectif de contribuer au débat intérieur du PEN international, en profitant de la plateforme de projection de notre littérature et établir des liens et projets de futur avec les autres littératures. Tout cela, avec l'idée de faire que la littérature catalane soit aussi moderne et ouverte comme le prétendaient ces poètes et narrateurs catalans d'avril 1922, qui ne doutèrent de secondar une initiative qui a surgi de l'esprit de solidarité et l'échange entre créateurs de la plume.

Kjell Olaf Jensen

THE NORWEGIAN P.E.N. CENTRE

The Norwegian P.E.N. Centre, being among the oldest in the P.E.N. family, was established by the novelist Johan Bojer in 1922, only one year after the establishment of International P.E.N. in London. Mr Bojer enjoyed a wide international reputation at least until the early 1950s, his most

well-known work being the novel «The Last of the Vikings».

The Norwegian P.E.N. has a history with both ups and downs, with an activity level which has varied widely, and with a break during the Second World War and the German occupation of Norway. After the war, the Center's development has followed more or less the same lines as that of most other centers, with a tendency to put more stress on the fight for freedom of expression and less on our activities as a literary club. Our activities towards the membership consist today of about 5-6 meetings with national and international writers per year, public ceremonies in connection with the international Writers in Prison Day and other particular dates, and the offer towards the members to participate in the work of any of International P.E.N.'s committees.

Our fight for freedom of expression is directed both towards problems in Norway, where we cooperate with 25 other human rights organizations, loosely organized in a vast NGO Forum, and towards international problems, where we mostly cooperate with other Norwegian writers' organizations, private foundations, the Norwegian Ministry of Foreign Affairs (sponsoring, reports) and of course with International P.E.N. and its committees. We regard the idea of building bridges in areas of conflict as our main target within this part of our work. Some examples:

In September 2000, we sent a delegation to Serbia, Kosovo and Macedonia to make contacts, meet friends and get an idea of the possibility of bringing colleagues together. We

have also constantly participated actively in the regional and international P.E.N. conferences within the region of the Balkans (Bled, Sarajevo, Zagreb, Romania). In the end of September 2001, we organize a Balkan conference with the title «Balkan 2001. The Responsibility of the Writer. The Role of Literature» in Stavanger, within the framework of the yearly international Festival of Literature and Freedom of Expression which is held in that city, and in cooperation with the City of Stavanger. All the republics which once were parts of former Yugoslavia, will be represented, with the exception of Slovenia, and Albania and the Roma population and literature will also be represented. There will also be some international experts like Mr Moris Farhi and Ms Vesna Goldsworthy.

In February 2001, we sent a delegation to Israel and the Palestinian areas, in cooperation with the Norwegian Playwrights' Association, Norwegian Writers for Children, and The Norwegian Association of Literary Translators, with the same idea as above: make contacts, meet friends and get an idea of the possibility of bringing colleagues together. Now, we plan several follow-ups of this initiative:

1) A conference in Ramallah in late November 2001, with a number of internationally known writers and Palestinian writers, in order to direct the world medias' searchlight towards the conditions of our Palestinian colleagues, who are virtually non-existent in the world's eyes, who live and work under terrible conditions, and who all the same are among the most active forces working for peace in the Middle East. This conference will be organized in close cooperation with the Palestinian Writers' Union.

2) An other conference with our Israeli colleagues (which will be much easier to organize), probably at some time during the spring of 2002.

3) An event with representatives of both parties. For this part of the plan it still is rather difficult to fix a schedule.

In april 2001, we sent a delegation to Iran to make contacts, meet friends and try to get more precise ideas about the fight against censorship and other gross violations against the writers', editors' and journalists' right to freedom of expression. Now, we follow up this work with an Iran Conference in Stavanger during the same festival as mentioned for the Balkan Conference above, with participation from Iranian writers living in exile in Norway and Sweden, and from Iranian writers arriving directly from Iran for the conference, among them several of the country's most well-known novelists and poets today. This year, there are three Iranian Cities-of-Asylum-guests in the Norwegian cities participating in this program which is directed by the International Parliament of Writers, and all three of them will of course also participate in our conference.

One of the three official Norwegian Cities of Asylum for writers, namely Kristiansand, will be organizing a huge conference assembling all writers profiting by this system around the world, and representatives from all Cities of Asylum, probably in 2005. Norwegian P.E.N. has been asked to be co-organizers of this event, which we of course have accepted.

The Ministry of Foreign Affairs has asked Norwegian P.E.N.

if we are willing to take over the administration of the Government's part of the financing of the Cities of Asylum programs, which we have accepted.

For the first time in its history, Norwegian P.E.N. will, some time during the remaining months of 2001, very probably be able to establish an own secretariat, when we shall be taking over the office and the essential activities of the Norwegian Forum for Freedom of Expression (NFFE), which will be closing down. NFFE is an umbrella organization with 18 member organizations assembling writers (fiction and non-fiction), editors, publishers (books, newspapers and magazines) and journalists. Most of these organizations now seem to regard Norwegian P.E.N. as their most natural partner when it comes to freedom of expression work.

These are some examples of what we mean by «building bridges». Norwegian P.E.N. is still a rather small organization with less than 300 members and with very limited financial means; we depend upon partners both for sponsoring of projects and for the carrying out of bigger projects. We therefore have, slowly but conscientiously, tried to build a network of partner organizations with which we today feel that we have a largely fruitful cooperation.

Shaul Carmel

PEN CLUBUL ISRAELIAN

Doamnelor și domnilor, în primul rând aş vrea să mulțumesc doamnei Ana Blandiana, președintele Centrului român, că a ținut cont mai puțin de geografie și mai mult de civilizație și a invitat o țară din Orient la o conferință europeană. Ne considerăm europeni și mulțumesc doamnei Ana Blandiana că ne aflăm aici.

Doamnelor și domnilor, eu nu aş vrea să vă vorbesc mult, ci doar despre câteva lucruri esențiale și foarte specifice nouă, PEN Clubului israelian. Probleme care nu au corespondent și nu se aseamănă, poate, cu problemele altor centre PEN din lume și din Europa.

PEN Clubul nostru există într-un mediu foarte ostil, de război permanent. PEN Clubul israelian a luat ființă doi ani după ce a luat ființă PEN Internațional. La conducerea PEN-ului de-a lungul a 80 de ani au fost scriitorii ebraici de renume. Dominarea limbii ebraice în PEN a existat până în ultimii 20 de ani. Odată cu exodul au intrat în PEN scriitorii care scriu în alte limbi. Nu a fost ușor, nu este ușor nici astăzi. Vedeți dumneavoastră, spre deosebire de România și Ungaria care au câte două centre PEN, adică un centru PEN maghiar în România și un centru PEN în Ungaria, la noi este exact invers. Doamnelor și domnilor, de-a lungul anilor centrul PEN a făcut eforturi să traducă în câteva limbi opera scriitorilor ebraici. Acum face totul pentru traducerea, invers, a scriitorilor care au migrat din Est, scriitorii de limbă

rusă. În ultimii 15 ani a fost exodul evreilor din Rusia, țara noastră a primit aproape un milion de evrei din Rusia și cu ei vă dați seama că au venit oameni de artă; numai Asociația de Limbă Rusă, a scriitorilor de limbă rusă din Israel numără 200 de persoane. PEN-ul israelian e în conflict aproape permanent cu politica – asta ca să atrag atenția asupra subiectului discutat aici de-a lungul a două ore, unde trebuie să fie PEN-ul, alături sau față în față cu politica și cu statul. Iată avem acum o problemă esențială: din cauza conflictului cu palestinienii, scriitorii israelieni de limba arabă, membri ai PEN-ului israelian de ani de zile, din cauza conflictului din ultimul timp, nu mai vor să participe la activitatea PEN-ului și vor separație. Iată o problemă esențială pentru noi. În același timp, PEN-ul israelian luptă pentru eliberarea unui scriitor arab. Iată conflicte pe care altă țară nu le are. Pe de o parte nu mai vor să participe la activitățile noastre, pe de altă parte noi presăm puterea politică a statului să elibereze un scriitor arab care este în arest administrativ, rugând pe primul ministru să-l judece și să-l pedepsească dacă este cazul. Iată o problemă specifică nouă. Pregătim acum un număr al revistei noastre, *Apelul*, în limba franceză, limbă mai puțin cunoscută și, oricum, nu cu circulația pe care o are engleza. În conducerea PEN-ului sunt la ora actuală vorbitori de diverse limbi, iar un lucru specific nouă; suntem în aceeași organizație scriitori care scriu în 11 limbi diferite. Am spus că centrul nostru PEN numără 200 de persoane. Sunt foarte bucuroși că am venit aici, la această conferință internațională. Sigur că ne-am bucura să aibă loc și la noi asemenea conferință. Prima și ultima conferință internațională care a avut loc a fost în 1973, la Ierusalim. PEN-ul își duce activitatea la Tel Aviv, și nu în capitala țării.

La început a funcționat în casa particulară a unei scriitoare. Când și cum va avea loc o conferință sau un congres PEN în Israel, din păcate nu depinde numai de noi. În fiecare zi sunt accidente grave, atentate.

Vă urez succes și vă mulțumesc foarte mult.

Gálfalvi Zsolt

CENTRUL MAGHIAR DIN ROMÂNIA

Stimați colegi și prieteni, ceea ce am auzit noi aici despre istoria PEN Cluburilor din Europa a demonstrat din nou că relația dintre literatură și istorie este foarte, foarte complexă. Literatura vrea să scape de efectele nefaste ale istoriei, dar istoria nu este de acord cu aceasta. Întâmplările din viața PEN Cluburilor, mai ales în partea aceasta, centrală, de est și de sud a Europei, din păcate, sunt foarte legate și mai demult legate de procesele istorice.

Și PEN Clubul maghiar din România a fost fondat sub influența condițiilor istorice. Prima dată a fost înființat în 1928, în secolul trecut - este foarte greu de spus așa, dar a fost secolul trecut - dar, datorită unor neînțelegeri, nu prea a funcționat până în 1933 când a avut loc congresul de la Dubrovnik, care din toate punctele de vedere a fost unul dintre congresele cele mai importante ale PEN Clubului. După aceasta s-au clarificat anumite lucruri, s-a clarificat printre altele că PEN Cluburile nu reprezintă state, ci reprezintă literaturi și limbi. Este un lucru foarte greu de

înțeles în partea aceasta a Europei - nici acum nu este înțeles prea bine - dar, totuși, mi se pare că în privința aceasta și PEN Internațional a avut un rol important de a conștientiza acest fapt. Nu este vorba numai despre niște vederi formulate de unii politicieni, este vorba de o mentalitate care leagă totul de stat, literatură, cultură, totul. Cetățeanul este o proprietate a statului, ceea ce face și ceea ce produce este, de asemenea, o proprietate a statului și totul trebuie judecat sub acest aspect. Din cauza aceasta avem foarte multe probleme în toată Europa, în partea aceasta a Europei, mai ales, și, din păcate, vom avea și în viitor. Vă rog să vă gândiți numai la faptul că acum, este sfârșitul lui iulie, încă nu știm dacă următorul congres al PEN Clubului va avea loc sau nu, pentru că în Macedonia se luptă, acolo se trage. Vorbind despre o influență a istoriei asupra sortii literaturii, a cărturarilor, este vorba și despre faptul că trebuie să-i înțelegem: prin partea aceasta a Europei, nu numai ultimele secole, dar mai ales după 1989 naționalismul agresiv, extremist, este primejdia cea mai mare. PEN este, desigur, o organizație literară. Pentru noi, desigur, este cel mai important că se ocupă cu valorile literaturii, în primul rând. Nu vom avea posibilitatea de a crea și de a continua mai departe aceste valori care sunt în Europa de 4000 de ani, de la Iliada, dacă naționalismul, și ca mișcare, dar și ca mentalitate, nu va fi pus în situația de a nu mai putea fi atât de vehement și de a nu avea influență atât de mare.

PEN Clubul maghiar din România a fost înființat din nou în 1990 împreună cu PEN Clubul român. În timpul dictaturii regale PEN Clubul nu a putut funcționa deloc și după aceasta, în timpul totalitarismului comunist, de

asemenea. În perioada comunistă PEN Clubul român a avut posibilitatea de a trimite uneori un scriitor sau doi la întâlniri internaționale, dar, de fapt, nu a funcționat. A început să funcționeze numai după '90. După 1990 am înființat și PEN Clubul maghiar din România pe baza hotărârilor și principiilor de bază ale PEN-ului Internațional. Deci am avut discuții, desigur, dar ceea ce este foarte important, colaborăm în cele mai bune condiții cu PEN Clubul român și prezența noastră de acum dovedește acest lucru. Am participat la o serie de întâlniri internaționale unde am avut, de altfel, și inițiative comune, ne înțelegem foarte bine și, bineînțeles, ne înțelegem foarte bine și cu PEN Clubul din Ungaria și există o colaborare foarte fructuoasă, mi se pare, între PEN Clubul maghiar din România și PEN Clubul maghiar. Am organizat, de altfel, o întâlnire internațională, cele trei PEN cluburi împreună, o întâlnire europeană care a fost apreciată foarte mult de cei care au participat din diferite PEN cluburi din Europa.

Nu vreau să fac o istorie a PEN Clubului maghiar din România, vreau să spun un lucru: că în afară de activitatea propriu-zisă, noi suntem foarte mult legați de un document despre care a fost deja vorba aici, *Declarația universală a drepturilor lingvistice*, care a fost aprobat în 1996 la Barcelona, și de atunci noi colaborăm cu PEN Clubul din Catalonia. Dar acesta nu a fost făcut numai de cei din Catalonia, este un document făcut de specialiști, foarte important, foarte cuprinzător, pe baze științifice. Îmi pare rău că în ultimul timp nu se acordă atenția cuvenită acestei *Declarații* și cred că PEN-ul Internațional ar trebui să se ocupe din nou de acest document, care la timpul lui, în '96 și după asta, a avut un ecou foarte mare.

Desigur că în munca în PEN Club și în munca cărturarilor în general sunt multe conflicte în ultimul timp, în ultimii ani. Noi am câștigat libertatea de creație, dar în același timp am pierdut foarte multe iluzii. Este vorba nu numai de PEN Clubul de aici, nu este vorba numai despre România, este vorba despre Europa Centrală, despre Europa de Sud, despre Europa de Est. Am câștigat o experiență conform căreia după moartea tiranului Claudius nu vine Hamlet și nu vine Horațiu, vine agresivul Fortinbras care este fără scrupule. Trebuie să trăim cu experiența aceasta. Dacă uităm această experiență, atunci nici PEN Clubul, nici munca scriitorilor nu va folosi nimănui.

Andrei Burac

PEN CLUBUL DIN REPUBLICA MOLDOVA

Doamnelor și domnilor, sunt foarte emoționat că mă aflu aici, cu colegii mei. O să încep prin a spune cine suntem noi. Mai întâi cine suntem astăzi, apoi vă voi spune cine am fost ieri.

După o sută de ani de dominație colonială a Rusiei, după primul război mondial, Republica Moldova, Basarabia de atunci și de astăzi, a revenit ca un teritoriu, parte integrantă a României și, deci, istoria PEN-ului nostru este, până la un moment dat, istoria PEN-ului român și invers.

După al doilea război mondial, ca rezultat al pactului Ribbentrop-Molotov, am redevenit parte a fostei U.R.S.S.,

situație care a continuat până în '91. Bineînțeles că noi, scriitorii din Republica Moldova de astăzi, am suportat o dublă teroare în acești ani: teroarea ideologică, comunistă, și teroarea de a fi lipsiți de identitate. Republica Moldovenească, avea ca limbă oficială limba moldovenească, o limbă care nu exista, prefăcându-se că nu ar fi avut nimic comun cu limba română, limba tradițională, vie, limba clasicilor noștri, limba predecesorilor noștri, lipsindu-ne de dreptul de a ne numi români, continuitatea clasicilor noștri, despre care au învățat părinții noștri, bunicii noștri, strămoșii noștri. Bineînțeles că a existat permanent o rezistență, nu prea deschisă, pentru că știam noi cu ce se termină orice rezistență; pur și simplu știm foarte bine și ar trebui să nu uităm, pentru că dacă România are astăzi la Sighet un Memorial, bazat pe documente, noi nici măcar nu-l putem avea, fiindcă toți intelectualii din Basarabia au fost pur și simplu exterminați undeva, în Siberia. Dar cu toate acestea, în Basarabia activau niște scriitori care, unii, au fost scriitori de valoare la debuturile lor, menționați de George Călinescu în "Istoria literaturii române". Aș vrea să menționez pe Alexandru Robot, un scriitor foarte interesant, autor al romanului "Music-hall" (păcat că la ora actuală acest roman este prea puțin cunoscut printre scriitori, căci este un roman modern și astăzi, într-un fel). Aș vrea să mai menționez pe Paul Celan pe care îl știe toată lumea, este de la Cernăuți, din Bucovina. Coleg cu Paul Celan este Paul Mihnea, care a decedat la începutul anilor '90. Mai putem vorbi de Nicolae Costenco, care a făcut 16 ani de Siberie, ca și Bogdan Nistru. Dar ce s-a întâmplat cu acești scriitori, într-un fel foarte moderni la începuturi, la debuturile lor? Li s-a spălat creierul într-atât încât și ei au revenit la

proletcultismul foarte bine dirijat și propagat de ideologia sovietică. Ba, mai mult, au încercat să împiedice și pe cei mai tineri care veneau în literatură după al doilea război mondial. Au fost jertfiți mulți dintre colegii mei, generația mea, chiar și eu, prima mea carte a fost acuzată de influențe ale literaturii române, de modernism, că stricam tineretul nu numai din Basarabia, ci din întreaga Uniune Sovietică. Chiar am un document, l-am arătat colegilor mei, Vitalie Ciobanu, Leo Butnaru, care sunt prezenți aici. Chiar liderii noștri care erau, într-un fel, persoane de încredere ale Moscovei, ai sistemului, au avut până la urmă destine dramatice. Când a început perioada gorbaciovistă, prin anii '85-'86, Pavel Goțu pur și simplu neînțelegând ce se întâmplă s-a sinucis, s-a împușcat, a lăsat și o scrisoare cu scuze pentru familie. Atât de mult era încurcat în diverse compromisuri, probabil. Până acum a rămas o enigmă de ce s-a sinucis acest poet, și poet bun, președinte al Uniunii Scriitorilor, membru în diverse comisii, cu premiul Lenin, prezent prin foruri politice, Prezidiul Sovietului Suprem ș.a.m.d.

Dar și generația mea, și cea ceva mai tânără decât mine, până la urmă căutam să căpătăm niște studii, niște cunoștințe. Bineînțeles că doar la Chișinău, în spațiul acela restrâns din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, era aproape imposibil, era o periferie a Uniunii Sovietice, și atunci bineînțeles că noi aveam unica șansă de a face studii ori la Leningrad, ori la Moscova. Da, într-adevăr, Uniunea Scriitorilor din fosta Uniune Sovietică era un aparat diavolesc, pentru că vreau să vă amintesc un lucru: fondul literar al Uniunii Sovietice avea un buget de 7 miliarde de ruble, pe vremea când 60 de copeici era un

dolar. Vă dați seama ce sumă colosală era pentru mașinăria de a spăla creierul, de a face mutanți, de a crea un om nou. De fapt, noi și astăzi mai avem aceste consecințe. Aceste case de creație, aceste superhoteluri care momeau scriitorii, pe cei care erau membri ai Uniunii Scriitorilor, într-un fel sau altul... Tot acolo întâlneam și mulți scriitori veniți din Occident. De fapt, până la urmă veneau nu numai simpatizanți ai acestui sistem, veneau și oameni care erau cu idei democratice, dar veneau dintr-o curiozitate, veneau dintr-o dorință de a înțelege, de a studia acest fenomen care se întâmpla în fosta Uniune Sovietică. Am avut onoarea și norocul de a-l întâlni pe Peter Kurmann. Omul care a jucat un rol decisiv și în biografia mea, și în biografia apariției grupului din Republica Moldova, înțelegându-ne în mod tacit, la Moscova, la o conferință, unde era el în calitate de invitat, să ne ducem să convenim când ne putem întâlni la o casă de creație. Și, într-adevăr, l-am spus când voi fi eu și am stat 25 de zile, el interesându-se ce se întâmplă cu noi, cine suntem noi. După asta a urmat o invitație a mea în Suedia unde m-am informat pe ce lume trăiam. Știam și noi de ceea ce s-a întâmplat cu Soljenițin, pe care noi toți, generația mea, îl cunoșteam, cu Aleksandr Zinoviev. Am aflat mai târziu istoria lui Dorin Tudoran, protejat de PEN-ul francez.

Slăbindu-se chingile dintre noi și România, și după ce a venit doamna Ana Blandiana la Chișinău în 1990, ne-am interesat cum se poate ca să intrăm și noi, să fim și noi membri ai acestui PEN Club. Dumnezeu a apelat la sprijinul domnului Alexandre Blokh. Vă mulțumesc, domnule Alexandre Blokh pentru răbdarea și răspunsurile pe care le-ați făcut apelurilor noastre, încurajându-ne, solidarizând

un grup de scriitori din Moldova. După asta a urmat documentarea noastră, prezentând o listă cu niște curriculum vitae. Foarte mult ne-a ajutat și doamna Denisa Comănescu. Și după aceasta și-a amintit și domnul Konrad György, în acea vreme președinte internațional, și astfel a învins grija doamnei Ana Blandiana de a-și susține foștii compatrioți și de a forma un PEN Club în Republica Moldova. La început era ideea de a adera câțiva membri doar la clubul român, dar până la urmă s-a hotărât la reuniunea de la Paris și s-a votat în congresul de la Viena, am fost acceptați în calitate de membri cu drepturi egale. Vreau să vă spun că, cu ocazia aceasta am participat la mai multe congrese, în Spania, la Praga, în Mexic ș.a.m.d. Una din problemele noastre precum știți...pentru cine nu știe, am avut și un mic război după ce s-a prăbușit Uniunea Sovietică, cu jertfe, războiul mic dar jertfele mari, cu deținuți politici. Înainte de a veni încoace am avut o discuție cu domnul Ilie Ilașcu care ne-a transmis să vă mulțumesc tuturor acelor care l-ați susținut și în special doamnei Ana Blandiana, și toți ceilalți, toate forurile. Avem probleme și noi, cum are toată lumea, dar suntem fericiți astăzi că putem face ce dorim, că suntem în familia scriitorilor din întreaga lume, între membri cu drepturi egale și, în sfârșit, ne putem considera scriitori români și mai suntem și membri ai Uniunii Scriitorilor din România, ceea ce înseamnă pentru noi foarte mult. Chiar și acum când lucrurile par să o ia de la capăt și se pune din nou problema: suntem noi scriitorii unei limbi inventate sau suntem scriitori de limbă română, ca toți predecesorii noștri.

Barbu Cioculescu

PEN CLUBUL ROMÂN ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

Lapsusul de patru decenii de comunicare, caracteristic trecutului comunist, a avut, printre alte consecințe, întreruperea unor activități cultural-sociale cu tradiție anterioară, pierderea de arhive, dispariția, în timp, a marilor. Știm, totuși, că PEN Clubul român ființa în anul 1923, curând, deci, după înfăptuirea statului național întregit, când scriitori de toate etniile din țară își puteau uni activitățile de perspectivă. Mai cunoaștem că printre primii președinți ai PEN Clubului român s-au numărat Liviu Rebreanu și Corneliu Moldovanu, dar la Biblioteca Academiei Române se află doar statutele PEN Clubului român din anii 1934 și 1936, de care dispunem, de altfel, și dintr-un registru de procese-verbale ale ședințelor de comitet și ale adunărilor generale, între anii 1932-1939, perioada cea mai înfloritoare a literaturii românești, în opinia cunoscătorilor.

Registru l-a aparținut fostului secretar-general al PEN Clubului român, Radu Cioculescu, și a scăpat miraculos vigilenței anchetatorilor Securității, la percheziția precedând arestarea scriitorului, care a și pierit în temniță. În afară de amintitele procese-verbale se mai găsesc, în foi volante, câteva adrese, scrisori, din partea altor PEN-uri, asupra cărora vom reveni. Statutul din 1934 preciza compoziția Asociației - poeți, autori dramatici, editori, prozatori, esești, traducători, scopurile, modul de organizare. Se specifica,

de pildă: "Secția românească a PEN Clubului este secția națională a Asociației internaționale de același nume, cu sediul la Londra. Scopul fiind de a favoriza cooperarea amicală a scriitorilor, în interesul libertății exprimării artistice și al bune înțelegeri internaționale." Extinzându-se activitățile în orice direcție în legătură cu scopul precizat, se sublinia o singură excepție: "nu se va angaja, sub nici un motiv, în activitatea politică."

Articolul 2 statua că nu poate lua ființă decât un singur centru PEN Club, cel din București, cu fondarea de subsecții în orașe sau ținuturi, integrate centrului bucureștean. Înscrierea de membri minoritari ai subsecțiilor se efectua după aceleași criterii, enumerate în articolele ce urmau, privind o vechime de cel puțin trei ani în publicistică. Noi membri "vor fi obligați să iscălească principiile stabilite la Congresul internațional al PEN Clubului, ținut la Bruxelles în 1927". Acestea afirmau că literatura, națională la origine, nu cunoaște granițe și trebuie să rămână un bun comun națiunilor – în ciuda dificultăților politice sau internaționale că, în toate împrejurările și în special în timp de război, operele de artă, bunul umanității în general, trebuie să rămână neatins de pasiunea politică sau naționalistă.

"Noi cerem Congresului internațional, scria în articolul 2 al Statutului, să întreprindă demersuri sigure pentru a preveni centrele individuale ale PEN Clubului, care au fost fondate pentru scopul de a păstra buna înțelegere între rase și popoare, de a nu fi întrebuințate ca armă de propagandă în acțiuni cuprinse sub numele de șovinism, prejudecată de rasă și rea voință politică." Alte articole preconizau căile organizatorice și de funcționare ale PEN-ului, componența Comitetului – președinte, secretar general

și casier, cu trei-patru membri, Comitet la care puteau participa și președintele sau un delegat al subsecțiilor din provincie. Alegerea Comitetului avea loc la câte doi ani, prin vot secret și majoritate de voturi. Adunarea generală putea desființa o subsecție care nu ar fi corespuns scopului și statutelor centrale, tot prin majoritate de voturi. Dar la Congresele internaționale ale PEN Clubului, membrii subsecțiilor puteau participa alături de membrii centrului, beneficiind de toate avantajele lor. Adunarea Generală se ținea în fiecare an în luna aprilie. Ea descărca Comitetul, care prezenta, prin președinte, o dare de seamă a activității pe timpul anului scurs.

Articolul 13 se referea la cazul în care purtarea unui membru s-ar fi vădit în contradicere cu caracterul și interesele PEN Clubului, Comitetul fiind îndrituit să-l suspende pe membrul respectiv și chiar să-l invite să se retragă din asociație. În cazul în care persoana vizată nu se retrăgea în curs de o lună de la somație, Comitetul era liber să-l șteargă de pe listele sale. Însă nici un membru nu putea fi suspendat fără o rezoluție a două treimi din membrii Comitetului, întruniți într-o sesiune specială. Se prevedea expres că "opiniile politice sau activitatea politică a membrilor nu puteau constitui un motiv pentru eliminarea lor."

Pentru întărirea legăturilor de prietenie între membrii asociației se organizau agape lunare, la care fiecare membru putea aduce unul sau doi invitați. Articolul 17 preciza că membrii PEN Cluburilor străine puteau fi invitați la aceste agape, ori de câte ori se vor afla în trecere în capitala țării. Ultimul articol, al 20-lea, confirma că statutele nu pot fi modificate decât prin votul a două treimi din numărul total

al membrilor, adunați într-o sesiune extraordinară. Statutul era semnat de Victor Eftimiu, ca președinte, și de Ion Sân Giorgiu, ca secretar general.

O dare de seamă anterioară, din 8 aprilie 1933, deplângea decesul, la 31 ianuarie 1933, a președintelui PEN Clubului, scriitorul britanic John Galsworthy, laureat al premiului Nobel pe anul precedent. Celebru romancier lăsase o sumă respectabilă din premiu PEN Clubului londonez, "ca să fie întrebuințată anual în scopuri pe care le vom cunoaște când ni se va comunica regulamentul acestei fundații." Ca în toți anii, scria în raport, ni s-au adresat numeroase intervenții, atât de cereri de lămuriri bibliografice sau biografice, cât și de introducere și călăuzire prin țară a scriitorilor Penten, german, și A. Balabanoff, bulgar. Cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani se trimite un mesaj starețului Metodiu Zavoral, mare prieten al românilor și membru al PEN Clubului român. Răspunsul sărbătoritului, redactat în românește, fusese mișcător. Mai departe: "Cu prilejul participării noastre la masa dată de ministrul Instrucției, Cultelor și Artelor, D. Gusti, la care colegul Liviu Rebreanu a vorbit în numele PEN Clubului, D-sa a fost proclamat membru de onoare. E al doilea membru de onoare pe care îl avem."

În țară, se mai scria în procesul-verbal, s-a rezolvat în parte problema legăturilor cu scriitorii minoritari, prin înființarea unei secții a PEN Clubului român pentru scriitorii unguri din Transilvania. La înființarea acestei organizații, cât și la Adunarea generală anuală a scriitorilor din grupul Helikon, s-au discutat probleme de program și activitate comună." Iar în legătură cu hotărârea luată la Conferințele de la Atena, Istanbul și București, vizând o apropiere între

creatorii din cele șase țări, s-a înlesnit traducerea din limba greacă modernă a unui roman și a unui volum de proză din limba bulgară. "Aceasta din urmă a apărut zilele acestea și va fi întâia traducere în acest fel făcută sub egida PEN Clubului român și cu arătarea chiar pe copertă a acestui fapt."

Semnată de Emanoil Bucuța, darea de seamă fusese aprobată în unanimitate, Ion Pillat propunând să se aducă mulțumiri scriitorului care, "a fost sufletul PEN Clubului român." Pentru alegerea unui nou Comitet, căruia aveau să-i revină sarcinile rezolvării și a chestiunilor legate de Congresul de la Ragusa, Liviu Rebreanu propune votul prin aclamații. Ion Pillat cere ca în Comitet să figureze și un ardelean, numindu-l pe Lucian Blaga. În final se admite votul pe față. Se alege lista cu Victor Eftimiu președinte, Ion Sân Giorgiu secretar general, Eugen Filotti casier, Ion Marin Sadoveanu, Lucian Blaga și un membru al filialei Cluj, ca membri. Se mai propune ca în Comitet să figureze și un scriitor sas. La masa festivă din 10 aprilie 1933 se cooptează ca noi membri, N.I. Herescu, Ion Petrovici, Tzigara-Samurçaș, D. Caracostea, Paul Zarifopol, arhitect G.M. Cantacuzino, dr. Ion Cantacuzino. La o altă masă colegială, Victor Eftimiu propune ca în cazul în care la Congresul de la Dubrovnik – la 25 mai 1933 – se va pune chestiunea acțiunii lui Hitler, România să se țină rezervată. Și mai propune înființarea unei case editoriale a PEN Clubului, la Paris.

În Adunarea Generală Extraordinară din 11 februarie 1934, Alexandru Busuioceanu aduce la cunoștință că "trei membri ai PEN Clubului nostru, dnii Nae Ionescu, Dragoș Protopopescu și Nichifor Crainic au fost arestați, fără man-

dat și fiindcă și-au exprimat ideile." Cere să se intervină pe lângă autorități pentru eliberarea lor, cerere căreia i se raliază și Perpessicius. Dar președintele PEN-ului se și interesase la autorități și primise asigurări că cei reținuți sunt tratați omenește. Ulterior, Nichifor Crainic va demisiona din PEN Clubul român.

Aici, poziția lui Victor Eftimiu este foarte puternică. Se realege președinte la Adunarea Generală anuală din 1934, cu 21 de voturi, pe când lista Ion Petrovici, unde membrii de Comitet ar fi trebuit să fie Ion Pillat, Tudor Vianu, Perpessicius și Lucian Blaga întrunește doar opt voturi. Printre noii primiți se numără Mihail Ralea, Al. Rosetti, Al. Philippide. PEN Clubul român primește, apoi, vizita la București, în 1935, a scriitorului francez Jules Romains, ca și pe cea a vicepreședintelui PEN Clubului American și a președintelui PEN Clubului belgian Loïs Pierard, care – acesta – ține și o serie de conferințe. La fel, Victor Eftimiu vizitează centrele PEN Clubului de la Paris și de la Bruxelles, primit călduros. Timp în care colegii maghiari de la Cluj tipăresc, în limba maghiară, cinci lucrări dramatice românești. Este, totodată, anul în care PEN Clubul român îi pierde pe scriitorii Panait Istrati și Cincinat Pavelescu, trecuți în neființă. Incinerat la crematoriu, Paul Zarifopol ceruse să nu i se țină discurs funebru. Noi cadre, ale anului 1935: Francis Lebrun, Oscar Han, Jacques Costin, Vladimir Streinu, Sergiu Dan, Henriette Yvonne Stahl. Printre cei 34 de membri care participă la Adunarea Generală din 4 iunie 1936 apar numele lui Radu și Șerban Cioculescu, Simion Mehedinți, Ion și Claudia Minulescu, dr. V. Voiculescu. Se înfățișează, pentru alegeri, listele cu candidați. Lista cu Victor Eftimiu președinte și Radu Cioculescu secretar general

întrunește 22 de voturi, cea cu Ion Pillat președinte și Alexandru Busuioceanu secretar general, zece. Printre noii candidați admiși în acel an: N. Davidescu, Romulus Cioflec, E. Jebeleanu, Camil Baltazar, Mihail Sebastian, Haig Acterian, Barbu Brezianu, Mircea Eliade.

Adunarea Generală din 30 mai 1939 închide registrul, între ale cărui coperti mai figurează o seamă de adrese din străinătate, tot din mai 1939, una de la centrala londoneză, în care dna Silvia Pankhurst cerea informații despre soarta scriitorului bulgar Ianev, închis în România, fără forme judiciare, pare-se. Cea din urmă adresă din lot, din 30 mai 1939, era o invitație la cel de-al XVII-lea Congres internațional al Federației, ce avea să aibă loc la Stockholm, între 4 și 7 septembrie ale aceluiași an. PEN Clubul suedez își rezerva plăcerea de a invita doi delegați ai PEN Clubului român, asigurând gratuitatea voiajului de la graniță la Stockholm și retur, sejurul gratuit în zilele congresului. Nu avem informații dacă delegați români au participat la acel Congres – nici chiar dacă s-a ținut Congresul, în atmosfera izbucnirii războiului!

Nu cunoaștem, de asemenea, momentul exact în care PEN Clubul român și-ar fi suspendat activitățile, imposibile în climatul dictaturilor succesive care s-au abătut asupra României, culminând cu cea roșie. Datele registrului, prezentate, aici, în mare, evocă, mai întâi prezența în PEN Clubul român a celor mai de seamă scriitori și oameni de literă ai țării la acea epocă, din generații apropiate, ca și o ambianță relaxată, convivială fără cusur, între oameni cu vederi largi și mai înclinați să discute problemele în jurul unei mese îmbelșugate, decât în foruri oferind alte satisfacții decât cele intelectuale.

CENTRUL PEN ROMÂN - 1990-2001

Dictaturile, Războiul rece, dar și "păcile reci" survenite sporadic în anii comunismului, au întrerupt activitatea PEN Clubului Român. Unul din foștii lui președinți, romancierul Liviu Rebreanu, murea la 1 septembrie 1944, în momentul când armata sovietică „elibera” România, pentru ca s-o ocupe de fapt. Dacă nu murea, ar fi fost arestat ca atâția intelectuali democrați, care se opuneau ideologiei totalitare. Oricum, opera lui Rebreanu a fost interzisă în totalitate până în 1954. Secretarul PEN, Radu Cioculescu, a intrat și a murit în închisoare. Un alt fost președinte, Victor Eftimiu, a scăpat, fără să facă prea multe concesii, dar cu prețul depersonalizării. A vorbi de PEN ar fi însemnat în acei ani a te include singur în categoria „spionilor imperialiști”. Este notoriu cazul a sute de tineri și adolescenți bucureșteni arestați doar pentru că au frecventat o bibliotecă occidentală (doamna Micaela Ghițescu, aflată în această sală, ne-o poate spune). România era ruptă nu numai de izvoarele sale tradiționale, dar și de posibilitatea unui minim contact cu lumea.

Câțiva ani, în perioada desovietizării de după 1964, PEN Clubul a existat din nou, formal, fără a avea și posibilitatea să funcționeze. Președinte în anii '70 era poetul Geo Dumitrescu.

Din exterior, PEN Clubul internațional a acționat pentru apărarea scrisului. Și voi aminti demersurile făcute

pentru eliberarea unor ziaristi arestați ca Băcanu, Creangă, Uncu, Chivoiu, care au editat un ziar ilegal.

În primăvara anului 1990, Centrul PEN Român s-a reînființat în urma unei reuniuni de contact, la Viena, a poetei Ana Blandiana cu oficiali ai Centrului austriac și ai PEN Internațional. Activitatea Centrului Român și a Centrului Maghiar din România răspundea din primul moment imperativelor celui an de răscrucă, de câteva ori însângerat în luptele pentru democrație. PEN Clubul a luat apărarea ziaristilor agresați de mineri sau de autorități, a condamnat atmosfera de violență și intimidare creată în jurul unor scriitori (ca Banu Rădulescu sau Petru Creția), a protestat împotriva atacurilor antiintelectuale și șovine din revistele extremiste, împotriva piedicilor impuse exportului de cărți, a controlului manuscriselor, practicat la introducerea sau scoaterea din țară.

PEN Clubul a fost o voce lucidă în acele vremi de restrînte, când libertatea cuvântului, abia recucerită, era amenințată de vulgaritatea foștilor ei temnicheri, transformați în oameni politici, de afaceri, de presă.

Deși situația s-a schimbat în cei unsprezece ani, această amenințare a cuvântului, prin metode mai subtile și încă mai greu de contrarcat, continuă și azi datorită monopolului aproape total al acelorași cercuri asupra televiziunilor și ziarelor. Într-o atmosferă îmbibată de prostul gust direcționat spre adormirea conștiințelor și vicierea mentalităților, literatura poate greu suporta concurența. Într-o lume dominată de zămbetele false ale telenovelelor și telegazetelor, în care un prim ministru apare pe micul ecran de mai multe zeci de ori pe zi, iar un scriitor de valoare internațională este uitat de mass-media și de cititori pentru

ani întregi, misiunea PEN Clubului este infinit mai complicată.

De la început, din 1990, Centrul PEN Român a refăcut legăturile cu marii scriitori din exil, încercând o completare a jumătăților rupte. Din păcate, doi dintre aceștia, care au acceptat între timp să fie membri de onoare, au murit înainte de a-și revedea patria, dar și de a primi premiul Nobel, pentru care îi propusesem (este vorba de Eugen Ionesco și Emil Cioran). I-am omagiat în sesiuni de comunicări cu participări prestigioase, de mare valoare documentară. Am intervenit și pentru apărarea drepturilor lingvistice ale românilor din Ucraina (în această țară, cartea trebuie declarată în formularul vamal, alături de explozibile, arme și droguri). În februarie 1991 președinta PEN-ului român, Ana Blandiana, a cerut PEN Internațional, după o călătorie în, pe atunci, Republica Sovietică Moldovenească, să accepte formarea unui Centru PEN și la Chișinău. În vara aceluiași an, congresul internațional accepta crearea celui de-al doilea centru românesc, în cel de-al doilea stat românesc. Din păcate, după alegerile de acum câteva luni, câștigate de comuniști, limba română este pe cale să redevină acolo limbă minoritară, sub pretextul că populația este moldovenească, și nu română. Un motiv de reflecție pentru cei ce mai credeau până azi că e vorba de o simplă problemă semantică și o confirmare a frazei lui Kapucinski, citată de Doamna Sabiel: „lupta pentru putere este lupta pentru limbă”.

Tot în aria luptei cu dictaturile se află lunga acțiune pentru eliberarea unui român condamnat în 1993 la moarte: Ilie Ilașcu. Acuzatorii de la Tiraspol îl considerau terorist pentru că luase parte la apărarea integrității Republicii

Moldova, devenită între timp independentă. În congresele de la Praga din 1994 și din Australia din 1995, prin delegația dată secretarului general din acel timp, domnul Blokh, PEN Clubul Român, alături de colegii de la Chișinău și Moscova, am adunat peste 120 de centre în jurul unor rezoluții, trimițându-le la O.N.U., O.S.C.E., Consiliul European, apelând la președinții a patru state (Rusia, Ucraina, Republica Moldova și România), cerându-le să intervină pentru anularea pedepsei cu moartea și eliberarea grupului Ilașcu. Din păcate, printr-o ironie, eliberarea lui Ilașcu a venit abia după 8 ani de proteste, și numai atunci, când de o parte și de alta a Prutului au câștigat prin alegeri puterea, respectiv “majoritatea în opoziție”, partide de extracție comunistă și național-comunistă. O ironie a soartei care ne-ar putea face să ne interogăm asupra rostului eforturilor noastre. Dacă nu încercam, însă, nu am fi avut oare azi remușcări? Dar de aceeași rezistență se izbesc protestele neîntrerupte pentru încetarea războiului din Cecenia, din care Centrul PEN Român, alături de Centrul Rus și alte câteva zeci de centre, și-au făcut o preocupare permanentă. Centrul Român a intervenit, de asemenea, pentru apărarea intelectualilor democrați iugoslavi prinși după 1999 între vocația lor europeană și dictatura național-comunistă a lui Miloșevici. Poate pentru curajul și consecvența sa, Centrul PEN Român a fost bine apreciat de colegii din alte țări, ca și de PEN Internațional. Relațiile sunt bune, reconfortante, și – ca să anticip puțin tematica conferinței noastre – „ne-am integrat” de pe acum, prin cultură, în continentul unit de mâine. Literatura este tratată ca un patrimoniu comun, păzit cu dragoste și intransigentă. Partea de prestigiu a activității noastre au fost, de altfel, întâlnirile profesionale, de care

voi vorbi mai puțin pentru că ele se definesc prin titlul lor și chiar prin locul în care au fost ținute. Conferința de azi e a patra. Au precedat-o: în 1995, la Neptun, cea intitulată „Scriitorul și Puterea”; în 1998, la Memorialul Sighet, dezbaterile despre „Scriitori în închisori” („între libertatea fizică și cea spirituală”); în aprilie 2000, la Iași, conferința „Mai multe limbi, o literatură; mai multe literaturi, o limbă”, dedicată minorităților literare. Prezența și nivelul teoretic al acestor întâlniri a demonstrat că apartenența la PEN a atâtor membri nu este un lucru formal sau un titlu onorific, ci o misiune literară activă, nu o simplă prezență publică, ci o vocație spirituală. Aici vreau să subliniez, totuși, că n-am fi supraviețuit din propriile noastre resurse spirituale, mai precis fără suportul material al fundațiilor germane, culminând cu cel de acum, al Fundației „Friedrich Ebert.” În încheiere, aș vrea să evoc un moment care atestă prețuirea pentru Centrul PEN Român și care s-a întâmplat la congresul mondial din Mexic, în noiembrie 1996. Ana Blandiana trebuia să devină președintă pentru trei ani a PEN International. Fusese propusă de Centrul PEN francez, de cel englez, de alte centre din Europa – și nu avea contracandidat. Dar – lucru neașteptat (câțiva dintre participanții de atunci sunt de față și pot confirma) – Blandiana s-a retras în ultima clipă, cerând să fie prelungit cu un an mandatul președintelui precedent, Ronald Hartwood. După care, în anul următor, în alegerile de la Edinburg, la care Blandiana n-a mai candidat, a fost ales actualul președinte internațional. Mulți au rămas uimiți, iar alții dezamăgiți. Domnul Vitalie Ciobanu, colegul nostru de la Chișinău, a și scris despre această dezamăgire.

A fost, desigur, o rețineră față de schimbarea, care

apărea atunci iminentă, a orientării, cel puțin din punct de vedere geografic, dar poate și un orgoliu, acela de a sublinia nevoia de definire mai limpede și mai profesionistă a organizației mondiale a scriitorilor.

Oricum, sunt convins că definirea noastră ca organizație va fi una din temele implicite ale dezbaterilor din aceste zile. După cum sunt convins că, în cei 11 ani de renaștere a sa, PEN Clubul Român și-a făcut datoria, cum încearcă să și-o facă și prin această conferință.

Ana Blandiana

Stimați colegi, dați-mi voie în încheiere să reiau și să pun un mic accent pe ideea enunțată aici despre legăturile dintre istorie și literatură, despre faptul că literatura face tot ce poate să se desprindă de istorie și istoria nu prea o lasă. Ceea ce vreau să subliniez este că acolo unde istoria merge bine, literatura și scriitorii reușesc să ia distanță față de ea. Din tot ce am auzit astăzi aici este evident că scriitorii sunt obligați să rămână legați de istorie acolo unde istoria merge prost, acolo unde scriitorii sunt obligați să devină conștiințe implicate în schimbarea istoriei. Nu este nici o plăcere, toți cei care reprezentăm țări din Est știm cât de dramatică este această necesitate și în ce măsură nu putem să o refuzăm pentru că am simți că ne trădăm inclusiv menirea estetică. Pentru că cel mai mare defect al istoriei literare este că nu poate exista decât în măsura în care istoria există.

Pe de altă parte, în mod evident, acolo unde nu există

probleme de persecutare a limbilor, a apartenenței și a identității naționale nici un scriitor nu este și nu are de ce să fie naționalist. Ideea de insistență pe ideea națională apare numai acolo unde apartenența și identitatea națională sunt contrariate. De aceea aș vrea să fac un apel la dumneavoastră și la conducerea PEN-ului, mai ales, să nu înțelegeți greșit felul de a vorbi al colegilor noștri din Republica Moldova despre problemele ținând de identitatea lingvistică, pentru că ei au trăit 50 de ani într-o țară în care puteau fi deportați, și erau deportați, în Siberia doar pentru că susțineau că sunt români. În anii 1988-1989 a fost o explozie de entuziasm legată tocmai de această recăștigare a identității, pentru că în ultimele luni să aibă nedorita întâietate pe plan mondial de a dovedi că, iată, comunismul este reversibil. Ceea ce se întâmplă din punct de vedere politic în Moldova dovedește că perioada comunistă nu este o etapă totalitară pe care omenirea a depășit-o, ci este o situație la care se poate reveni oricând. Dovadă că în Moldova s-a revenit, și s-a revenit cu absolut toate obișnuințele, de la faptul că românii au devenit minoritate, deși în mod evident sunt majoritate (dar sunt împărțiți între cei care au curajul să mărturisească că sunt români și cei care nu au curajul și se declară moldoveni) până la faptul că s-au reînființat organizațiile de pionieri în care prin ceremonii comuniste, copiilor li se pune cravata roșie la gât. E adevărat că ceva totuși se mișcă, vorba lui Galileo Galilei, și, nemaexistând statuia lui Lenin, – de obicei la statuile lui Lenin erau făcuți copiii pionieri – ceremonia se petrece acum la statuia lui Eminescu. Ceea ce este absurd. Eminescu fiind un mare poet romantic din secolul XIX, fără nici o legătură cu simbolistica cravatei roșii. Pe de altă parte

– mi s-a povestit – copiii care au plecat acasă cu cravatele roșii, după câteva zile nu le-au mai purtat pentru că ceilalți copii râdeau de ei. Deci, dincolo de frică, ceva s-a transformat în conștiința publică, aceasta considerând solemnitățile de tip totalitar drept ceva ridicol. Cu decenii în urmă, eu, de exemplu, țin minte că am plâns pentru că, atunci când am împlinit nouă ani și când toți colegii mei au fost făcuți pionieri, eu nu am fost acceptat, deși învățam bine. Mi se explicase că cei care învață bine sunt pionieri și nu înțelegeam de ce nu sunt. Și nimeni, nici măcar mama nu a îndrăznit să-mi spună că motivul era faptul că tata e la închisoare... E pur și simplu muove. Chiar dacă foarte încet.

În o cu totul altă ordine de idei, aș vrea să mărturisesc că mi s-a făcut o surpriză nu foarte plăcută amintindu-se în relatarea despre istoria recentă a PEN Clubului Român despre congresul de la Guadalajara, în care eu am fost unicul candidat la președinția Internațional PEN și mi-am retras candidatura în ultima clipă. Cred că a fost singurul lucru firesc pe care putea să-l facă un om de condiția mea și cu firea mea. Adevărul este că, atunci când Centrele PEN francez și englez mi-au propus candidatura, m-am simțit atât de onorată (pentru România chiar mai mult decât pentru mine) încât am acceptat fără să mă gândesc că voi fi în situația de a deveni președinta unei organizații pe care o cunosc extrem de puțin. Era vorba de o organizație mult mai puternică în ochii mei prin aura pe care o avusese în anii de dinainte de '89 - când nu speram decât să intervină în favoarea noastră, și nu s-a întâmplat prea des - decât în realitatea anului 1996. Vitalie Ciobanu și Zsolt Gálfalvi, care au fost la Guadalajara, știu că realitatea a fost o ciocnire dură între diversele curente reprezentând opinii și interese

din diverse părți ale lumii. În timp ce centrele europene tradiționale – în primul rând englezii și francezii, care îl inițiaseră – vedeau în PEN o organizație a scriitorilor, centrele americane și japoneze pledau pentru o organizație de luptători pentru drepturile omului formată, pe lângă scriitori, din ziariști, bibliotecari, librari etc. Ciocnirea (agravată de ambiții, orgolii și interese personale și de grup) nu avea nici o legătură cu candidatura mea, eram singurul candidat și alegerile urmau să se desfășoare oarecum automat, dar descopeream o realitate atât de dramatică încât nu puteam să accept s-o girez. Dealtfel, în situația în care reprezentanții secretariatului general de la Londra au demisionat în bloc ca urmare a propunerii ca organizația să fie coordonată în continuare de la Tokyo, singurul lucru firesc pe care am crezut că pot să-l fac a fost să propun să nu mai aibă loc deloc alegeri, cu condiția să fie retrase demisiile, lucrurile să rămână neschimbate și să ne dăm cu toții răgaz de un an de zile pentru a medita la ce vom face în viitor. Părerea mea este că la congresul de la Guadalajara s-a simțit că PEN-ul Internațional parcurge o criză de identitate și trebuie să reflecteze cu gravitate la propria sa definiție, iar perioada de după 1996 nu a făcut decât să confirme acest diagnostic. Eu cred - și am impresia că, în această privință, credința mea coincide cu a centrelor țărilor din Est, care au așteptat să revină în PEN Club și au revenit cu scriitori importanți -, că trebuie să punem accent din nou pe condiția noastră de scriitori. Una din revelațiile de la Guadalajara a fost că, dacă se îndepărtează de literatură și de valoarea literară, organizația noastră devine pradă ușoară a unor carieriști și a unor jocuri internaționale de interese. Eu cred că trebuie să continuăm așa cum au

început marii scriitori despre care vorbea Francis King, despre care vorbea Alexandre Blokh, despre care vorbea Barbu Cioculescu. PEN-ul a fost inventat – îmi place să cred, și am crezut asta de când am început să scriu versuri și să citesc cărți – ca un fel de conștiință literară a lumii, o conștiință de care lumea are nevoie mai ales în această fază postmodernă, în care explozia informațională și progresele tehnicii nu mai lasă loc și timp meditației, iar prin asaltul violenței și vulgarității pun în pericol însăși spiritualitatea umană.

Istoria lumii a fost puțin influențată de scriitori. Dacă ar fi fost gândită de poeți, lumea ar arăta cu totul altfel. Și totuși, datoria noastră este să nu renunțăm de a încerca să așezăm poezia în centrul lumii și să continuăm să credem că lumea poate fi salvată prin poezie.

A doua masă rotundă

POATE FI LITERATURA GLOBALIZATĂ?

Moderatori:
Nicolae Manolescu
Irina Mavrodin

Tema noastră este globalizarea. A literaturii, înainte de orice, dar nu numai: e, de altfel, greu de vorbit despre conceptul cu pricina în alt mod decât acela... global. Așa încât veți auzi, bănuiesc, o mulțime de considerații referitoare la tema noastră, din care literatura va lipsi. Cred că trebuie să răspundem la două întrebări: cum definim globalizarea; și în ce măsură noi, românii, suntem pregătiți să participăm la efortul european și mondial care o are drept scop. Nu știu încă nimic despre opiniile colegilor noștri din alte țări, aflați alături de mine. Nu știu exact nici ce gândesc colegii noștri români. O să aflu o dată cu dv. Și o să-mi spun și eu cuvântul la urmă.

Irina Mavrodin

LITERATURĂ ȘI GLOBALIZARE: POSIBILE ABORDĂRI ALE UNUI SUBIECT PROBLEMATIC

Pentru a aborda raportul literatură-globalizare, raport la care nu m-am gândit niciodată înainte de a mi se fi propus tema acestei mese rotunde, trebuie să-mi clarific conceptul de globalizare, cel puțin în linii mari, atât cât să pot porni această discuție. Cât privește conceptul de literatură îl con-

sider – tot măcar în linii mari – definit, deși știu că și în cazul lui ar trebui să încerc să văd ce înseamnă pentru noi, putându-ne situa și în raport cu el din multe unghiuri de vedere. Din economie de timp, îl accept așadar în definiția lui cea mai generală și mai curentă, care întrunește consensurile cele mai stabile.

Mica mea cercetare cu privire la termenul de globalizare (din câte știu, francezii aproape că nu-l cunosc, ei folosindu-l pe cel de mondializare) îi dă acestuia un sens de bază inocent, pur economic: libera circulație a capitalului în spații geo-politice din ce în ce mai mari, care ar cuprinde în cele din urmă întreaga planetă. Sub această definiție specific economică, suficient de tehnică pentru a fi în mare măsură indescifrabilă pentru profani, conceptul beneficiază de o utilă neutralitate pentru discuția noastră, așa spune chiar de o obligatorie neutralitate într-o primă fază. Ea ne-ar permite chiar îmbogățirea terminologiei poeticii actuale - și când spun poetică spun teorie a literaturii - prin extrapolarea pentru prima oară a unor termeni ca producere/producție, consum, fabricare/fabricație, muncă etc. cu aplicare la literatură și prin metaforizarea acestora (traseul fiind: concept-metaforă-concept). Astfel, raportul literatură/globalizare, șocant și extrem de problematic în primul moment, ar deveni cu totul neutru și absolut funcțional într-un al doilea moment, sub emblematica autoritate a lui Valéry.

Globalizarea fiind într-o abordare ca aceasta doar un termen tehnic ce ar vorbi despre libera circulație a literaturii (aceasta ar fi extrapolarea pentru libera circulație a capitalului), exploziva încărcătură semantică ar fi dezamorsată. Mai mult, am vedea că acest raport era deja exprimat prin familiarul concept de intertextualitate care are

ca presupozitie ideea ca literatura nu exista decat ca infinita punere in relatie intre ele, ceea ce presupune – ca si in cazul globalizarii – o maxima deschidere. Am putea spune chiar – daca intram pe deplin in logica acestei extrapolari – ca literatura are dintotdeauna si prin chiar natura ei vocatia globalizarii, vazuta ca expansiune si punere in relatie maximale in neutralitatea lor.

Dar conceptul de globalizare, in ocurențele lui chiar mai vechi, dar mai ales de ultima ora, a capatat conotatii negative, uneori intens negative. Mai intai in domeniul economic. Apoi, prin transmitere din aproape in aproape, a efectelor economice in toate sectoarele vietii, incepand cu cel al informatizarii (care devine, prin Internet, un puternic mijloc de propagare), si in cel al literaturii. Privind titlurile celorlalte comunicari, vad ca ei suscita – cum este de altfel firesc – un mai mare interes sub raportul conotatiilor lui negative si mai putin sub cel al conotatiilor pozitive sau sub cel al neutralitatii lui.

Fiind vorba de literatura, trebuie sa constatam ca realitati cu neputinta de eludat ca limbi de mare circulatie/limbi de mica circulatie il fac inca si mai problematic Sa nu uitam ca expansiunea literaturii prin Internet se face prin limbi de mare circulatie, mai ales prin engleza. Si de asemenea sa nu uitam ca prioritatea (pentru a nu spune dominatia) unei limbi asupra celorlalte nu este numai de natura pur lingvistica si ca traducerea – cu efecte importante, fara indoiala – nu poate totusi duce decat la rezolvări parțiale, uneori de-a dreptul precare.

Din aceste noi perspective, care situează toată chestiunea pe un teren pragmatic – pe terenul strict editorial, de exemplu, dar in sensul ca un editor trebuie sa se

intrebe intruna, pentru a nu da faliment, ce fel de carte se vinde -, scoțând-o din zonele purei speculații teoretice, raportul literatură/globalizare redevine unul intens problematic, intrand sub incidenta directa a economicului si a politicului, precum si a unei dialectici perverse a centrului si a marginii, care condamnă literatura scrisă într-o limbă de mică circulație la o eternă marginalizare. Toate aceste fenomene au existat dintotdeauna, si literatura română este unul din cazurile foarte evidente, dar poate ca globalizarea obliga la o prise de conscience pe care nici scriitorii, nici editorii, nici traducătorii, nici cititorii n-au cunoscut-o încă până astăzi sub o formă atât de dramatică. Globalizarea ne obliga să reflectăm asupra conceptului de valoare. Care este mecanismul omologării valorii și cine îl controlează?

Michel Thomas-Penette

L'EUROPE DU DIALOGUE GLOBALISATION OU MÉMOIRE PARTAGÉE ?

Ayant accepté cette invitation à me trouver parmi vous, je dirais d'abord par curiosité et par amitié pour la personne qui est l'âme de cette réunion, Ana Blandiana, je me suis trouvé devant le fait de devoir choisir entre les deux questions posées et, compte tenu de mon envie de répondre aux deux, d'avoir de grandes difficultés à choisir. D'un côté, la globalisation de la littérature ? Possible, souhaitable, inévitable ? Et de l'autre, l'intégration culturelle de l'Europe

centrale et orientale. Avec en sous-entendu - est-elle ou peut-elle être une composante significative de l'intégration européenne de manière plus large ? Et, avec pour corollaire non moins négligeable, la manière dont peut se faire l'intégration des pays d'Europe centrale et orientale entre eux.

Je ne suis pas un écrivain. Et je suis pratiquement le seul parmi vous dans ce cas. Par conséquent, je ne me sens pas réellement habilité à vous proposer un point de vue vécu de l'intérieur de la création littéraire, du monde de la littérature ou encore même du monde de l'édition et de la circulation des textes et des idées. Par contre, mon point de vue peut être celui d'un militant et d'un pratiquant de l'intégration européenne, d'une intégration par la coopération culturelle, dans le cadre d'une réflexion autour de grands thèmes historiques, religieux, philosophiques, scientifiques ou techniques qui constituent le cadre de travail des itinéraires culturels du Conseil de l'Europe. Une coopération qui devrait permettre de « faire » l'Europe en travaillant entre Européens de toutes cultures et de toutes origines, tout en essayant de comprendre ce qu'a été l'Europe et comment ce regard critique dirigé vers le passé peut devenir une pratique actuelle facilitant l'intégration de l'Europe. Non pas seulement parce que ce serait « nécessaire », autrement dit, dans les discours les plus officiels « économiquement nécessaire », mais au contraire en toute conscience. Je ne néglige pas non plus les aspects géopolitiques importants dans certains territoires « fragiles » de l'Europe ainsi que l'importance de la culture pour renforcer la sécurité démocratique.

Je voudrais essayer par conséquent d'apporter quelques impressions et de faire quelques remarques en insistant sur le fait que je le fais en toute modestie par rapport au monde de la création que vous représentez, et en me soumettant à votre critique.

Au fond j'ai envie de dire pour commencer que si j'ai eu du mal à choisir, c'est que les deux questions posées me paraissent tout à fait complémentaires. Qui plus est, je dirais que leur complémentarité tient aux fait que l'intégration européenne peut constituer une chance de donner un vrai contenu à la globalisation ou pour mieux dire, qu'elle doit constituer un rééquilibrage des forces qui s'opposent dans la domination des méthodes et des outils qui conduisent à la globalisation.

Avant de tenter d'analyser l'articulation entre les deux questions posées, je voudrais d'abord vous proposer un ensemble de paradoxes qui permettront sans doute de mieux comprendre comment nous nous regardons les uns et les autres, depuis l'Est et depuis l'Occident.

Première série de paradoxes qui reflètent des préoccupations dont je reçois les termes contradictoires de la part de pratiquement tous les partenaires avec lesquels je travaille en Europe centrale et orientale depuis bientôt dix ans, qu'ils soient chercheurs ou créateurs, mais aussi représentants de collectivités territoriales, opérateurs publics ou privés, engagés dans des processus de coopération :

- 1) L'enfermement dans des murs plus ou moins épais s'est

certain accompagné de persécutions très dures de la part des tenants du totalitarisme communiste visant l'établissement d'un système universel, (je simplifie beaucoup) au profit d'une seule classe sociale et la disparition de l'expression individuelle poétique et littéraire au profit d'une écriture instrumentalisée au service du prolétariat. Mais de ce fait, les identités de l'Est et du Centre de l'Europe (c'est vrai en particulier pour certaines formes de patrimoines « archaïques ») ont été « préservées » ou mieux encore « protégées » en raison de leur long isolement du reste du monde où commençait déjà à triompher une logique marchande. De plus, un esprit de résistance où la protection de l'individualité poétique était la seule sauvegarde contre une autre forme de globalisation plus ancienne que celle que nous connaissons maintenant à certainement donné plus de prix à la création culturelle qu'elle n'en a gardé pendant ce temps à l'Ouest. Cet esprit de résistance a également permis que des contacts soient conservés entre professionnels de part et d'autre des frontières et leur a donné tout leur prix.

2) La disparition tant espérée des murs, des rideaux, des frontières qui empêchaient la circulation matérielle des hommes - totale ou partielle - de même que la restauration d'une communication globale qui devrait permettre de tout savoir sur tout à tout moment a certes permis de rétablir des contacts entre ces pays et de permettre une véritable communication, mais les créateurs se sont de fait retrouvés prisonniers de systèmes de diffusion issus d'une autre logique (profits, rentabilité, audience...) qui menacent la singularité, l'expérimentation, l'identité au profit d'une sorte de standard de consommation. Faute de participer au contrôle des canaux de diffusion, les pays les plus pauvres se trou-

vent de nouveau marginalisés et colonisés.

A quoi s'ajoutent en effet, deux autres remarques dont les tensions contradictoires tiennent plutôt cette fois à la seconde question posée, celle de l'importance de l'intégration européenne.

1) L'intégration culturelle de l'Est et du Centre avec l'Ouest de l'Europe semble pouvoir constituer une sorte de garde-fous contre une globalisation dont le modèle est centralisé et Nord Américain. Un modèle où l'économie et l'information sont commandés par un petit nombre d'individus et où les modes, les styles tendent à s'unifier dans un environnement social et culturel qui s'appuie chaque jour un peu plus sur le virtuel global plutôt que sur le réel local. On parle alors « d'exception culturelle » contre la mondialisation commerciale des produits de la culture, dont le livre et la littérature font partie. Autrement dit, l'intégration culturelle de la Grande Europe dans un ensemble plus vaste – le globe – pris comme planète, constituerait une chance de proposer en alternative un modèle plus ancien, la culture européenne, qui a constitué le premier modèle des valeurs universelles, parmi lesquelles celles des Droits de l'Homme dont le Conseil de l'Europe se veut le garant.

2) L'intégration culturelle des pays de l'Est et du Centre de l'Europe entre eux fait réapparaître à ceux de l'Ouest une vérité ou tout au moins une évidence. Il ne s'agissait pas d'un seul monde, mais au contraire d'une mosaïque culturelle riche et complexe, stratigraphiée et tissée de contradictions qui constituent certes une richesse, mais aussi une

source de conflits. Ou pour mieux dire, l'Ouest a tendance, devant cette complexité, à démissionner devant la difficulté de cette intégration à composantes multiples et de parler pour s'en sortir, sans rien faire, de balkanisation encombrante.

Face à ce constat de perplexité et de contradictions je veux par contre d'abord me souvenir qu'un ancien Ministre de la Culture, puis Ministre des Affaires étrangères roumain, Andrei Pleșu soulignait, lors de l'inauguration d'une Campagne du Conseil de l'Europe intitulée « L'Europe, un patrimoine commun », l'urgence et l'importance de cette réappropriation: « Pendant longtemps on a interdit à l'Est européen de s'adresser à l'Ouest. Maintenant nous pouvons vous dire, enfin, que vous rencontrer apporte joie et espérance. Donnez-nous une chance pour l'avenir, et nous allons, à notre tour, vous donner une partie de votre propre passé. Nous sommes une partie de votre patrimoine. Récupérez-nous. »

Par rapport à cette question d'une Europe faisant retour comme contrepoids à la globalisation, j'aurais également voulu me permettre de citer un philosophe français, qui est aussi un praticien du théâtre et de la littérature. Denis Guénoun, dans son ouvrage, « Hypothèses pour l'Europe » me semble proposer un certain nombre d'analyses qui peuvent éclairer notre réflexion. J'en cite deux extraits: « L'impulsion initiale fut un étonnement: si l'on cherche ce qui singularise la culture de l'Europe, ce qui lui appartient en propre et pourrait constituer son patrimoine ou le socle de son identité, on débusque un fonds certes très précieux, et

dont la constitution a demandé infiniment de patience et d'énergie, mais tout de même bien difficile à posséder pour soi: une certaine idée de l'humain dans sa généralité, une vision du tout de l'être, un souci du plus large et du plus commun - bref, un goût de l'universel. La chose est étrange: parce qu'elle indique qu'à la fin l'Europe n'aurait produit à son usage que ce milieu où elle se dissout, que sa singularité consisterait à se nier comme singulière, à n'affirmer ou ne faire éclore que ce qu'elle partage avec tous les autres. L'Europe n'aurait travaillé, depuis son matin, qu'à cet excès qui la résorbe. Mieux: s'il est un mérite intime de la culture européenne, ce serait précisément d'avoir été le lieu, et de l'être peut-être encore, où s'est construit le rêve déraisonnable d'une humanité ouverte à tous, et d'un être radicalement commun. »

Et encore, pour terminer, cette remarque par contre plus pessimiste: « Deux Europes se font face alors, doublement impossibles: une Europe qui n'est que la mondialisation elle-même, et qui ne veut l'Europe que comme sa propre abolition; et une Europe qui se retourne sur soi comme continentalité identitaire, nationaliste, et doit pour ce faire nier tout ce que l'Europe a fait, pensé et produit depuis son enlèvement inaugural. En ce point, il n'y a plus grand chose à faire de l'Europe: si l'on choisit la vocation universelle, c'est du monde qu'il s'agit. Et pour la ré-appropriation nationale, l'Europe convient très peu. »

Au-delà de ces remarques, dont certaines sont certes décourageantes, je voudrais simplement souligner certaines des utopies réalistes du programme sur lequel je travaille,

les Itinéraires culturels puis faire appel à la manière dont un écrivain européen Juan Goytisolo parle de son identité d'Européen et terminer par une réflexion récente née d'une récente rencontre à Sighet au Mémorial des victimes du communisme.

La coopération contre la globalisation: pour une relecture de l'Europe.

Il n'est pas dans le propos de cette réunion de présenter tous les aspects de la coopération culturelle engagée dans le cadre des Itinéraires culturels. Je voudrais signaler simplement aujourd'hui que l'effet le plus important de ce programme est de travailler sur une partie des contradictions que je viens d'évoquer. Il est par contre toujours utile de redire qu'un itinéraire culturel, au sens du Conseil de l'Europe, n'est pas seulement un parcours physique, même s'il prend pour terrains d'exercices des lieux précis ou s'il peut parfois suivre de très près les chemins empruntés par les Européens dans leurs pèlerinages, leurs échanges commerciaux ou leurs voies de découverte. Un Itinéraire culturel se caractérise d'abord par un grand thème européen capable de mettre en valeur des questions fondamentales: identité, inter culturalité, mémoire, thème à partir duquel sont déclinées et montées un ensemble d'actions par un ou plusieurs réseaux de partenaires qui en sont responsables.

Il ne faut pas non plus oublier une donnée importante: le programme des Itinéraires culturels du Conseil de l'Europe a été voulu par cette institution comme une « utopie réaliste ». Elle s'est affirmée comme telle, puisque la demande politi-

que le concernant s'est située dès sa naissance à la croisée de trois démarches en apparence contradictoires.

- Tout d'abord une démarche éthique et politique qui concerne le patrimoine et la culture. Une démarche fondée sur la défense et la diffusion des valeurs européennes fondamentales, voire de valeurs universelles fortes. Une démarche qui concerne également le respect des chartes et des recommandations qui prennent force de loi dans les pays qui les ratifient. C'est cette démarche que le programme devait rendre visible et même « touchable » au plus près des lieux de vie des Européens, pour les habitants, comme pour les visiteurs. De plus il s'agissait de prendre en compte le fait que deux morceaux d'Europe doivent trouver dans ce projet les moyens, non seulement d'apprendre à travailler ensemble, mais mieux encore à confronter et à comprendre leurs différences, voire à analyser pourquoi et sur quelles bases, ces deux blocs s'étaient opposés durant de si longues années.

- Mais il s'agit aussi bien entendu également d'une démarche scientifique fondée sur la recherche de l'authenticité et sur la confrontation la plus large des points de vue culturels multiples et des identités complémentaires.

- C'est enfin une démarche de développement qui doit tenir compte des réalités locales, des besoins économiques et de situations culturelles et humaines très spécifiques pour que les projets culturels et patrimoniaux non seulement s'incarnent, mais qu'ils puissent aussi servir de moteur au développement durable.

Si on tente donc de résumer les caractéristiques de cette utopie, il s'agit d'aboutir à des « produits » culturels et touristiques ancrés dans des territoires précis, accessibles par le plus grand nombre et dont les discours d'interprétation et de médiation doivent contribuer à un meilleur dialogue et à une meilleure compréhension mutuelle des Européens, tout en rassemblant leurs mémoires éparées.

Je ne prendrai qu'un seul exemple qui a touché sinon la littérature, du moins l'écriture, en mettant en évidence que sa naissance n'était pas programmée dès l'origine, mais qu'elle est due à certains des acteurs qui s'y sont engagés.

Les jardins et le Pont de l'Europe

En 1993, le thème des Parcs et Jardins a été élu à titre d'exercice méthodologique. Par conséquent, il s'est agi de réunir des experts de toutes les disciplines liées au sujet et qui nous indiquent à la fois qu'elles étaient les valeurs européennes d'un tel sujet, mais qui sachent également faire la part des priorités d'actions. Parmi celles-ci l'idée de pluridisciplinarité était une sorte d'évidence: le jardin est par essence un lieu de rencontre entre les cultures scientifique, technique et artistique. Il permet donc de réapproprier des connaissances éparées, d'en faire la synthèse et de constituer des groupes de travail extrêmement riches. Dans le domaine pédagogique, il permet également de faire appel aux qualités diverses d'élèves dont les capacités ne sont pas seulement intellectuelles. Mais les dimensions de citoyenneté et d'identité semblaient non moins évidentes. Un jardin est par nature un site dont la responsabilité se

transmet de génération en génération, mais aussi un site sur lequel le travail effectué dans l'instant présent ne trouvera une partie de ses résultats que plusieurs dizaines, voire plusieurs centaines d'années plus tard. Il assure donc un lien, une continuité et même une coopération entre les générations. De plus, par le travail très concret qu'il implique, il peut permettre un travail de réinsertion sociale par une prise en compte concrète et immédiate du résultat social du travail. Un jardin est toujours ancré dans un territoire, mais il est en même temps un lieu de mélange, de greffe et d'hybridation tant des cultures savantes que des pratiques horticoles. Un jardin, ne serait-ce que par la variété des origines des plantes qui s'y trouvent, constitue une ouverture sur le monde. Dans nos sociétés multiculturelles, il permet à chacun de retrouver des éléments de sa propre culture et de comprendre, intellectuellement et pratiquement, comment les cultures interfèrent entre elles et se combinent.

Enfin, et pour en revenir à des questions que nous partageons ensemble aujourd'hui, le fait qu'un jardin puisse inclure des végétaux et des animaux et qu'il les mette en scène, il constitue - c'est une autre évidence - une mise en scène « littéraire » de la nature. Mais les termes de cette mise en scène ont beaucoup évolué au cours des âges. On peut même dire que le plus grand procès qui s'est joué au cours de l'histoire des jardins, est celui de la part de « domestication » que l'homme a osé exercer sur la nature, de la manière dont il a manié et dosé le naturel, dont il a accepté la vie des végétaux, dont il a introduit l'artifice et l'artificial: jardins paysagers anglais, sans limite et sans clôture, jardins d'automates, de machineries, de jeux d'eau

de la Renaissance, du Baroque... et du Classicisme, jardins naturels de William Robinson, jardins en mouvement de Gilles Clément... Quel meilleur sujet pour les nouveaux adeptes de la société informatique que de se confronter à un domaine où s'est déjà joué depuis longtemps une partie dont ils sont devenus familiers: le conflit du réel et du virtuel ? On dira enfin, à la suite de Gilles Clément que la pratique du jardinage - comme donnée quotidienne et intime - et que la lecture du paysage sont certainement deux démarches qui entraînent une prise de conscience planétaire, une prise de conscience de la diversité biologique et une prise de conscience de la durabilité, selon des voies directes et intimes. La récente exposition de ce créateur de jardins, intitulée « Le jardin planétaire » nous demandait clairement : « Existe-t-il, à l'échelle planétaire, des actions comparables à celles qu'engage le jardinier dans son jardin ? Peut-on déplacer le vocabulaire du jardin, ordinairement associé aux espaces réduits et clos, vers un espace apparemment immense et ouvert ? » Par conséquent, quel meilleur sujet que le jardin pour tenter de comprendre le rapport du local et du global ?

C'est sans doute pourquoi un élu de la ville de Strasbourg, Michel Krieger, est venu nous proposer à la fin de 1994 l'idée de créer un jardin de réconciliation, un jardin de frontière: « le jardin des deux rives », nouvelle création paysagère sur les deux rives du Rhin, en France et en Allemagne. Un jardin qui propose aux deux régions voisines, aux deux pays longtemps ennemis, mais plus largement encore, aux fragments d'Europe séparés depuis les lendemains de la dernière Guerre mondiale de discuter sur « les bancs

publics de l'Europe ». Un symbole de « réduction » de toutes les fractures qui nous ont été imposées.

En attendant que ce jardin se mette en place, une première action a consisté à utiliser le pont qui relie les deux rives, le « Pont de l'Europe », réinvesti régulièrement par tous les manifestants qui souhaitent y exprimer leurs doutes ou leurs désirs d'Europe, pour signifier la richesse de la recherche de l'autre, la richesse des langues et des cultures partagées. Quarante textes d'écrivains, de philosophes, de plasticiens, de musiciens venus de quarante pays européens ont ainsi pris leur place définitive de part et d'autre du pont, pour « Ecrire les frontières » et parler de l'expérience de la séparation douloureuse. Je suis heureux de saluer ici un des participants qui a accepté de participer à cette aventure, Vitalie Ciobanu.

L'importance de l'apport du « plus » et du « moins »

Je me base là sur un texte court écrit par l'écrivain espagnol Juan Goytisolo en 1985 à l'occasion de la remise du prix Europalia qui lui avait été décerné. Après avoir remarqué combien son identité européenne était paradoxale, tant il se sent imprégné d'Afrique, il évoque lui aussi la question de l'universel. Je cite: « Les sentiments de sympathie et d'immédiateté qui me poussèrent à découvrir les régions du sud de l'Espagne qualifiées avec mépris d'africaines, pour m'intéresser ensuite au monde arabe dans sa diversité ont été le fait d'un Espagnol « ranimé » par son long séjour de l'autre côté des Pyrénées: d'un Espagnol qui, sans cesser de l'être, avait contracté la curiosité euro-

péenne. » Et de conclure sur une notion qui me semble posséder une utilité dans notre recherche de l'Europe contre les excès ou les menaces de la globalité. « L'Europe à laquelle j'appartiens et dont je me sens l'héritier n'a pas oublié les paroles du poète: conscient de la généralisation de ses techniques, de sa civilisation, de ses modèles de comportements, tout Européen attentif à la palpitation de l'universel sait qu'un non-Européen intégré à l'Europe, de gré ou de force, devient lui-même européen, mais, comme l'a très justement observé le Marocain Abdallah Laaroui, avec quelque chose *en plus*, dans la mesure où il possède une dimension culturelle *autre*. L'Européen *en moins* va alors compenser son inévitable carence par l'intérêt indigné et la solidarité qu'il manifeste à l'égard des drames qui ravagent le monde par-delà les frontières de son continent étriqué...C'est à cette Europe de l'œcuménisme et de la modernité que j'adhère, en espérant que le nombre modeste mais significatif des *en moins* voudra bien accueillir en ma personne un Européen *en plus*. »

Travailler sur la mémoire. Troisième remarque en forme de petit récit

Dans la rue, deux petits garçons de cinq ou six ans jouent avec des pistolets en plastique. Il fait très chaud, orageux. C'est le début de l'après-midi. Il y a là une odeur de far-west. Et pourtant, celui qui vient comme moi de la proximité de l'océan et d'un pays privilégié, devrait plutôt parler de far-east. Les enfants jouent à tirer sur les rares voitures qui passent en soulevant la poussière de cette rue pavillonnaire. Alignement un peu hétéroclite de demeures encas-

trées dans une banlieue qui ne fait que jouer à la banlieue tant on est proche du centre ville.

A quelques dizaines de mètres, un bâtiment imposant, fermé comme un coffre-fort peint en jaune donne l'impression d'enclore l'espace et de détenir un secret, sinon un trésor.

Ces enfants qui jouent à la guerre et qui miment la violence en accompagnant leur tir de bruits saccadés, ressemblent à tous les enfants qui regardent la télévision et dont les mythes fondateurs sont devenus ceux de la « frontière » américaine et de ses avatars contemporains. Mais en même temps, ils ressemblent à tous ceux qui les ont précédés dans cette ville depuis des siècles, depuis son essor commercial qui en fait une grosse bourgade dans un environnement de prairies et de pâturages. Ils ont les mêmes jeux que tous ceux qui, à leur âge ont traversé cette rue à cheval, en carrieole ou pour accompagner des troupeaux. Mais ils ne savent pas - le savent-ils au moins par intuition ? - qu'ils voisinent avec un espace réel de la pire violence et de la mort ? Un des espaces les plus sinistres imaginés par le pouvoir qui a structuré mentalement et physiquement la jeunesse de leurs parents, comme la vie entière de leurs grands-parents. Comme si cette vie qu'ils ignorent encore et dont ils seront aussi dépositaires, un jour, avait pendant de trop longues années, été faite seulement d'interdictions, de drames et de secrets.

La prison de Sighet, devenue mémorial restera certainement, grâce à Ana Blandiana qui a souhaité y inscrire un

espace symbolique, le lieu de la lecture d'une fracture de l'un de ces coffres-forts qui transforment une nation en un réseau de bastions sous contrôle.

Nous avons vécu par procuration l'ouverture du mur et la déchirure d'un rideau opaque qui avait obscurci notre vision pendant cinquante années, au point de nous rendre aveugle aux quelques témoignages que nous pouvions lire; et sourds aux plaintes qui nous parvenaient. Ouverture dont nous avons tous parlé comme dans un soulagement expiatoire. Dans l'émotion du moment. Images télévisées, cinématographiques, retransmises dans l'espace mondial des images. Et puis, plus rien...

Comme s'il s'agissait d'un geste inaugural et suffisant. Suffisant parce que si un processus était lancé, dans notre esprit rien ne devait pouvoir l'arrêter.

Est-on vraiment si aveugle sur l'autosuffisance de la démocratie quand on prend la réalité du respect de l'autre comme un acquis ?

De la première déchirure des rideaux, au percement du « Mur », des coups de haches données dans les portes des prisons, dans les barbelés des camps, mais aussi dans les armoires des archives, le chemin est pourtant très long. Nous devons assumer collectivement ces effractions nécessaires. Nous devons tous ensemble ouvrir, encore ouvrir, lire et transmettre.

Il faudrait que l'on puisse faire comprendre - et pour faire comprendre que l'on puisse faire toucher du doigt - ce que

signifient vraiment ces lieux de l'enfermement. Ils ont à la fois symbolisé tout ce qui est permis, sans freins aucun, lorsque l'on se place à l'abri des regards. Et ils ont tout autant donné cours à la puissance de ceux qui ont su faire de ce « secret magnifique » un argument de la terreur.

Qu'est-ce que cette prison de Sighet ? On pourrait dire d'abord: un si petit système. Il ne s'agit tout compte fait que de trois étages de cellules, des dépendances, des salles de gardes, de tout ce qui fait l'économie d'une société retirée du monde - une sorte de « monastère de l'horreur ».

Mais lorsqu'on le regarde vraiment de très près, il apparaît comme un système « exemplaire ». Il démontre que le travail d'élimination qui a été entrepris ici n'est qu'une illustration d'un système plus vaste. Nœud d'un réseau de lieux qui partagent des fonctions complémentaires.

Pour revenir à l'idée de coffre-fort, ce système s'apparente beaucoup, tout respect dû à ceux qui en ont vécu la souffrance dans leur chair, à ce que l'on connaît aujourd'hui dans le monde de la finance et dans ce que l'on pense connaître du monde de l'information globalisée. Les décisions étaient centralisées dans ce cube géant - autre coffre-fort métaphorique - qui est tombé comme un objet étranger dans le corps millénaire de la ville de Bucarest. Je ne sais pas pourquoi en effet, le Palais du Peuple m'est apparu la première fois que je l'ai vu assez semblable au vaisseau spatial des « envahisseurs » qui couvre une ville d'un regard glauque qui s'infiltrait partout. Mais pourtant, ces décisions centralisées peuvent être également relayées, amplifiées,

diffusées par des relais qui dupliquent exactement « l'ordre nécessaire », pour répondre au mieux à l'urgence locale de réprimer la contestation. Fonctionnelles et fonctionnalisées. L'ordre totalitaire génère tout naturellement des fonctionnaires de l'horreur, eux-mêmes décentralisés et détachés de l'objet qu'ils traitent. Le pouvoir est alors partout, comme aujourd'hui l'information est partout. Même virtuellement. Simplement parce que l'ordre est immédiatement disponible à la porte des guichets de la répression, comme l'information est disponible dans les distributeurs télévisuels ou informatiques. Il se thésaurise, il se nourrit de sa propre substance. Il se répand comme un immense flot invisible, comme l'air que l'on respire.

La mutualisation de la peur, c'est aussi la globalisation de la peur. Chacun est comptable d'une partie du système. Tour à tour en effet, comptable de la peur et de l'espoir. Tour à tour, agent de transmission de ce qui a été décidé et amplificateur de ce qui ne l'est pas encore. Par force ou par lassitude. Le rythme de ces va et vient des heures est directement réglé par les lieux du secret, comme si y battait le pouls permanent d'un mouvement inéluctable.

J'arrête là pour aujourd'hui ce texte et cette comparaison à laquelle je voudrais m'attacher plus longuement. Je voulais simplement dire que la globalisation libérale tant espérée par ceux à qui on avait retiré la part la plus importante de leur liberté - communiquer - présente probablement, même si elle fonde un « village global », autant de dangers que la globalisation totalitaire qui a isolé une part du monde pendant des dizaines d'années.

J'ai tenté au travers de ces quelques remarques et de ces quelques impressions de traduire à la fois mon réalisme un peu désespéré devant les globalisations passées des modèles totalitaires et les globalisations actuelles des modèles dits libéraux, mais aussi mon espoir indéfectible devant tout ce qui fait que ces individus *en moins* que nous sommes dans nos identités singulières, peuvent devenir des individus *en plus* pour ceux dont l'identité cherche à s'enrichir.

Contre les excès de la globalité, c'est la rencontre de ces plus et de ces moins qui devrait constituer une véritable antidote.

Je voudrais tenter de nommer mon espoir, « la mémoire partagée ».

Eugen Uricaru

GLOBALIZARE ȘI ILUMINISM

Ideea de globalizare a literaturii mi s-ar părea caraghioasă dacă nu ar încerca să acorde un statut unei anumite sub-culturi, cunoscută îndeobște sub denumirea de "cultura coca-cola". Adică o "cultură" fără identitate, o "cultură" destinată blocării inteligenței și interactivității creatoare dintre autor și destinatarul mesajului. Este limpede că toate crizele secolului al XX-lea au pornit de la

Înțelegerea fie greșită, fie răuvoitoare a mesajului iluminist. Libertatea, egalitatea și fraternitatea nu se pot realiza într-o lume pestriță din punct de vedere al legislației, ori al autorității de stat. Realizarea unor sisteme continentale și, în perspectivă, a unui unic sistem global nu poate să ducă decât la reducerea diferențelor de tratament al persoanelor din partea autorității, cât și a celor ce privesc statutul social-economic. Întotdeauna vor exista diferențe. Locale, regionale, de grup ori de clasă, însă sensul evoluției societății va fi către diminuarea acestora. Dar atunci când este vorba de cultură, de identități naționale realizate în planul expresivității artistice ori a specificului național, orice încercare de uniformizare, de ștergere a diferențelor nu înseamnă decât un atac îndreptat împotriva celor trei principii iluministe, amintite.

Este ciudat cât de mult se discută astăzi despre "globalizare" în sfera culturii și este și mai ciudat că nu se caută o definiție a termenului în sensul "globalizării" comunicării culturale. Accesul la cultură a cât mai multor persoane, admiterea în "circuitul globalizant" a culturilor dependente de limbi cu circulație redusă, democratizarea reală a șanselor de cunoaștere a acestor culturi sunt singurele forme benefice ale "globalizării" în domeniul culturii. Cultura scrisă, cea care întâmpină cele mai multe dificultăți, fie în circulația textului, fie în accesul la text, este piatra de încercare a rostului modelului cultural globalizant.

Tot atât de ciudată este împărțirea care se face între partizanii și adversarii globalizării, cel puțin în lumea pe care o cunosc. A fi "pro" înseamnă să fii modern ori european, a fi opozant înseamnă să fii învechit și naționalist. Dacă nu mai rău. Ori lucrurile nu stau așa. Poziția față de globalizare

este cu totul specială, deoarece ea nu ține de opțiuni politice ci de opțiuni estetice. Poate și de cele etice. Din acest motiv cred că globalizarea nu este decât un motiv nu și un subiect. Singura paradigmă acceptabilă în fața unor evenimente politice și mai ales economice, este cea culturală. Dacă vom accepta că există o singură Literatură globală, atunci ea nu poate exista decât prin expresia specifică a limbilor. Bogăția Literaturii umanității vine din diversitatea, din specificul păstrat și cultivat cu grijă și efort. Echilibrul între grija de a păstra specificul și efortul de a-l comunica prin traducere. Singura globalizare acceptabilă în domeniul culturii este comunicarea globală, în cazul culturii scrise: prin traduceri și circulația operei. Punctul de greutate al acțiunii viitoare se află în adoptarea unei discriminări pozitive față de literaturile aparținând spațiilor lingvistice de circulație redusă. Prin forța lucrurilor, limbile de mare circulație vor deveni "o a doua limbă" măcar regională, dacă nu globală. Acest fapt va facilita accesul cititorilor la literatura scrisă în aceste limbi de mare circulație. Discriminarea pozitivă se va petrece în sensul traducerilor din limbile cu circulație redusă, dar în favoarea vorbitorilor de limbi cu largă circulație. Se vede astfel că marile națiuni, dacă vor cheltui bani și timp pe traducerea din limbile cu circulație restrânsă, o vor face în folosul propriilor cetățeni, tentați să rămână izolați în monolingvismul lor comod.

Se poate observa că o astfel de "globalizare" va fi un fenomen benefic pentru cunoașterea reciprocă a valorilor culturale specifice. Oare despre această "globalizare" s-a spus într-adevăr totul? Cred că nu, dar multe s-au spus, în schimb, despre efectele nedorite ale acestui fenomen, efecte ce decurg din tendințele imperiale ale oricărei mari

puteri, fie economice, fie culturale, tendințe până la urmă, de înțeles, fiind în firea lucrurilor. Orice exagerare va ascunde adevărul. Iar adevărul în privința "globalizării" nu ne este cunoscut încă, fie din cauza entuziasmului, fie din cauza spaimei pe care le trezește.

Sunt adeptul abordării calme și creatoare a oricărui fapt nou. Incontestabil, globalizarea este ceva nou, de aceea inspiră măcar o tresărire de neliniște, noul consumă energie. Dar aceasta nu înseamnă că nu poate fi și un fapt bun, folositor. Unul dintre beneficii l-am și amintit. Este cazul să-l amintesc și pe cel de-al doilea: globalizarea ca fenomen cultural va ridica în mod inevitabil nivelul a ceea ce se cheamă "cultura de masă". Acest lucru va reduce simțitor distanța obiectivă existentă între "mase" și "elite". Un pas important pe calea care duce către iluzoriile obiective – libertate, egalitate, fraternitate – pentru întreaga omenire.

Jonathan Freyer

ENSURING GLOBALISATION BENEFITS MINORITY CULTURES

We are told repeatedly that we live in One World, in which there is one dominant language – English – and one super-power – the United States. The logical conclusion from those two statements is that, at the outset of the twenty-first century, we are becoming world citizens, with a homogenised, American identity. This process has been called

MacDonaldisation, with cultural as well as economic manifestations. But I believe there is another, contradictory side to this reality, which sends more positive messages to smaller or minority cultures, as long as they know how to take advantage of new opportunities offered.

The evolution of communication has, of course, heightened the danger of cultural neo-imperialism. It is not just a matter of the world-wide reach of CNN, or the importance of the Associated Press news agency. American programmes are ubiquitous on television almost everywhere, including the former Soviet bloc, and American ideas and values are propagated around the world. So much so, in fact, that France notably brought in legislation to set quotas for the amount of US shows that may be broadcast on French TV, as well as the percentage of American films that may be screened in French cinemas. Otherwise, the French feared, their own identity and culture risked being swamped by products from the other side of the Atlantic.

Yet there is a counter-trend to much of the foregoing, in the form of *localisation*: in other words, the assertion or re-assertion of the feasibility, desirability and value of local rather than global products and services. This is true in both the economic and cultural spheres. Ordinary people, not least on the continent of Europe, while accepting and often genuinely enjoying some of the products of globalisation, are at the same time manifesting a conscious or unconscious resistance to being globalised and homogenised themselves, by exploring and exploiting local alternatives. We are seeing clear signs of what one can call 'layered identities'. Let

me explain.

Identity is a key element in understanding societies. For much of the 19th and 20th centuries, the dominant sense of identity was one's nationality. But it is striking how in recent years, in a country like Britain, new or revived layers of identity are visible, both upwards and downwards. Thus I am British, but I also feel very European. Downwards, I am conscious of being a Londoner – albeit by adoption – and even an Eastender, an inhabitant of the east side of the city, which is quite different from the west.

Regional identity is alive and well. In Britain, we see it with the successful devolution of power to the Scottish Parliament and the Welsh Assembly. The Welsh language, which was on the verge of extinction seventy-five years ago, has had an extraordinary revival. This partly reflects central government policy, but it also shows how modern communications can be used to benefit minority cultures. Welsh television programmes are now available daily; Welsh literature can be accessed through the Internet, as well as through libraries; even the Welsh diaspora – including a substantial community in Patagonia, in Argentina – can maintain links with their origins, and protect and develop their culture. Similar examples can be found in other parts of Europe: Catalans in Spain, Hungarians in Romania, Albanians in Macedonia – though that last example reminds us that there dangers as well as benefits inherent in this new situation.

It seems to me that there are two, inter-related elements to the whole issue of ensuring that globalisation benefits mi-

nority cultures, namely the human and the technological. To begin with the human – which, as writers, we surely must – there needs to be a desire to realise, develop and express one's various layers of identity, instead of merely surrendering to the easy option of adopting the dominant world culture. I am encouraged by the experience in several Scandinavian countries, where people in general speak English well and are familiar with Anglo-Saxon cultures, yet rigorously defend their own national or regional identities. Funds are made available – through governments and private foundations – not only to publish books in what from a global perspective we might consider to be minority languages, but also to have them translated into English or French or whatever. Globalisation can therefore be a two-way process, in which influences from minority cultures reach 'major' cultures, and not just the other way round. Moreover, new technologies mean that links can be maintained easily between members of scattered communities, with nourishing effects.

I suppose one of the main problems of the new global village in which we live is what has been called 'information overload'. It is impossible to read every book or see every play written in one's own language, let alone those in others. But that should encourage us to be more selective in what we read and what we watch. No future generation will ever be able to be comprehensive in its intellectual knowledge, in the way that a refined Renaissance man might aspire to be. But we can, even now, ensure that we are truly, positively, global citizens by tasting some of the products of other cultures, as well as ensuring that our own survives.

BABEL DUPĂ BABEL

Globalizarea, care devine pe zi ce trece o realitate politică, economică și informațională neîndoielnică, rămâne însă o utopie când își încearcă forța pe tărâmul culturii și, în special, pe cel al literaturii. Obstacolul de nedepășit este diversitatea limbilor pe glob. Literatura a fost și rămâne *arta cuvântului*, a cărei valoare nu poate fi corect apreciată decât în limba scrierii originalului. Traducerile într-o limbă standard, care ar fi esperanto sau, datorită împrejurărilor politice și economice actuale, engleza, nu alcătuiesc literatura propriu-zisă ci, eventual, o "bibliotecă universală" accesibilă unui procent tot mai ridicat de oameni care utilizează mijloacele electronice de comunicare. Și totuși, acesta nu este un argument că literatura poate fi globalizată. Creația literară rămâne încă dependentă de harta lingvistică a lumii. În orice limbă evoluată se nasc scriitori cărora încă le este de ajuns să aibă un creion în mână și o foaie albă în față, pentru a realiza ceea ce numim o *operă literară*. Dar să presupunem că toți scriitorii de valoare din toate colțurile lumii se vor moderniza profesional, devenind utilizatori ai computerului chiar și în actul de creație. Aceștia vor continua să scrie în limba în care gândesc, de regulă, cea maternă. Literatura își păstrează, în plină globalizare informațională, o identitate locală datorată limbii. Să ne închipuim un navigator pe Internet, răsfoind bibliotecile lumii avizat că are de-a face cu originalul sau cu traducerea unei opere

literare. Dorind să afle în ce limbă a fost scris originalul, el regăsește harta lingvistică a lumii care îi actualizează mitul Turnului Babel referitor la moștenirea "amestecului limbilor". Chiar și cazurile de bilingvism sau plurilingvism oferite de mulți scriitori contemporani nu înseamnă depășirea "complexului Babel", ci recunoașterea lui. Babel este modelul ambiguității originare a miracolului lingvistic, funcționând între încercarea de unificare conceptuală universală și expresivitatea specific locală a ideilor și sentimentelor umane. Unificarea conceptuală este, așadar, permanent subminată de dispersia verbală. Chiar termenul Babel, remarcă Derrida în capitolul *Des tours de Babel* din cartea sa *Psyche*, constituie un exemplu de denotație universală prin statutul său de nume propriu, dar a devenit și nume comun, prin conotațiile primite în diferite opere literare și interpretări. Babel rămâne, ca să folosesc expresia profesorului francez Henri Jacquier, stabilit la mijlocul veacului trecut în România, unde a adoptat limba română în elaborarea studiilor sale ulterioare, un "mit viu", etern repetabil. După părerea mea, istoria literaturii universale este o succesiune de experiențe Babel, căreia prefer să îi spun, cu o expresie ce parafrazează celebra carte *After Babel* de George Steiner, "Babel după Babel".

Și fiindcă veni vorba de *literatura universală*, trebuie să ne amintim faptul că, la începutul secolului al XIX-lea, Goethe desemna prin conceptul *Weltliteratur* unitatea în diversitate a tuturor literaturilor scrise în limbile popoarelor, cuprinzând operele de valoare care devin "un bun al întregii umanități". Era o concepție impregnată de cosmopolitismul și toleranța iluministă a secolului al XVIII-lea, favorizând schimburile de valori între literaturi prin traduceri care au

contribuit la spiritualizarea frontierelor. Popoarele aveau acces la valorile universale, apropiindu-le în limba lor. Firește, însă, că traducerea denaturează originalul, sporind confuzia limbilor. Traducerea unei opere literare într-o altă limbă este semnul dispersiei literare a valorilor umanității și nu al unificării lor spirituale. Căci, se știe, orice traducere înseamnă "trădare" a proiectului de a construi vertical universalitatea gândirii umane într-un Turn Babel unic, multiplicându-l pe orizontală în materialul lingvistic atât de divers al limbilor pământului.

Nostalgia unei limbi universale/globale revine în actualitate, încurajată de modernizarea tehnologiei, comunicării care oferă șansa integrării întregii omeniri. Globalizarea tinde, însă, să șteargă diferența dintre literaturile naționale și literatura universală, încercând să uniformizeze orizontal producția culturală a popoarelor după modelul standardizării economice și informaționale. Să fie rețeaua Internet numele acestui nou ev cultural? Se știe, însă, că întotdeauna, adevărata literatură a fost rebelă de la orice încercare de standardizare. Curente și modele literare se pot răspândi global, dar în forme specifice datorită limbii care reprezintă un *genius loci* activ peste tot unde tradiția culturală constituie fundamentul nevoii de identitate. Creația literară înseamnă *expresivitate* a limbajului, de atâtea ori incompatibilă, așa cum mărturisesc cei mai încercați traducători, cu codul altei limbi. Nu cred că literatura poate fi globalizată decât odată cu dispariția tuturor limbilor pământului în favoarea limbii standard. Ceea ce ar însemna un fel de "victorie à la Pyrrhus" a omenirii actuale, cu consecințe imprevizibile asupra potențialului ei de creație spirituală. Ar fi, de fapt, o pierdere ireparabilă.

Chiar dacă globalizarea înlocuiește dihotomia românească *național-universal* cu dihotomia postmodernă *local-global*, relația dintre termeni rămâne în esență aceeași. Participăm la globalizare prin producția locală de bunuri culturale. Internetul nu este decât un mijloc de răspândire extrem de rapidă, tinzând să fie simultană actului de creație, a produselor culturale printre care pot fi numărate și cele literare care, din păcate, ocupă un loc din ce în ce mai marginal în orizontul spiritual al omului. Probabil că relația scriitorului cu computerul va duce la modificarea concepțiilor despre actul de creație, ca și a celor despre actul de cultură, tocmai datorită posibilității de comunicare instantanee cu Celălalt. Dar literatura, adevărata literatură, va continua să fie scrisă în eternele, ca să folosesc expresia lui Mallarmé, "mots de la tribu" (cuvintele tribului). Babelizarea lumii continuă, astfel, și în epoca globalizării, tocmai pentru că literatura nu poate fi globalizată.

Daniel Bănuțescu

O TATONARE ASUPRA UNUIA DIN SCOPURILE ASCUNSE ALE GLOBALIZĂRII

Ce însemna globalizarea cu 2000 de ani în urmă? Neștiut de multe lucruri probabil, negreșit însă și acela că Imperiul roman devenise un stat mondial. Dinastiile Iulia-Claudia și, mai ales, Flavia, au făcut ca Roma să înghită între hotarele ei toate componentele geografiei, așa

cum geografia era cunoscută în acel timp.

Pentru prima dată lumea era pusă într-un singur buzunar. Încetase să mai fie răspândită în săculeți, cufere, pitită sub pietre, prin tainițe, segmentată între vespasieni și cutii de bijuterii. Era într-un singur buzunar.

Puteai să o scoți de acolo. Să o privești ca pe o insectă. Iar dacă tu ai fi fost posesorul aceluia buzunar puteai, de pildă, ca, trăgându-i acelei insecte un bobârnac, să faci ca toate cărnurile supușilor imperiului să vibreze de binecuvântarea inspirației tale. Posibilitatea de a da sau nu un asemenea soi de bobârnac se numea în acele vremuri pax romana, iar acum poartă numele de globalizare.

Alături de destule neajunsuri, trebuie să fi fost năucitoare această pace romană. Față de ceea ce fusese înainte, lumea era acum netezită ca o pereche de pantaloni. Pacea romană a deparazitat grabnic Marea Mediterană de pirăți. Statutul ei de mare a fost schimbat într-unul de lac. Durata călătoriilor maritime pe mari distanțe a fost scurtată la o pătrime.

Noțiunea de rețea de drumuri terestre capătă un nou interes. Apar terasările și pavajele de piatră, bornele kilometrice și stațiile de poștă. Accesul grabnic în toate provinciile devine garantat.

Bineînțeles, scopurile evidente ale acestor întocmiri erau dintre cele mai obișnuite: guvernarea propriu-zisă a statului mondial, strângerea taxelor, romanizarea progresivă.

Într-un anumit moment, însă, globalizarea romană a produs un efect cu totul surprinzător: răspândirea creștinismului.

În ziua răstignirii sale la Ierusalim, Iisus Cristos avea

un număr de câteva sute de adepți. Istoricii estimează că, la sfârșitul secolului întâi, erau deja 500.000 de creștini, distribuiți în toate regiunile imperiului roman și în toate păturile sociale.

Care ar fi, deci, în opinia mea, unul dintre sensurile ascunse ale globalizării sau ale păcii americane de astăzi?

Un fruct copt pentru un vizitator neașteptat.

Posibilitatea răspândirii instantanee a unui mesaj ce rămâne, pentru cei mai mulți dintre noi, încă secret.

Leo Butnaru

UNIVERSALITATE SAU GLOBALIZARE

*Cât va fi omenеște posibil, ținta noastră ar
trebui să fie pluralismul și diversitatea.
Există de pe-acum prea destulă unificare...*

Gore Vidal

Încă n-au fost limpezi deplin semnificațiile și conotațiile conceptelor post-istorie, multiculturalism, ba chiar și cele ale bătrânului deja termen postmodernism, că, iată, grăbitele idei ale timpurilor noastre au adus în prim plan noțiunea globalizare. E de presupus că noema în cauză, cu derivata globalizarea literaturii, este sugerată de o ideologie fineseculară istorist-sociologizantă sau chiar generată de aceasta. (Într-o primă paranteză, constatăm că DEX-ul, ediția a doua, 1998, nu merge, cu înregistrarea,

mai departe de "domesticitul" substantiv globalitate). Dictionarul enciclopedic (vol. II, D-G, 1996) atestă substantivul... neutru globalism, dar nu și pe cel feminin... -gorgonic globalizare. Iar în volumul patru, (L-N) al respectivului dictionar, editat în anul de grație 2001, nu inventariază nici atât de vehiculatul /vânturatul termen multiculturalism.

Prezumția că sintagma globalizarea literaturii ține de o anumită ideologie istorist-sociologizantă ar porni de la considerentul că, judecând din unghiul de apreciere al istoricilor care cred că omul este implacabil condiționat de istoria socială, bineînțeles că și omul-scriitor e supus unei atare situații, ajungând și el, implicit, produsul ei. Adică, dacă istoria socială a lumii va merge spre globalizare, scriitorul și rezultatul muncii sale - literatura - nu vor putea evita consecințele generale, globale. Dat fiind că globalizarea nu este decât și ea o nouă formă de manifestare a materialismului, s-ar putea susține că literatura globalizată (sau a globalizării) este una ce valorifică anume ceea ce valorifică în conformitate cu istoricismul (sau... postistoricismul?) în numele principiului realității (și realismului... economic, comercial).

Întrebarea e dacă eventuala globalizare a creației literare va ajuta scriitorul de oriunde și de orice naționalitate să-și edifice și să-și consolideze personalitatea, vocația, caracterul sau îl va clișeiza, și ca scris și ca individ. În al doilea caz, așa-zisa literatură globalizatoare, globalizată, globalizantă, nu ar fi, de fapt, decât o pseudoliteratură, tot mai aservită șabloanelor convertite în scheme formale sau conceptuale, devitalizate, și esteticește și artisticește? Ba mai mult - o literatură căzută sub incidența parodiei și

frivolității. Nu este exclus ca, prin globalizarea artei, literaturii, cine știe ce tagmă de pseudo intelectuali să-și generalizeze influența care - să nu evităm a presupune și acest lucru - ar însemna ca atare oficializarea universală, globală, a kitsch-ului. Prin urmare, în ce privește cititorul de literatură globalizată nu va mai funcționa una din regulile propuse de Samuel Johnson acum mai bine de două secole și anume: "Curăță-ți mintea de lucruri comune", regulă ce-i va viza și pe înșiși scriitorii care nu vor fi în stare sau nu vor dori să-și curețe scrisul de clișee și platitudini generalizate, percepute ca atare, ca și cum admise pe plan universal.

Apoi, în potențiala situație de viitor a literaturii sau pseudoliteraturii, cum va fi apreciat un scriitor sau altul? Că asta este un autor mai globalizat sau globalizator, iar celălalt - e doar relativ globalizat? Și cum va evolua (involua) receptarea și studiul literaturii? Pe calea marginalizării sau chiar a anulării investigațiilor literare canonice? Ce se va improviza în locul preceptelor și principiilor exegetice relativ consolidate, verificate, la un moment dat parcă general acceptate în cele mai diverse spații literare, culturale, continentale, internaționale sau naționale? Pentru că nu este fără temei temerea că globalizarea ar putea comite naiva eroare, spuneam undeva, de a ține cont de durata de cel puțin două milenii și jumătate de manifestare prin discernământ și esențializare, prin consolidare de constante și achiziții de noi dimensiuni a literaturii lumii. Nu cred că greșesc cei care admit că globalizarea artelor ar fi una a manipulărilor pseudocreative, pseudoestetice, menite a satisface pulsuniile primare - tot mai primare! - ale consumatorilor/cititorilor.

În orice domeniu, globalizarea presupune și un profit, o comercializare cât mai intensă. Astfel că scriitorii adevărați vor fi și mai mult marginalizați din cauza coborârii literaturii la statutul de produs, de simplă marfă. Pentru că "a reintroduce domnia comercialului în niște universuri care au fost construite, treptat, împotriva lui, înseamnă a pune în pericol operele cele mai de seamă ale umanității, arta, literatura și chiar știința", menționa Pierre Bourdieu, care se întreba: "Dacă este adevărat că forțele tehnologiei aliate cu cele ale economiei, că legea profitului și cea a concurenței amenință cultura, ce s-ar putea face pentru a scăpa de această primejdie? Ce s-ar putea face pentru a spori șansele celor care nu pot exista decât pe termen lung, celor care, asemenea pictorilor impresionisti de altădată, lucrează pentru o piață postumă?" Este lesne de înțeles că aceste interogații apar în urma tentativelor globalizării de a aservi arta, inclusiv literatura, comunei și implacabilei legi a produsului și profitului. În mare parte, travaliul artistic, estetic-valoric va fi substituit de preocupări comerciale, negustorești, spre succesul acestora din urmă (care devin, de fapt, primele!...). Dar când se vorbește de literatură ca produs cultural, rămân fără atenția necesară cultura și literatura propriu-zisă. Când și scrisul artistic este orientat, economicește, spre adălcarea câștigului maxim într-un răstimp minim, nu mai poate fi vorba de o valoare universală, ci de o concurență la zi. Implicit, aici se subînțelege diferența dintre literatura universală, universalitatea ei, ca importanță, ca valoare, și globalizarea literaturii, ca uniformizare și minimalizare valorică a acesteia. Altfel spus, o literatură a globalizării nu poate fi una a universalizării. Literatura universală, încă de la Goethe

citire, presupune durată valorică, esență sau consistență, pe când o literatură a globalizării ar putea fi o cochetare nițel iresponsabilă cu tranzitoriul, superficialul, elementarul, ușorul de elaborat conform schemelor, rețetelor, clișeele drept absolutizare a ceea ce anticii numeau topoi. Pentru că globalizarea, precum menționa J.K. Galbraith, conform doctrinei cunoscute sub numele "Acordul de la Washington" a însemnat un act de credință în eficacitatea pieței, în inutilitatea statelor naționale, în divergența de interese pentru săraci și bogați, dar și în hazard, că washingtonian nu conținea barem o cât de vagă referință la cultura scrisă a lumii, să ne întrebăm, totuși, ce s-ar întâmpla dacă ar fi supusă criteriilor globalizării și literatura, adică dacă ar fi orientată spre eficacitatea pieței, privându-i autorii de o apartenență națională, de un specific psihologic și creativ, pe care îl presupune anume proveniența etnică; dacă i s-ar "cere" literaturii "credință...și în hazard"? După expresia lui Ernst Gombrich, aceasta ar însemna să se distrugă "condițiile ecologice ale artei" și de a sorti arta, inclusiv literatura, pierii. Un alt răspuns explicit la pe drept neliniștitoare interogații de până aici îl formula Pierre Bourdieu, concluzionând că: "Nu mai trebuie să alegem între "mondializare", adică supunerea în fața legilor comerțului, a domniei "comercialului", care este totdeauna contrariul a ceea ce se înțelege aproape în mod universal prin cultură, și apărarea culturilor naționale ori a unor forme de naționalism sau de cultură locală". (Nu este inutil să amintim și titlurile articolelor semnate de Pierre Bourdieu și J.K. Galbraith, inserate în ediția română a revistei *Lettre internationale*. (nr. 33): "Câteva întrebări pentru adevărații stăpâni ai lumii" este titlul autorului francez și "Criza

globalizării" – a celui american. De altfel, Galbraith subliniază categoric că: "trăim o criză a Acordului de la Washington. Această criză este evidentă pentru toată lumea".)

Așadar, neavând încă răspunsuri clare, pro sau contra globalizării literaturii ori la provocarea dacă ar fi, totuși, posibil un astfel de totalitarism cultural generalizat, o parte a scriitorimii se arată deocamdată sceptică față de o atare perspectivă. "Or, scepticul" - spunea Emil Cioran - "nu cunoaște nici un țel: pe care să îl alegi când toate sunt deopotrivă de fragile sau de nule?" Eu nu sunt de partea celorla care ar dori ca globalizarea literaturii să nu fie decât o iluzie, o himeră, un țel nul. Iar pentru a prefața unul dintre posibilele finaluri ale discuției, să ne reamintim câteva versuri ale Emilyei Dickinson, și anume:

Mergeam din vază-n vază

Cu pas lent și prudent.

.....

Știam că următorul

Putea să fie ultimul pas.

Mergeam cu acest pas nesigur

Pe care unii îl numesc experiență.

Ar reieși că prudența îndepărtează protector ultimul pas. Pasul prudenței este unul al acumulării de experiență. Lenta precauție, alias negrăbita acumulare de experiență, care lasă timp și înțelegere pentru a corecta un traseu, desigur că este preferabilă fermității de fond care, ușor ironic vorbind, te poate duce în fundul unei prăpăstii ce urmărește/ ademenește/așteaptă ultimul pas al omului neprevăzător, grăbit, pripit, excesiv încrezător în dreptatea și țelul său.

În virtutea faptului că fiecare dintre noi este "ceva mai mult decât o ideologie" (Harold Bloom) și grație unei experiențe pe care o deținem și ne-o îmbogățim în mod personal, eu unul sunt departe de gândul că anumiți prozeliti ai doctrinei respective ar putea submina universalitatea "canonicelor" edificii cititorite de Homer sau Dante, Cervantes sau Balzac, Goethe sau Flaubert... sau, bineînțeles, Shakespeare, care, după același Harold Bloom, "ne citește pe noi mai bine decât îl putem noi citi pe el, chiar și după ce ne-am curățat mintea de locuri comune".

Nu pot fi neantizați cei puțini, reamintiți aici, și mulți alți scriitori de geniu, inconfundabili, de inegalabilă greutate valorică, ce au trasat perspective pluriforme, depășind pregnant orice contextualizare care am fi fost tentați să le-o aplicăm. Și iarăși, pilduitor, să revenim la Shakespeare, amintindu-ne de compatriotul său Samuel Johnson, care ne sfătuia să îl lăsăm pe Marele Will să ne vindece de "extazele noastre delirante". Pentru că de ce nu ne-am întreba, precaut, dacă ideea despre globalizarea literaturii nu ar ține și ea de niște extaze delirante? Sau de acel ultim pas al lipsei de prudență după care valoarea literară propriuzisă, canonică (nu prozelită) ar fi de nerecuperat...

GLOBALIZARE, NU, COOPERARE ÎN LITERATURĂ, DA

Globalizarea nu privește indivizii și nici psihicul lor, globalizarea nu privește scriitorul și nici opera sa. Ea, globalizarea, se referă la lucruri, la administrarea lor, a bunurilor. Se poate realiza cu succes în celelalte domenii, nu în cel literar, în economie, în comerț, în finanțe, în ecologie, dacă vreți, în energie de orice fel, cu atât mai mult în cea nucleară.

Globalizarea ideologică, pe baza liberalismului și democrației, cea economică, prin economia de piață, mondializarea ei este posibilă. Globalizarea informației și comunicației pe bază de Internet și a mondoviziunii (C.N.N.), desființarea distanțelor, ieșirea din contextul geografic a oamenilor, a bunurilor și simbolurilor. În legătură cu oamenii asistăm la cea mai mare migrațiune de populații umane de după perioada marilor migrații de la sfârșitul antichității și începutul evului mediu. Piața, bunurile se răspândesc în toată lumea (China, Japonia, Europa Unită).

Bineînțeles că la procesul de globalizare, de mondializare, sunt oponenți, grupuri care protestează, care au reacții negative, care se opun. Ele sunt contra primatului tehnologiei și economicului dominant și, în același timp, sunt pentru repunerea în drept și revitalizarea vieții emoțive și spirituale. Aceste grupări se opun materialismului universal și sunt pentru valorile spirituale nonmateriale,

pentru artele umanului, pentru religie etc.

Primejdiile sunt multe și diverse. De exemplu, adaptarea la globalizare, globalizarea simbolurilor, globalizarea culturii, americanizarea, inundația divertismentului. Din cauza deficitului democratic apar totalitarismele. Din cauza deficitului de securitate, țările mici pier, precum Iugoslavia etc. Deficitul social duce la sărăcie, la șomaj, la subcultură. Deficitul de mediu duce la poluare, la distrugerea mediului.

Procesul de creație și opera literară sunt individuale, unic ireversibile, irepetabile. Opera este unică în primul rând prin conținut, prin tematică. Individualitatea și unicitatea îi sunt conferite operei și limbii de sintaxa și gramatica ei, de stilul scriitorului, de forma operei literare. Ea diferențiază o literatură de alta. Asta nu înseamnă că optez pentru izolaționismul unei literaturi, ci, în cadrul unei noi Europe pledez pentru cooperare și interacțiune.

În procesul de globalizare, de mondializare, intră editarea și traducerea operei scriitorilor. Cu cât literatura are o valoare mai mare, cu atât contribuția ei la tezaurul comun european și nu numai, este mai eficientă, mai importantă. De aceea, în acest domeniu, al literaturii, al nostru, nu se poate vorbi de integrare, de globalizare. Conceptul de cooperare este cel mai potrivit.

GLOBALITERATURIZARE

De la poeta greacă Sappho (c.625-c.580 î.H.) și până, să zicem, la poeta americană Emily Dickinson (1830-1886), de la Homer și până la persanul Hafiz, de la Lucian Blaga și până la Ana Blandiana, literatura și-a asumat, explicit sau implicit, spontan sau premeditat, universul și universalizarea. În sensul de provocare și de promovare statornică a dialogului, a comunicării prin meditație și reflecție.

Se spune că orbul Homer umbla din cetate în cetate și își rostea versurile (nefiind la îndemână tipografii, fax-uri, e-mail-uri). La fel procedau truverii, trubadurii – purtători de mesaj itinerant.

Nu văd nici un pericol în globalizarea și prin literatură. Mai mult, cred că literatura a fost și va fi un vector important al refacerii dialogurilor întrerupte pe considerente politice, etnice, religioase.

Scriitorul adevărat, cultivator al valorilor își caută cititorul nu numai în satul natal, nu numai în spațiul național. Există, în ultima vreme, din ce în ce mai mulți scriitori care se exprimă bilingv sau chiar trilingv.

Cititorul care nu cunoaște limba arabă sau germană apelează la traduceri. Traducerile nu fac literatură (cum bine zicea, la 1840, în revista *Dacia literară*, poliglotul Mihai Kogălniceanu). În schimb, traducерile armonizează literaturile, respectându-le specificul, individualitatea, evitând extremismul politiza(n)t.

Spre a glumi puțin, vă propun o scurtă incursiune în lumea sporturilor. Se știe, fotbalul a fost inventat de englezi. Mingea, balonul e rotund, precum globul pământesc. Terenul de joc (și literatura este joc, joacă) are aceleași dimensiuni, în Madagascar sau în China. Regulile jocului sunt aceleași. Rostogolim balonul în calitate de coechipieri sau de "adversari". Rezultatul final este spectacolul și nu neapărat scorul. Nuanțele, diferențele între jucători, conduc la unitate în diversitate (cum se întâmplă și în literatură): fotbalistii lumii latine, să zicem, sunt "artiști", mai fanteziști, mai individualiști. Jucătorii nordului sunt mai organizați, mai bine sudați la nivelul jocului colectiv. Sportul, în general, a fost și va fi practicat și de scriitori (cel puțin în ipostază de comentatori). Să ne temem de globalizarea prin sport, fie el în varianta gimnastică feminină sau tenis de câmp?

Vrem, nu vrem, globalizarea ne... înglobează. De la afișul publicitar al marilor firme și până la telefonul mobil/portabil/celular. De la postul de radio RFI și până la postul de televiziune ARTE.

Depinde doar de noi maniera în care (ne) vom juca, așadar, cu mingea, balonul... globalizării și prin spirit.

BENEFICIILE GLOBALIZĂRII

La toate colocviile precum cel la care asistăm, imediat ce vine vorba despre *globalizare*, o ciudată și suspectă unanimitate se stabilește între participanți: globalizarea este demonizată, aproape fără excepție, considerată izvor al tuturor relelor din societatea contemporană. Cum unanimitățile și majoritățile strivitoare mi se par din principiu suspecte, aș vrea să înțeleg rațiunea pentru care mondializarea provoacă atâtea aprehensiuni și revolte, cu toate că virtuțile ei neajunsuri sunt pentru moment doar ipotetice. Judecând însă după personajele cele mai neliniștite de pericolul globalizării, pare evident că anti-americanismul visceral, propriu dintotdeauna stângii europene, și-a găsit în globalizare noul cal de bătaie.

O coincidență cronologică ar trebui să ne pună pe gânduri: campania anti-globalizare s-a declanșat exact în momentul prăbușirii sistemului comunist în Europa de Est; până atunci, nici vorbă de asemenea pericol, deoarece termenul însuși de *globalizare* este utilizat extrem de rar și în contexte strict specializate, fără conotații malefice. Presa de stânga nici măcar nu descoperise noțiunea pe care avea s-o transforme curând în sperietoare universală.

Și, totuși, semnalele clare ale unei evidente mondializări apăruseră încă de la începutul anilor '70 și merseseră crescând până în 1990: mă refer la dezvoltarea rapidă a întreprinderilor multi-naționale, la eforturile

încununate de succes pentru stabilirea unor reguli comerciale comune, la uniunile regionale de state, dar, mai ales, la apariția "noii economii", adică a economiei bazate pe inteligență, pe computere, pe transmiterea rapidă a informației financiare. Toate aceste fenomene, apărute în Statele Unite, dar răspândite apoi în toate țările dezvoltate, anunțaseră de multă vreme că omenirea pășea într-o nouă eră. Totuși, semnalele nu păreau a tulbura peste măsură "stânga luminată" din Europa și din America de Nord: anti-americanismul ei lua, pe vremea aceea, forma "luptei pentru pace", a "salvării mediului ambiant" (de consecințele nefaste ale exploatarei capitaliste, firește) și pe cea a apărării, a glorificării Uniunii Sovietice, oferită omenirii întregi drept posibil model.

Imediat după evenimentele dramatice din 1989 și după implozia "socialismului real", stânga adoptă – aproape de la o zi la alta – un nou discurs. Urgența numărul unu devine, brusc, lupta contra mondializării, deoarece tot ceea ce până atunci trecuse aproape neobservat ajunge deodată pericol mortal.

Această schimbare de tactică, provocată de dispariția Uniunii Sovietice, poate eventual convinge pe unii naivi, dar în nici un caz pe un om care a trăit sub ocupație ori sub amenințare sovietică. Și aceasta dintr-un motiv foarte simplu: noi am cunoscut mondializarea, cu vârf și îndesat – și încă ce mondializare! Unul dintre cele mai sinistre experimente istorice de care omenirea a avut parte, o mondializare forțată și fără scrupule, s-a înfăptuit pe o bună parte a planetei. Sovietizarea până la detaliu a existenței în țările ocupate de Armata Roșie ori căzute sub dominația Moscovei a reprezentat prima mondializare modernă reușită

și durabilă.

Modelul sovietic de societate, constând în abolirea libertăților individuale, în desființarea regimului parlamentar, domnia partidului unic, economia perfect centralizată, transformarea culturii în propagandă, cultul șefului suprem, atotputernicia poliției politice etc. – toate au fost aplicate de către sovietici *ad litteram*, indiferent de țara unde experimentul avea loc.

Fie că a fost vorba de țări europene avansate, precum Germania ori Cehoslovacia; fie de țări europene înapoiate, precum Albania; de țări tropicale, fără experiența unei democrații, precum Cuba ori Vietnamul de Nord; de țări în care regimul tribal încă exista, ca Angola ori Mozambicul. Fie că era vorba de imensa Chină, de țări mijlocii precum Polonia sau de țări minuscule, precum Nicaragua ori Guineea Bissau - rețeta a fost exact aceeași, fără nici cea mai mică abatere de la dogmă. Mondializarea de tip sovietic a nivelat totul, într-o ignorare suverană a specificului local. De la Moscova până la Phenian, Luanda, Havana, Pekin ori București – același model politico-social era acompaniat de intonarea, la unison, a aceleiași *Credo* ideologic. Cu consecința previzibilă: instalarea aceleiași mizerii materiale și a aceleiași opresiuni politice.

Mai mult, doctrina sovietică inventase și o noțiune vitală pentru persistența sistemului, noțiune acoperită de termenii *deviaționism* ori *revizionism*. Lansarea oficială a unei asemenea acuze, veritabilă anatemă, ducea de obicei la lichidarea fizică a celui bănuț de erezie. Ce însemna de fapt *deviaționism*? Nimic altceva decât devierea, fie și cu un centimetru, de la modelul unic, manifestarea celei mai firave tendințe spre diferență. Șefi importanți ai partidelor

comuniste au plătit uneori cu capul simpla bănuială de a fi pus în discuție valoarea absolută a modelului sovietic, valabilitatea lui universală. N-a fost vorba doar de o uniformizare, ci de o mondializare perfect controlată, exercitată cu mijloace coercitive.

Mondializarea sovietică a durat mai bine de patruzeci de ani. Interesant e faptul că țări unde partidele comuniste nu ajunseseră la putere, precum Franța, Italia ori Portugalia, posedau deja partide comuniste cu o structură sovietică; înainte de a fi cucerit puterea și de a fi extins experimentul la nivel național, comuniștii din țările vestice instaurau și perfecționau mondializarea în sânul propriului lor partid, ca o repetiție generală a ceea ce avea să urmeze.

Știm cum s-a sfârșit această aventură - prin colapsul sistemului. Dar aceasta din rațiuni pur interne, fără ca lumea necomunistă să fi avut o contribuție importantă. Hipnotizate parcă de amplexarea și de victoriile mondializării sovietice, țările încă libere s-au limitat atunci la o defensivă prudentă, la o cedare pas cu pas. Dacă nu s-ar fi prăbușit din cauza propriilor sale slăbiciuni, sistemul sovietic ar fi avut toate șansele să mondializeze planeta în sens literal.

Care a fost reacția stângii occidentale la înfăptuirea, pe parcursul mai multor decenii, a acestei mondializări în marș forțat? Nu vom întâlni nici o critică severă, nici o opoziție de principiu; găsim, cel mult, foarte rare și timide rezerve cu privire la metodele utilizate într-un caz sau altul, dar fără punerea în discuție a proiectului însuși. Actualii campioni ai anti-globalizării au descoperit potențele malefice ale fenomenului doar atunci când acesta a schimbat de semn, adică doar atunci când uniformizarea de tip sovietic a fost înlocuită de foarte relativă uniformizare

de tip american. Dacă n-ar exista decât acest semnificativ *trou de mémoire*, și tot am avea motive suficiente pentru a deveni suspicioși față de actuala acțiunea antimondializare. Imensul zgomot făcut de activiștii interesați, intensă mediatizare de care se bucură actele de vandalism comise cu prilejul reuniunilor internaționale nu oferă nici un argument viabil pretențiilor acestei lupte.

În ceea ce mă privește, contrar opiniei majoritare, privesc mai degrabă cu încredere și cu speranță noua mondializare, care nici măcar nu este "nouă", din moment ce a început cu peste treizeci de ani în urmă. Rațiunea principală: că a luat naștere în mod spontan, prin apariția unui nou tip de economie ("noua economie"), corespunzător noului stadiu de dezvoltare a omenirii. Faptul că noua economie a emers în Statele Unite și s-a răspândit ulterior în alte țări dezvoltate a sugerat, în chip natural, modelul american. Cât privește modul ei de răspândire - aceasta nu va fi, în orice caz, prin ocupație militară ori prin răsturnarea guvernelor legale: aderarea la o ordine economică mondială rămâne până la urmă problemă de opțiune liberă, pe criterii de performanță economică și de interes politic național. Cei care au trăit, în mod conștient, mondializarea roșie știu că, oricum, nimic n-ar putea fi mai rău decât ea: de aceea, ei privesc spre noua mondializare mai ales cu speranță.

Nicolae Manolescu

Țin să vă anunț în mod oficial că jocul de-a globalizarea s-a cam terminat. Suntem gata globalizați, chiar dacă habar nu avem, ca Monsieur Jourdain, care făcea proză fără să știe. Suntem, de altfel, la o întâlnire a PEN Clubului care este o formă de globalizare, chiar în domeniul acesta al literaturii care trezește susceptibilități. Și nu mai rămâne decât ca PEN Clubul să-și desfășoare centrele locale pentru ca globalizarea să fie perfectă. Ce rost mai are împărțirea pe centre, centrul catalan, centrul român, centrul maghiar, cele trei centre germane de care vorbesc toți, dar nu le vede nimeni? Facem un PEN Club Internațional și am terminat, și atunci globalizarea s-a sfârșit. Suntem, spun eu, globalizați, vrem, nu vrem, în toate domeniile, inclusiv în acela al literaturii, care stârnește, vād, cele mai multe susceptibilități. Pe bună dreptate, mai ales nouă, celor din Est (pentru că așa cum amintea Mihai Zamfir, noi am mai fost globalizați o dată și am fost globalizați așa zicând ideologic, în primul rând, și nu ne-a plăcut) globalizarea ne deșteaptă amintiri triste. De pildă, generația noastră, a lui Mihai Zamfir și a mea, făcea la școală cinci ore de limba rusă și patru de limba română. Acea da, globalizare!

Există globalizare și globalizare: aceea pe care noi am învățat-o în școală și care ne-a amenințat pe unii dintre noi cam până la 50 de ani era o globalizare în sensul cel mai propriu și nenorocit al cuvântului, în care o anumită parte a globului devenise o totalitate. Deci era o globalizare totalitară. Eu înțeleg acum că este vorba de o globalizare pluralistă și democratică, bazată pe drepturile omului, ale individului. Eu aș numi-o antiplatoniciană, pentru că, practic,

de la Platon vin cele mai multe idei privitoare la globalizarea totalitară. O globalizare în care - exemplul lui Vitalie Ciobanu era foarte bun - nu mergem toți la McDonald's, români, chinezi, spanioli, portughezi sau unguri. O globalizare care înseamnă și Porto, înseamnă și Tokay, înseamnă și țuică, înseamnă și restaurant chinezesc, înseamnă de toate și mie îmi place globalizarea aceasta unde pot să aleg. O globalizare care este perfect acceptabilă și, așa cum spuneam la început, nu mai este vorba acum dacă ea este necesară, acceptabilă, bună, rea, de dreptă sau de stângă, ea s-a produs, este inevitabilă și în acele țări unde nu s-a produs încă sau în acele zone unde nu s-a produs încă, singura șansă este să se producă. Aș dori să mă întreb împreună cu dumneavoastră: ce se opune astăzi globalizării? Se opune ceea ce a spus Vitalie Ciobanu: se opune spațiul Rusia-Belarus, se opune întoarcerea la o formă totalitară închisă, de lume închisă. Globalizarea, așa cum este ea astăzi concepută și definită, ține de societățile deschise, ține de societatea deschisă a lui Soros, ține de societatea deschisă liberală. Vechea globalizare, cu societăți închise și ideologizate, nu a dispărut cu totul ca risc și în momentul de față, dacă nu reușim să ne globalizăm repede, ne paște izolarea, ne paște sărăcia, ne paște o lume de care unii dintre noi abia am scăpat. Am fost acum două săptămâni într-o localitate pe malul Nistrului, cu ocazia înființării unui partid liberal acolo, ai cărui membri vroiau să afle cam ce se întâmplă cu partidele liberale din România. Am constatat după câteva zile de stat acolo că nu aveam nici un mijloc de comunicare; telefoanele nu funcționau, celularele nu aveau acoperire, ziarele nu soseau și în timpul acesta se întâmplau o mulțime de lucruri. Și atunci am spus

colegilor noștri de peste Prut că pot ei foarte bine să pună la dlocit un partid, dar în condițiile în care nu există informație, deci globalizare, oul ăla s-ar putea să dea naștere nu unui pui liberal, ci unui comunist. Și o dată te trezești cu puiul comunist ieșind de sub cloșcă. Am mai pățit-o. Singura șansă ca puiul cu pricina să fie liberal, să fie democratic, este globalizarea, este informația. Deci este nevoie de o cloșcă liberală. Altfel poate să iasă, Doamne ferește! cine știe ce partid comunist.

Aș spune că temerile, suspiciunile noastre în ceea ce privește globalizarea literaturii nu sunt întemeiate. Și ea există, s-a făcut deja. Ana Blandiana spunea pe drept cuvânt că s-a făcut, de pildă, globalizarea culturii de consum. Noi auzim aceleași cântece imbecile în toată lumea, aceeași muzică techno, disco, hip-hop, nici nu știu cum se cheamă toate prostiile astea. Dar globalizarea este făcută și la nivelul elitelor și este făcută, după părerea mea, de foarte multă vreme, cu toate șovăielile. S-a vorbit aici despre *Weltliteratur*, conceptul lui Goethe vechi de aproape 200 de ani. Cam de pe atunci există o literatură a lumii din care noi toți vrem să facem parte. Ea se numește, de pildă, vorba lui Harold Bloom, "canonul occidental". Sigur că literatura română nu este menționată de Harold Bloom, un mare cititor, extraordinar cititor de literatură care nu a citit însă nici un scriitor român. Păcat pentru el! Dar noi vrem să citească și vrem ca din acest canon să facem și noi parte. Cu alte cuvinte, globalizarea literaturii și culturii de elită înseamnă, de fapt, un canon din care să facă parte și literaturile care până acum s-au găsit la periferie. Nu este nici un pericol că ne vom pierde specificul, dacă vom "lucra" în canonul occidental. Nu știu cum, dar toți scriitorii pe care Harold Bloom

Îi comentează cu strălucire au rămas cu limba lor, cu mentalitatea lor, cu specificul lor, nici unul dintre ei nu a pierdut nimic prin faptul că a intrat în același canon. Acolo stau laolaltă Shakespeare și Goethe, Milton și Balzac și o mulțime de alți scriitori de alte limbi și nici unul dintre ei nu s-a plâns că limba lui s-a stricat sau s-a contaminat din pricina limbii celuilalt. După știința mea, Goethe nu i-a spus lui Winkelman nimic în privința aceasta, ceea ce înseamnă că nu a simțit că ar fi fost în vreo pagubă oarecare. Nu s-a pierdut nici un specific, nici măcar, să spunem așa, specificul specificului, și anume că limba germană să aibă pentru noțiunea de "fată" un substantiv neutru. Dacă limba germană și-a păstrat acest drept până în ziua de astăzi, ca fata, ca eternul feminin să fie neutru, și nu l-a pierdut în ciuda eforturilor globalizatoare, înseamnă că globalizarea nu este atât de periculoasă și ne lasă cu specificul nostru. Dar cu o condiție: să-l avem și să-l afirmăm. Dacă nu îl avem și nu îl afirmăm, nu avem ce globaliza. Globalizarea este o piață care stabilește valoarea produsului și prețul. Dacă poți să te duci la piață cu sacul plin, este perfect. Dacă te duci cu el gol, nu ai ce să globalizezi. Mie mi se pare că o parte din frica noastră de globalizare a țărilor foste comuniste sau a țărilor mici vine și din sacul ăsta foarte gol. Dacă sacul are ceva în el, globalizarea nu reprezintă un pericol. Și oricum ar fi, dincolo de toate astea, părerea mea este că nu mai este nimic de făcut: suntem globalizați, cel puțin pe durata unei generații. Ce o fi mai încolo, în anii 2030-2040, să dea Dumnezeu să trăim, să ne vedem încă o dată la o întâlnire organizată cu aceeași dragoste și devotament de către cei care ne-au adus astăzi aici, să ne întâlnim și să vedem în anul 2030 - dacă vreți fixăm acum și ziua, și ora - cum stăm atunci cu globalizarea. Deocamdată stăm perfect.

A treia masă rotundă

INTEGRAREA CULTURALĂ A EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST: O COMPONENTĂ PRINCIPALĂ A INTEGRĂRII EUROPENE

**Moderatori:
Mihai Zamfir
Andrei Ionescu**

Dacă Europa de Est face sau nu parte din Europa – iată o chestiune apărută în ultimele decenii: oricărui gânditor, scriitor, jurnalist de la 1900, întrebarea i s-ar fi părut bizară. Astăzi, ar trebui, probabil, să facem un efort pentru a ne reîntoarce la modul de gândire specific lui 1900, pentru a recăștiga normalitatea mentală în "gândirea Europei".

Sunt convins că toate intervențiile ce vor urma se vor transforma, în cele din urmă, în tot atâtea argumente pentru o evidență: aceea că, istoric și spiritual, Europa marginalizată până mai ieri n-a încetat o clipă să se considere parte a Vechiului Continent. Timp de peste 4 decenii, sub pana tuturor scriitorilor români de valoare, cuvântul Europa a avut nete conotații subversive față de autoritatea politică. Astăzi, ieșim din subversiune.

Annie Bentoiu

INTEGRAREA EUROPEANĂ, O PROBLEMĂ PERSONALĂ A FIECĂRUI SCRITOR

Prima prezentare a României, sub acest nume, în fața unei adunări internaționale - să zicem: prima noastră ieșire în lume - a fost, după câte știu, participarea la Expoziția Universală din 1867, deschisă la Paris. Tânărul suveran al României, Carol I, nu domnea decât de un an: este drept

că se bucura de simpatia și sprijinul efectiv al lui Napoleon al III-lea. România, una din cele 32 de țări (din cinci continente) invitate să expună, a fost singura aparținând zonei cunoscute astăzi sub numele Europa de Est. Reprezentantul nostru în Comitetul de organizare a fost poetul și fostul ministru de externe Vasile Alecsandri.

Am consultat cele 60 numere ale unei reviste franceze intitulate *L'Exposition Universelle de 1867 illustrée*, care cuprind texte și gravuri în proporție egală. Primele 30 de numere vorbesc despre *Les Principautés Danubiennes*, următoarele despre *La Roumanie*. Expoziția pariziană, organizată pe Champ de Mars, și anume pe o suprafață de 46 ha, a ținut din aprilie până în noiembrie și a fost vizitată de un public venit din lumea întreagă. S-au expus ultimele realizări în domeniul industriei, agriculturii, științelor, meseriilor și artei universale. Țările cele mai evaluate, în special Anglia, Franța, Prusia, prezentau noutăți industriale impresionante: primul far electric englez, ultimul model de tun Krupp, locomotiva cu aburi, aparate fotografice, articole de lux de un mare rafinament, de la mobilier la evantai și diamante. Comparativ, contribuția românească nu putea fi decât modestă. Voi cita pasajele care ne privesc. Pe platforma circulară exterioară, în care au fost reproduse machete în mărime naturală ale diferitelor monumente din istoria civilizațiilor, mica noastră biserică de la Curtea de Argeș, în vecinătatea unui templu egiptean și a unor palate arabe, atrage atenția prin "vivacitatea culorilor bizantine" și totuși nedumerește. Comentatorul încearcă să se orienteze, apelând la noțiuni ce-i sunt mai familiare: "c'est une architecture qui n'est plus Byzance et n'est pas encore Moscou", spune el. Foarte bine! Răspundem noi. De ce ar fi trebuit

să fie una ori alta?

Al doilea articol care ne privește se referă la sectorul costumelor populare, la care participă toate țările. Pentru noi, gravurile reprezintă două țărânci din Vlașca și Romaniți, în straie de sărbătoare "nu lipsite de eleganță și bogăție", dar care de data aceasta par comentatorului a fi o tranziție între... Turcia și Europa. Plăieșul în sarică și vizitiul în costum oriental îi evocă jurnalistului aceeași idee de îndestulare și fast, dar și faptul că erau amândoi nevoiți să poarte arme în zonele unde circula. Se subliniază situarea geografică a țării între: "puteri invadatoare, toate la fel de dornice de a-și extinde propriul teritoriu" (situația nu se schimbă în 1939, la pactul germano-sovietic). România este totuși chemată, continuă autorul articolului, la un "destin înalt", dar ea se află la început de drum: trebuie să-și unifice caracterele, legile, costumele diferitelor regiuni, ceea ce va cere timp. Citez: "Există fără îndoială un mare viitor pentru acest popor care-și apără cu atâtă strășnicie individualitatea" și aceasta cu atât mai mult cu cât el nu manifestă agresivitate împotriva vecinilor, ci dorește să adopte principiile sociale proclamate de Revoluția franceză.

În sfârșit, ajungem la standul românesc propriu-zis, așezat (tot simbolic!) între Turcia și Vatican. În gravura care reprezintă standul vedem o casă de țară, cu puț cu cumpănă, un plug, o căruță, câteva animale împăiate (un urs, niște păsări), butuci de lemn, rafturi cu cărți, o ploscă ornamentată, ceramică de Oboga și Lespezi. Textul pomenește și de produse expuse de noi în alte sectoare: lumânări, stoffe de lână (abă), sculpturi din minele de sare, țigări după model turcesc și, mult elogiate, obiecte de cult din metal sau brodate. Dar se citează și o părere destul de răspândită:

"Ce-i lipsește României este că nu există prin ea însăși. Nu radiază. Primește lumină din toate părțile" (adică influență grecească, rusă, franceză, germană). Atena este și ea situată în centrul mai multor civilizații, dar "ea este un soare. România nu e decât o lună."

Și iată-ne astăzi, aproape o sută cincizeci de ani mai târziu, într-o situație oarecum comparabilă, deși la cu totul alt nivel. Suntem din nou invitați, din nou ușor intimidați, ca orice ins pofțit la o reuniune simandicoasă. Și acele remarci par să trezească un oarecare ecou în subconștientul nostru.

Situarea geografică între cele trei mari imperii (habsburgic, țarist și otoman) a lăsat asupra noastră semne care sunt astăzi ușor de decodat. Putem distinge clar amprenta rusească asupra mentalității moldovene (care a dus, să n-o uităm, la nașterea unei fracțiuni boierești prorusă în secolul al XIX-lea, în ciuda sau tocmai din cauza celor opt sau nouă invazii țariste); la fel Muntenia (adică zona de sud) a suferit influența nu atât a Bizanțului, cât a ceea ce se cheamă uneori "mentalitatea mediteraneeană", alcătuită din comportamente turcești, grecești, italiene chiar, în afaceri și în stilul de viață. În sfârșit, este evidentă amprenta occidentală, habsburgică, marcată catolic în Transilvania și în vestul țării.

În succesiunea istorică, mentalitatea românească generală a cunoscut mai întâi primatul cultural al Moldovei; apoi, până pe la mijlocul veacului al XX-lea, pe cel al energiei constructive și al practicizmului valah. Venise probabil vremea, după unirea tuturor provinciilor în 1918 și scurta înflorire economică ce i-a urmat, să integrăm și mentalitatea, net mai occidentală, a Transilvaniei și a Banatului, cu exemplul ei de hârnice răbdător organizată

și mai ales cu puternica ei componentă morală. Faptul că domnul Iuliu Maniu (pe care nu ni-l putem închipui născându-se pe malurile Dâmboviței) devenise simbolul rezistenței românești la ocupația rusească de după 1944 a avut, fără îndoială, și acest sens. A intervenit însă o jumătate de veac în care, deși unele progrese materiale s-au făcut, s-a produs pe plan spiritual o regresie perversă, singurele "valori" preconizate rămânând munca și obediența partinică, menite să ne aducă la stadiul de roboți productivi.

După deruta morală astfel instaurată, cred că a sosit din nou vremea, astăzi, să acordăm locul de cinste - desigur în planul simbolic al mentalităților - celei de a treia mari provincii, ultima venită, cea din care au răsărit personalitățile exemplare ale lui Corneliu Coposu, a Doinei Cornea, a Anei Blandiana și a lui Romulus Rusan. Prin asta înțeleg a ne îndrepta atenția asupra mesajului pe care această zonă a țării îl poate transmite celorlalte. Prin raport la Vechiul Regat, la energia și la farmecul său artistic, felul de a gândi a zonei occidentale a țării, mai exigent și mai serios, este un element de echilibru fără preț. Doar astfel vom realiza, în jurul arcului carpatic care ne definește, formula exactă.

Și asta n-ar fi decât începutul. Căci, o mărturisesc, totdeauna am avut credința că vocația României este de a fi mediatoarea între culturile vecine și a le realiza sinteza. Nu este vorba doar de acea formulă vagă - "a face legătura între Orient și Occident" - care nu poate evoca absolut nimic concret. Ci de posibilitatea pe care o avem, datorită îndelungatei noastre familiarizări cu toate cele trei mari culturi vecine, de a reține din ele ce este mai bun și de a le tălmăci pe una alteia. Vom putea sugera, de pildă, unui catolic adâncimea gândirii ortodoxe și unui calvin

splendoarea bizantină, după ce vom fi deprins de la ei amândoi respectul alterității, sau gustul unui examen de conștiință exigent; vom putea apoi să dezamorsăm agresivitatea și neliniștea slavă prin înțelepciunea narghilelor și prin umorul lui Nastratin Hogeia; vom putea convinge pe visătorul nostru autor de doine că nu sunt de disprețuit nici rigoarea carteziană, nici eleganța vieneză.

Toate acestea, desigur, nu sunt decât teme de reflecție, "probleme personale" ale fiecăruia dintre noi. Temele fiind atât de numeroase, e chiar bine, la urma urmei, că avem în față câțiva ani buni până ce integrarea europeană să ia pentru noi o înfățișare cât de cât concretă. Și tot reflectând, hai să contabilizăm și câteva aspecte pozitive, actuale, ale așezării noastre la "râscruce de drumuri", care ne făcea atât de misterioși pentru cronicarii "Expoziției Universale" de acum un veac și jumătate. Dragostea de viață, talentul pentru limbile străine, vivacitatea și capacitatea de adaptare, relativismul tonic cu care românii consideră lumea sunt un efect al înțelepciunii dobândite în contact cu atâtea mentalități diferite. Iar faptul că într-o cofetărie românească - din Sinaia, de pildă - poți consuma și cremșnituri vieneze, și "Joffre", și sarailii ca la Istanbul, sau că în același sat de munte vom găsi și crucifixuri (catolice), și icoane pe sticlă (ortodoxe) este, cred, o pregătire cât se poate de bună pentru integrarea în mozaicul european.

**THE CULTURAL INTEGRATION OF
CENTRAL AND EASTERN EUROPE:
A SIGNIFICANT COMPONENT OF
EUROPEAN INTEGRATION - LITERATURE
AND CULTURAL INTEGRATION**

In the beginning I try to explain the subject of our discussion to myself: The cultural integration of Central and Eastern Europe - a significant component of European integration. I understand this sentence as a very urgent demand on cultural integration of Central and Eastern Europe, because without this integration European integration could not be possible. And what is this mean cultural integration of two great parts of Europe and what a role can literature have in this process? We speak about an area with many nations, with three great religions, with many different cultural traditions, with many languages and with a very important historical border between east and west (Konstantin's border is still efficient). All these facts were the reasons for many wars in our common history. But in my opinion we must watch all these differences with full respect.

Normally such an area is a great hurdle for the process of integration and for the people who are working on European integration. So, we are now asking about the ways and methods, how to neutralise the problem of this area.

And we also try to use the literature for this purpose. In one way, it is the same question as yesterday was the question about the globalisation of literature. Do we speak about the question how to create the possibilities for more cultural collaboration between the nations in this area, how to translate more books, how to achieve that the people will read more books and that we all shall better to know each other or we speak about the question if a literature will be able to support the process of integration? Do we speak about better cultural collaboration or about globalised literature or maybe about some European literature? I know, that we do not speak about such a concept, but I think that in European policy and in European administration or in WTO and some other institutions there are people, thinking in this way. I believe that all of us know that literature, as we heard yesterday, is always individual creation and depends on the language in which the writer or poet is thinking and feeling. As we know, every living language is a whole universe and such a language includes the philosophy, the history and also the common feelings and experiences of the group of people who are using this language. So, the literature is always also the message of the Nation or group of people who are speaking the language of this literature, the message to themselves and to other groups of people with other languages.

If we wish to support the integration in Europe, especially the cultural integration, we at the beginning have to know the conditions in which we begin this process. I described the Eastern and Central Europe as the area of three big religions, many small nations, many different cultural tradi-

tions and now I must add that many of these nations are afraid of the possibilities to survive of all these cultures. Because the pressure of globalisation or of globalised mass media and mass culture is very strong. In the past, this area still was the object of many kinds of integration and some of them were very painful. It is the reason why we must be careful. After all, in this area there are many forms of intolerance. The space of former Yugoslavia is the best case for that. We had here national intolerance, intolerance in the question of languages, we saw in this space also the elements of war on the base of religious intolerance in last decade and so on.

So, if we wish to overcome all intolerance, which is the main problem in the Eastern and Central Europe, we must first of all really know each other. And literature is one of the best media for this purpose; because the literature is growing from the language and therefore the literature is a kind of identity card of the group of people who are speaking this language. Other kinds of art, especially the so called new arts as video or electronic music and similar are less determined by the origin of the artist.

One of the tasks of PEN in future will be the protection of these values at literature and in the same moment the support of literary contacts, translations and editing of the books.

Our duty is to give globalisation and European integration the dimension of individual values, the values of the spirit and the values of the tolerance between many different groups of people. Globalisation and also integration of Eu-

rope include the idea of rationalisation and this means also the unification of all standards and values. All the tomatoes have to be equal and also all the products of industries. And maybe soon somebody could say that also all individual values have to be equal. Because it is not rational if people have different values. Somebody else could maybe say that it is not rational to speak so many different languages if we have at our disposal one such a rich language as English is and if more or less all people speak and understand English. But in this case we will lose all the different worlds, which are expressed in all our languages and literatures. I know that this seems maybe a little overstated, but basically it is the question of the concept of future EU, which is just now the subject of political discussions in the forums of EU, as we all know.

However, the integration of Europe is the most important common project of all of us, about this there is not doubt. But I also believe that it can be only the integration with full respect to all differences and the literature is the main expression and the main testimony of all these differences. It is the reason why the literature will be so important in the future.

CULTURA EUROPEI DE EST VERSUS CULTURA EUROPEI DE VEST: CONVERGENȚĂ SAU DIVERGENȚĂ

Voi începe, cu permisiunea dumneavoastră, printr-o amintire personală. În 1988, după ani de așteptare și nenumărate refuzuri, am reușit să obțin un pașaport cu faimoasa "viză de ieșire", dându-mi dreptul la o călătorie de 30 de zile în Occident, anume în Franța și Portugalia. La Paris, un scriitor, a cărui carte tocmai o traduceam, mi-a arătat niște tablouri ale unor pictori sovietici din "noul val" pe care și le achiziționase la o vânzare cu licitație, și de care era deosebit de mândru. Pentru mine, care veneam de dincolo de Cortina de Fier, modul în care își privea achizițiile era mai curând... frivol și monden: se considera la modă, "branché", prin faptul că poseda și expunea acele tablouri. În ce mă privește, eram și eu "branchée", dar în alt fel: mi se părea că propria mea viață se derula pe acele pânze.

Unul dintre tablouri, în culori sumbre - negru, gri profund, bleumarin - reprezenta silueta unei femei cu contururi sumbre pe fond sumbru, care părea să țâșnească din sol după un mare efort, ca o flacără - dacă se poate spune - carbonizată. La picioarele ei, o grămadă de obiecte

* Este vorba de acei pictori care și-au expus tablourile pe un maidan peste care Brejnev și-a trimis apoi buldozerele!

heteroclite, pe care eu, care veneam de unde veneam, le recunoșteam prea bine: bolovani, pietre de caldarâm, rulouri de sârmă, fragmente de bare metalice, lăzi sparte, toate acele deșeuri care simbolizau străzile și orașele noastre, țara noastră, viața și moartea noastră.

Alt tablou era luminos în tonuri de roz, galben, oranj. O poartă mare de fier forjat, pe jumătate deschisă: nu știai dacă avea să se deschidă complet, sau să se închidă. Dincolo de poartă, un răsărit sau un apus de soare, glorios. Iar dincoace, șezând pe un taburet, văzut din spate, un omuleț, vulnerabil și fragil, privind prin deschiderea porții: i se vedea doar creștetul capului, mic, rotund, roz, chel - un soi de cap al lui Oblio din desenele animate cehe.

Acele două tablouri ar putea figura ca "epigrafi" la intervenția mea de astăzi: femeia-flacără, cadavru viu, ieșind dintr-un simulacru de "sol activ dar inefficient", ca spiritul care, cu mare greutate, reușea totuși să se înalțe... Omulețul roz, în fața porții mari și grele întredeschise sau "întreînchise", ca spiritul în fața - să spunem acum cuvântul-cheie - în fața "integrării" sau nu!

Rog pe colegii români să-mi ierte enumerarea pentru ei atât de banală pe care o voi face în intenția oaspeților din străinătate. Nume ca Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Brâncuși, Eugene Ionesco, George Enescu, Tristan Tzara, Panait Istrati, Marta Bibescu, Elena Văcărescu, Vințilă Horia, Yonel și Elvira Popescu - spre a cita doar personalități dispărute - aceste nume nu pledează ele oare în favoarea unei integrări deja consumate?

Dar timp de aproape o jumătate de secol, desprinderea, smulgerea din matricea normală și excluderea au dominat societatea și viațele noastre. De o

parte erau "ceifalți", cei de "dincolo", ades inaccesibili; iar de alta eram "noi/eu", înconjurați, din păcate și ineluctabil, de "ei".

Astăzi, după mai bine de un deceniu de când poarta grea de fier forjat s-a deschis, după schizofrenia colectivă, maladie lungă, prea lungă pentru o singură, biată, viață omenească, înăă ne punem întrebări. "Suntem toți bolnavi de comunism", a spus cândva cineastul polonez Krzysztof Kieslowski: "cei care erau pentru, cei care erau contra, neutrii. Ne-au prins în capcană, iar pentru generația mea nu mai este nimic de făcut. Vârsta pură a inocenței s-a dus pentru totdeauna".

Oricât de tentată aș fi să-i dau dreptate, tocmai după acest ultim mai bine de un deceniu, optimismul meu funciar îmi inspiră totuși speranțe. În plin efort de redemocratizare – parafrazându-l pe "părintele popoarelor sovietice", "doi pași înainte, unul înapoi", dar totuși unul, chiar dacă imperceptibil, înainte – cu imense eforturi materiale, țara mea, care contribuie amplu la configurarea intelectuală și spirituală a secolului XX european, și nu numai, se află în continuare într-o situație îngrijorătoare: familia europeană și nord-atlantică ne va primi oare?

Sigur, există destule motive de îndoială, de incertitudine: economice, politice, militare. O jumătate de secol de regim dictatorial retrograd și osificat nu putea să nu aibă consecințe greu de depășit și să nu marcheze o dramatică rămânere în urmă. Eșuând în aceste domenii, ne rămâne oare speranța că vom putea avea, în secolul care începe, o contribuție comparabilă cu darurile spirituale și intelectuale pe care le-am oferit omenirii, și care s-au aflat chiar în centrul producției culturale a secolului care s-a

încheiat? Visez să pot da, să putem da cu toții un răspuns afirmativ.

Permiteți-mi să închei tot cu o notă personală.

Ca traducătoare de literatură, în special de literatură portugheză, în ambele sensuri, deci călare pe două culturi cu misterioase și spontane similitudini, dar și cu deosebiri în termeni de destin, două culturi marcate de ceea ce s-a numit "complexul culturilor periferice pe orbita latinității europene", pot să afirm - fără falsă modestie - că noi, traducătorii literari, integrarea am realizat-o demult, la nivelul sferei de influență și al posibilităților fatalmente restrânse, dar totuși existente, care ne-au stat la îndemână.

Andrei Ionescu

REVENIREA LA ANGAJAREA ARTIZANALĂ

Pentru că, cel puțin de la Voltaire încoace, suntem conștienți că pentru a stabili un dialog real trebuie să precizăm accepția pe care o conțin termenii, țin să spun că prin "artizanal" nu înțeleg arabescuri și bizantinism, ci profesionalism. Dealtfel, una din menirile grupului din care facem parte este că pune accentul pe această demnitate-responsabilitate pe care în spațiul de după '89 din zona noastră, a cărei integrare încercăm să înțelegem cum poate fi realizată, este un comandament major. Sigur, chiar pentru o parte din românime, pentru românii de peste Prut, protecția și asigurarea condițiilor de independență față de autoritatea

politică care poate înăbuși pune un alt accent comunicării mele: pe "angajare".

Noi știm că a existat, spunea doamna Bentoiu, acea obediență partinică, acea obediență activă. Era acea mișelie, acea degradare a omului, acea strivire a personalității, a demnității, a răspunderii. A existat la noi sub denumirea "fenomenul Pitești", în care componenta esențială este anularea dreptului la mărturie. Știm, de când e lumea (și din legislația medievală), că pedeapsa poate cea mai mare - sigur, era și exilul - era anularea dreptului omului de a depune mărturie. Mărturia în angajarea, obligatoriu de stânga, partinic înregimentată, era o mărturie falsă. Scriitorul, și artistul, în general, încercau să-și păstreze o libertate, încercând să eschiveze cenzura. Era un șablon al cenzurii. Cu abilitate ajungeai să încerci să scrii în acea dizidență pe care toți o trăiam, dacă aveam curajul să încercăm să o găsim, să găsim mijloacele de expresie. Puteai să te eschivezi, evitând șabloanele cenzurii. Ajunsesem să considerăm că e o victorie să știm să fim citiți printre rânduri. Erau subtilități care, în condițiile de atunci, erau victorii. Dar în cadrul mai larg și al unei libertăți în termeni, și în termenii majori ai culturilor din această zonă, cred că se impune o refuncționalizare a procedeelelor acestora și o îmbogățire prin procedee, să spunem, de normalitate, de universalitate, de globalitate. Să nu ne temem de acest cadru de globalizare, cadrul acesta este un cadru al normalității. Sigur că există primejdii. Am văzut: cine este puternic are mijloace de informație. Informația e puterea. Și se fac aceste globalizări împotriva voinței noastre cu subproduse culturale și artistice. De ce e nevoie să laminăm, să păstrăm o exigență? O exigență care este chiar

a dimensiunii și a puterii pe care o avem. Avem putere. Într-o paranteză pe care o putem face ca să înțelegem și contextul politic care este substanța expresiei literare, după '89 cred că în tot acest spațiu unde puterea s-a interpretat abuziv și demonic, am crezut că trebuie să respingem puterea în principiu. Democrația nu înseamnă respingerea puterii, înseamnă acceptarea celui cadru în care puterea poate fi câștigată corect pentru a fi utilizată benefic și există tăria de a o accepta sau pierde când nu mai ai sufragiu. Era scandalul acestor partide ale excesivei utopii atât de contra-productive sub toate aspectele, exercitarea ei unilateral abuzivă. Sigur, nu trebuie să ne crispăm și pentru că știm din dreptul roman: "nu există uz fără abuz", adică e mai puțin dăunător interzicerea oricărui uz a oricăreia din facultățile noastre, decât admiterea acelei mari puteri de abuz. De aici acea doză de adversitate pe care o întâmpinăm. De aceea să nu ne temem de această globalizare, căci este un alt fel de adversitate. Sunt adversități care ne pot strivi sub dictaturi, sub totalitarisme. Suntem împutinați, suntem jumătăți de oameni și încercăm să găsim subterfugii și încercăm să ne manifestăm nu plenar, nu cum am dori din vocația pe care ne-o simțim, dar pentru care nu avem condiții de manifestare. Este acea automutilare prin autocenzură, prin abilități care nu ne dau decât satisfacții mărunte, compensatorii. Cadrul de acum este al asumării unei problematici pe care o simțim a noastră. Spunea Mihai Zamfir că este o problemă complexă, delicată, dar este o adevărată problemă, adică are acea tensiune și aspirație de a încerca să armonizăm contrariile. Ne temem că se face un canon în care se așteaptă de la noi folclorism pitoresc și opere minore. Nu trebuie să satisfacem docil acest orizont

de așteptare care ne degradează. Dealtfel, noi spunem că avem nevoie de Europa. Europa are nevoie de noi, de fiecare din individualitățile noastre, pentru că ne îmbogățim prin acest concert pe care reușim să-l facem. De aceea – ce spunea și domnul Manolescu ieri – să nu ne pierdem specificitatea, să o afirmăm. Noi trebuie să ne recuperăm, nu să așteptăm să fim recuperați, fără exagerări de rivalități balcanice în care dăm din coate și îi excludem pe vecini imediat, ca și cum audiența noastră nu poate fi făcută. În compact, solidaritatea acestui spațiu care are un mesaj cu diferențele specifice ale limbilor, ale tradițiilor, dar care are, global vorbind, într-o microglobalitate a zonei noastre, un mesaj interesant pentru restul lumii, care îmbogățește restul lumii. Ne îmbogățim și noi. Este atitudinea aceasta pe care am recuperat-o acum, după ce a căzut zidul Berlinului, de deschidere; nu putem funcționa autarhic, la limită suntem sinucigași. Încercarea lui Ceaușescu și a altor satrapi se știe ce efecte păguboase a produs, dar trebuie să ne înscriem în dialog, apărându-ne și încercând să ne impunem personalitatea.

Emoționantă a fost mărturia doamnei Micaela Ghițescu. Vibrația aceasta personală este exponențială, traiecul pe care l-a parcurs și la care s-a referit este al multor intelectuali reprezentativi. Avem un mesaj, mesajul acesta poate fi realizat și este nota de optimism. Nu, evident, acel ingenuu optimism facil. Niciodată nu s-au întrunit toate condițiile favorabile. Unul din scriitorii români care s-au afirmat pe alte meridiane, ca atâția alți intelectuali din zona noastră, Monciu-Sudinschi, întrebat cândva într-un interviu pentru "Luceafărul": "Nu-i așa că v-ați bucurat de toate condițiile pe care regimul vi le-a creat?" a îndrăznit să

răspundă: "Nu, nu am... Când ai toate condițiile nu-i nici un merit să reușești să scrii ceva, să creezi ceva." Din fericire, nu inexistența problemelor trebuie să fie aspirația noastră, ci problemele noastre. Și să nu ne temem că ideea mondializării este neapărat imperialistă și acaparatoare. Chiar Goethe a devansat-o prin noțiunea de *Weltliteratur*. Literatura germană se deschidea spre alte literaturi spre a se îmbogăți. Că este mai important să fii deschis și să te îmbogățești și să primești, nu neapărat să te impui, ci să dai, invitând să fii cunoscut prin ceea ce ai și să fii cunoscut într-un limbaj universal, în ton major. Noi dorim să accedem la acest limbaj major, la un limbaj comun, ca entități distincte, demne, responsabile, ca să ne înscriem în acest dialog. Implicit asumându-ne aceste noi componente ale misiunii pe care o avem, profesionale și implicit de angajare, dar nu falsă și nu impusă, morală, politică, ne înscriem și în comandamentele clubului din care facem parte la întâlnirea căreia încercăm să lămurim câteva chestiuni.

Bogdan Ghiu

PENTRU O NOUĂ LITERATURĂ MINORĂ

Tema stabilită pentru această secțiune a conferinței noastre - "Integrarea culturală a Europei Centrale și de Est: o componentă principală a integrării europene" - pare simplă, de la sine înțeleasă și dată. Ea exprimă o dublă temere, un dublu strat al spaimei, o angoasă suprapusă:

față de Europa unită, "integrată", țările spațiului central-est-european pot rămâne izolate politic, în condițiile în care, în interiorul acestor țări, literatura și cultura sunt, la rândul lor, izolate și defensive. Suntem izolați, amenințați cu neintegrarea o dată ca indivizi central-est-europeni, și a doua oară ca scriitorii aparținând acestui spațiu. Indiferent cum am privi lucrurile pentru viitorul apropiat, există, fie ca popoare și indivizi, dar oricum ca scriitori, riscul neintegrării.

Dar cum se poate integra un scriitor într-un ansamblu mai vast și altul, de alt tip decât propria societate și comunitate? Este el oare altceva decât un minoritar? Teama lui - teama noastră pe care am ales s-o exprimăm prin dezbaterile din cadrul secțiunii de față a conferinței PEN de anul acesta - este că izolarea și minoratul din cadrul culturii sale naționale nu vor face, prin integrare europeană, decât să se amplifice. Dar, pe de altă parte, în acest orizont de îngrijorare, el întrevește și o șansă, pe care nu știe cum să facă pentru a se grăbi să o fructifice: poate că scriitorul și literatura, ca spațiu neteritorial, marginal-clandestin-elitar, se vor putea integra european prin ele însele, de unele singure, pe cont propriu.

În lumea contemporană, utopiile avangardelor secolului XX s-au înfăptuit democratizându-se, prin masificare. Creatorul se simte în prezent expropriat de propriile invenții, care vin acum să se întoarcă împotriva lui, desubstanțializând societatea. Aceasta este, astăzi, nevroza lui. Ceea ce ieri era literatură, pictură, teatru, cinematograf, azi a devenit, într-un mod de nerecunoscut, televiziune, publicitate, marketing, "strategie comunicațională" etc. Am fost, în calitatea noastră de creatori, captați și normalizați. Nu mai facem rău nimănui, dar nici bine. Produsele noastre

au încetat să mai fie otrava homeopatică ce obliga de sute de ani societatea la reacții imunitare de adevăr. Ceea ce era geniu s-a transformat în inginerie.

Problemele noastre locale, de aici-și-acum, sunt în principal problemele globalizării și ale integrării. Și nu vom putea reacționa adecvat la globalizare și integrare decât globalizându-ne local, adică localizându-ne cât mai precis în vasta rețea neteritorială care ni se pregătește. Trebuie să găsim universalul locului.

Dar această revoluție n-ar trebuie să ne surprindă. Căci noi înșine, cu ideile și prin textele noastre, am anunțat-o și, cum spuneam, am pregătit-o. Nu avem nimic special, nimic nou de făcut, decât să reamintim - să ne reamintim nouă înșine, pentru a scăpa de angoasă, și să le reamintim și celorlalți - că la originea vastei mișcări de deteritorializare și de "virtualizare", de "integrare" și de "globalizare" deopotrivă politică și tehnologică (pe care degeaba visăm s-o controlăm, căreia zadarnic și în mod eronat voim a i ne opune) s-au aflat nu oamenii politici, ci politicile spiritului, cum le numea Paul Valéry.

Din Estul și Centrul Europei, din acest spațiu în care, acum, ne temem de neintegrare, de unii singuri, ca scriitori, sau împreună cu ai noștri, din acest spațiu ce riscă fie să rămână pe dinafară, fie să fie înghițit, mestecat și asimilat până la nerecunoaștere (căci aceasta este, de fapt, problema, dilema, aporia noastră), din acest spațiu, așadar, al nostru, au provenit toate revoluțiile spiritului care au modelat fața artei contemporane, după care, într-un mod pe care ne prefacem a nu-l recunoaște, s-a modelat și chipul societății contemporane care astăzi ni se pare advers și diform. Mă gândesc, desigur, la avangardele artistice, dar

și la psihanaliză, la lingvistică sau la teoria formalistă a literaturii. Aproape întreg conținutul paradigmei moderne a artei - și, deci, a socialului - este de origine est-central-europeană. Structuralismul, de pildă, de aici a plecat, iar noi ne temem azi să trăim într-o societate "structuralizată", în care relația contează mai mult decât ceea ce unește. Să ne recunoaștem, dragi vecini, roadele, chiar și ca greșeli. Sau să fim mândri de ele. În tot cazul, să ni le asumăm și să profităm de ele.

Or, în condițiile în care societatea, "globalizată" și "integrată", se "spiritualizează", adică se *spectralizează* politico-cibernetice, nu avem altceva de făcut decât să reamintim lumii corpul, să recorporalizăm abstracțiunea în care, tot mai mult, am ajuns să trăim. Misiunea noastră, aici - care este și singura noastră șansă -, este s-o luăm de la capăt. Adică, între ele, și să modernizăm puțin acest postmodernism social care tinde tot mai mult către barbare.

Scriitorii și creatorii în general au fost dintotdeauna o *comunitate virtuală*, adică ceva ce societățile noastre bazează pe "consumul libidinal recreativ de masă", cum spune, pe urmele lui Jean Baudrillard, un tânăr scriitor francez, Michel Houellebecq, descoperă acum cu fervoare. În condițiile în care comunicarea și informația au devenit ideologia difuz-dominantă a zilelor noastre, se impune să atragem atenția asupra adevăratei comunicări umane și să construim altfel de informație.

Altfel spus, și cu aceasta mă apropiu de sfârșitul acestei scurte intervenții care, astfel, nu-și poate propune să epuizeze problemele care ne stau în față, riscând să le facă și mai confuze, altfel spus, deci, nu avem altceva de

făcut, ca scriitori, decât să mizăm în continuare pe marginalitatea și pe minoratul nostru. Într-o lume dominată de inginerii sociale, nu mai este loc, ca întotdeauna de altfel, decât pentru geniu. Adică pentru minoritari. Iar singurul minoritar autentic este geniu. Să revenim, în spațiile mai vaste care ne așteaptă poate doar ca să ne înghiță mai bine, geniu locului. De ce n-ar redeveni scriitorii ceea ce, de fapt, au fost întotdeauna: adevărații *hackeri* ai rețelelor spiritului și ai ortodoxiilor dominante de tot felul? Ne-am descurcat, de bine, de rău, în interiorul imperiilor, creând republici ale literelor; ne-am descurcat apoi, de bine, de rău, în interiorul statelor naționale, grăbindu-le deconstrucția; de ce nu ne-am descurca, cu armele noastre specifice, dar de care trebuie să redevenim conștienți și în interiorul rețelelor decorporalizate "spiritualizate" ale viitorului? Într-o societate supranațională în care totul, astăzi, este limbaj, ni se oferă șansa și datoria de a recrea limbile idiomatice, umbroase și labirintice ale literaturii. Doar excesele literaturii și ale artei, cu asceza, sobrietatea și metoda lor, pot corecta, și în viitor, excesele banale de consum ale eului social.

În loc să ne dorim să fim cu toții, de pildă, traduși, adică înghițiți, asimilați fluxului, eu cred că trebuie să mizăm tocmai pe intraductibilitate, creând, pentru societățile noastre, oricât de integrate, sau de "globalizate", senzația misterului și a pericolului, a iminenței, a obstacolului. Într-o societate a consumului de masă, să re-creăm statutul rarității. Problema noastră cred că nu trebuie să fie aceea, falsă și eronată, pur birocratică, "cum să devenim majoritari", ci cum să rămânem minori. Cum spune Deleuze și Guattari în cartea lor despre Kafka, subintitulată în mod manifest "Pentru o literatură minoră", problema noastră cred că

trebuie să fie, în continuare și cu atât mai apăsător, mai afectat, mai patetic, "cum să extragem din propriile limbi o literatură minoră, capabilă să sape limbajul și să-l facă să fugă pe o linie revoluționară? Cum să devenim nomadul, imigrantul și țiganul propriilor noastre limbi? (...) Să ne servim de propria limbă (...) într-un mod minor. Să fim în propria limbă (deci, adaug eu, în propria societate, în propria lume, indiferent de dimensiuni) asemeni unui străin. (...) Să ne folosim de polilingvism în propria noastră limbă (...), să găsim punctele de noncultură și de subdezvoltare, zonele de lume a treia lingvistică pe unde o limbă evadează (...). Câte stiluri, genuri sau mișcări literare, chiar și dintre cele mai mărunte, nu au decât un singur vis: să îndeplinească o funcție majoră a limbajului, să facă oferte de serviciu ca limbă de stat, ca limbă oficială (...). Trebuie să visăm visul opus: acela de a ști să creăm o devenire într-un minor".

Societățile noastre trebuie, poate, să se integreze politic în Europa Unită și să participe la lumea globalizată a viitorului imediat. Dar scriitorilor din acest spațiu, mai exact literaturii lor îi revine o altă misiune, mai simplă și mai complicată în același timp: aceea de a asigura în permanență noi spații capabile să scape noilor teritorializări și masificări politico-tehnologice, noi semnificații concepute ca locuri de azil, de a inventa noi limbi în interiorul și împotriva limbajului dominant ca societate. Căci, până a una, alta, cu toții am rămas fără casă, la dărâmarea căreia chiar noi am pus, să nu uităm, umărul. Boala noastră, să ne dăm seama de acest lucru, este nevroza terapeutului, nu nevroza pacientului.

Vitalie Ciobanu

COMPLEXELE CULTURILOR DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST ȘI INTEGRAREA EUROPEANĂ. CAZUL ROMÂNESC.

Intellectualul din estul Europei, sceptic de felul lui, știe că șansele de afirmare ale culturii sale în lume depind nu de valoarea intrinsecă a "produselor" pe care le poate furniza ea concertului general-european, ci depind, de regulă, de factori extraculturali. De istorie, în primul rând, o istorie care a fost în cazul fiecărei națiuni din Europa altfel, mai dulce sau mai aspră. Aceste șanse decurg și din aria de răspândire a limbii naționale și reflectă numărul vorbitorilor săi naturali. Constrângerile impuse de regimurile totalitare comuniste în sfera creativității și a circulației valorilor, ofereau, paradoxal, unui scriitor important de dincoace de Cortina de Fier un bilet norocos în Occident, e drept, adesea cu prețul interzicerii operei sale în propria țară. Era un succes împotriva naturii, pentru că urma o filieră politică. Nu mă refer neapărat la Soljenițin, care avea în spate un imens imperiu, "imperiul râului" însuși. Prestigiul disidentului rus în lumea liberă, la acea dată, a fost pe măsura colosului pe care îl contesta. Vorbesc de culturi și literaturi comparabile din Europa Centrală și de Sud-Est. Este cazul lui Milan Kundera, de exemplu, și al lui Ismail Kadare, refugiați în Franța, unde au cunoscut o notorietate internațională. Adică un ceh și un albanez. Cred că situația lor este mai aproape de statutul culturii române, decât de

imaginea polonezilor, care prin rezistența dărză în fața celor două totalitarisme ale secolului, nazismul și comunismul, au reușit nu doar să impună în Occident, în perioada postbelică, nume precum Czesław Miłosz sau Witold Gombrowicz, ci să mențină un interes constant pentru întreaga literatură a țării lor. Românii au practicat mai mult "rezistența prin cultură", fără ca astfel cultura și societatea românească să fi dobândit mai multă demnitate în epocă.

Există, așadar, o serie de complexe ale culturilor din Est față de ideea de integrare europeană. Cel mai de seamă vizează întârzierea istorică a acestor culturi față de modele și sistemul axiologic occidental. Astfel, aceste națiuni nu vor uita niciodată că pentru a fi luate în seamă la Paris, creatorii lor au trebuit să se depezeze, să se înscrie într-un sistem de coduri simbolice recunoscut consumatorului de artă din Vest, să renunțe la propria originalitate intraductibilă. Un exemplu: dacă Eugen Ionescu nu părăsea România, nu știm dacă "teatrul absurdului", pe care l-a inventat, ar fi intrat în patrimoniul cultural universal, nu știm dacă autorul său nu s-ar fi mulțumit cel mult cu titlul unui demn succesor al lui Caragiale, un titlu irelevant pentru clasamentele internaționale. Nu a existat un autor, o direcție literară în estul Europei care să se fi impus cu de la sine putere pe alte meridiane, adică fără proclamarea explicită a unei descendențe occidentale. Retardarea istorică de care vorbesc cristalizează o receptare nedreaptă, de provincialism și de inferioritate valorică, pentru operele produse în Est. Dorind să contracareze această imagine deformată, țările din zonă sunt cuprinse uneori de frisoane compensatoare, care decretează modelele naționale ca fiind superioare celor de la "Centru". Este cazul, de pildă, al

artiștilor din Est care contrapun modernismului, ca modă americană, zic ei, viziuni locale, bazate pe religios, mistic, tragic, "autenticism", existențialism sau forme excentrice ale avangardei. *Complexul teritorialității* limitează mijloacele de persuasiune ale scriitorilor din Europa de Est. E mare lucru să obții acordul unei importante case de editură franceză sau germană pentru a plasa o traducere sau - mai rar - solicitarea lor pentru a scrie un studiu pe o anumită temă. Târgurile de carte și simpozioanele internaționale sunt deocamdată singurele posibilități de a pătrunde pe piața bunurilor simbolice din Occident, de a-ți face relații, stabili prietenii fertile, contacte promițătoare. La fel de greu, pentru scriitorii din țările post comuniste, este să-și publice articole în reviste influente din Occident, să apară în *talk-show-uri* de largă audiență, unde, pentru a ajunge, trebuie să te fi remarcat în prealabil (fie și printr-un scandal), să fi profitat de o conjunctură fericită.

După căderea comunismului, curiozitatea pentru lumea din Est, atâta cât a mai rămas, este alimentată în Occident de mass-media, unde locul disidenților și ale demonstrațiilor anticomuniste l-au luat problemele economice ale tranziției, emigrația necontrolată, rețelele de droguri și prostituție, contrabanda ș.a.m.d. Veți numi poate această situație normală: totalitarismul roșu a sucombat, s-a instalat democrația și principiul pieței libere: nu asta ne-am dorit? Ce să facem acum, să regretăm privațiunile fostului regim? Totuși, nu aș putea spune că ne-am instalat în normalitate. Mai este până acolo. Dacă în Statele Unite corectitudinea politică reprezintă traducerea peste timp a unui sentiment de culpă față de niște minorități persecutate în trecut, mă întreb de ce nu ar exersa și națiunile prospere ale Uniunii

Europene un anumit model de "affirmative action" (*discriminare pozitivă*) pentru niște artiști din fosta lume comunistă lipsiți, în mod obiectiv, de posibilitățile de afirmare de care beneficiază confracții lor din Occident? Nu cred că trebuie să-i flatăm pe prietenii noștri occidentali, asigurându-i de devoțiunea noastră pentru Europa Unită. Ar fi util mai degrabă să le atragem atenția asupra unor decalaje pe care noi, cei din Est, nu le vom depăși dacă nu vom fi ajutați. În caz contrar, idealul integrării va eșua, va sfârși într-o utopie, a câta?

Mai grave decât handicapurile naturale - al limbii de mică circulație și al dificultăților de realizare a unor proiecte în Occident - sunt, pentru culturile și societățile din Est, carențele de ordin interior. Integrarea europeană, în sensul ei cel mai larg, este indiscutabil un *proces cultural*, pentru că implică un anume gen de pedagogie socială, de transformare a mentalităților, de evoluție a individului și comunității. Or, societatea românească a ieșit din comunism cu infirmități nici până astăzi vindecate. Constatăm astfel o mare discrepanță între nivelul elitelor și gradul de civilizație al țării. Revista *Contrafort* - publicația tinerilor scriitori din Basarabia, unde lucrez - a inițiat recent o anchetă exact pe această temă, în siajul alegerilor din noiembrie 2000 din România și al celor din februarie 2001 din Republica Moldova, o anchetă la care primim răspunsuri revelatoare. Ideile liberale, filozofia capitalismului, au o rezonanță foarte mică la mase. Priviți în zona partidelor de centru-dreapta: practic nu mai ai pe cine să te bazezi, nici în România, nici în Basarabia. Mulți intelectuali români trăiesc într-un ghetto aurit, izolat de societate. În interiorul acestei lumi închise se poartă "războaie canonice", se dezbate teme care dau

celor implicați sentimentul sincronizării lor cu Occidentul, în timp ce în București nu se mai încheie epopeea copiilor instituționalizați sau dilema câinilor vagabonzi. Până în acest moment integrarea europeană în cultură s-a realizat prin efortul unor structuri independente, private sau nonguvernamentale. Ar trebui să amintesc aici activitatea prodigioasă a unor edituri precum Humanitas, Polirom sau Univers, care au pus în circulație traduceri din gândirea și beletristica occidentală, inaccesibile înaintea publicului românesc. Voi menționa eforturile Fundației Culturale Române privind propagarea culturii române în lume și ale Colegiului Noua Europă, angajat în fundamentarea unor studii postuniversitare avansate pe teren autohton. Este remarcabilă activitatea unor cercuri de acțiune și reflecție intelectuală, precum Alianța Civică și Grupul pentru Dialog Social. Din păcate, aceste întreprinderi culturale, meritorii, nu au izbutit să contrabalanseze tendințele perimate, de tip centralist și etatist, ai căror reprezentanți tratează cultura ca pe o servitoare a puterii politice. Spiritul critic la noi se izbește de o doză considerabilă de autosuficiență și autoadulare, de o mefiență psihanalizabilă față de necesitatea revizuirii vechilor ierarhii stabilite prin uz, de teama de a dezbate metehnele spiritului național, carențele culturii și civilizației noastre, scăderile de caracter, duplicitățile comportamentale. Deci, un complex de natură *etică*, de metabolism biologic, dacă doriți, un rudiment mental rămas din perioada naționalism-comunismului ceașt. Reacția de dispreț față de Europa a devenit blazonul grosier al acestei specii de așa-zisi oameni de cultură. Or, spre deosebire de Răsărit care a venit peste noi asemeni unui tăvălug, rupându-ne de propriile tradiții democratice din

interbelic, Europa este o *opțiune*, nu un ultimatum. Ai libertatea să îmbrățișezi acest model sau să-l repudiezi, asumându-ți consecințele - aceasta este marea diferență între cele două sisteme de valori, diferență care scapă partizanilor naționaliști și protocroniști. Lașitatea de a nu adopta niște principii universale ne face vulnerabili și slabi, pentru că în sinea noastră știm (deși nu o recunoaștem public) că avem neîmpliniri regretabile, mituri false, reprezentări eronate, construcții abandonate - pe scurt, falii care ne împiedică să avansăm, să susținem un dialog de la egal la egal cu alte centre de spiritualitate. Defectele culturii și caracterului național sunt agravate de lipsa instrumentelor de comunicare cu exteriorul, pentru că dacă realizăm puține traduceri din alte literaturi și nu ne propagăm valorile proprii, nu vom avea suficiente oglinzi în care să ne privim spre a ne cunoaște mai bine, vom suferi de lipsa termenilor de comparație, vom exalta virtuțile autarhiei și vom demoniza străinătatea. Într-un volum de dialoguri cu Sorin Antohi, Adrian Marino propune o soluție ideologică acestei inadecvări a fondului autohton la aspirația occidentalizată, desemnând-o prin sintagma: "Al treilea discurs", adică o pledoarie de tip pașoptist pentru modernizarea, democratizarea și europeanizarea României și culturii române, prin adoptarea spiritului protestant și a instituțiilor occidentale, în paralel cu valorificarea potențialului de originalitate românească. Altfel spus, realizarea unei sinteze organice, care ne-ar ajuta să evităm deopotrivă ambele extreme: naționalismul izolaționist, suficient sieși, și moda cosmopolită a unor împrumuturi mimetice, insuficient asimilate. În fața unui nou început, un discurs neopașoptist, întemeietor, are o reală funcție civilizatoare. 12 ani de

tranziție defectuoasă ne obligă să ne luăm în serios complexele culturii și societății românești.

Aceeași atitudine este recomandabilă și pentru Basarabia. Cu deosebirea esențială că problema identității naționale nerezolvate, după dispariția imperiului sovietic, complică situația acestei vechi provincii românești. Pentru cultura din Republica Moldova, recuperarea apartenenței la cultura română premerge, constituie o bună repetiție pentru integrarea culturală europeană. După o jumătate de secol de barbarie ideologică, regăsirea identității naționale și a principiilor democratice constituie o prioritate pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Fără o integrare profundă a culturii române, fără cultivarea unui limbaj comun, inteligibil, nu ne putem valorifica nici măcar specificul local, experiența multiculturală dobândită în urma succesivelor ocupații rusești și a conviețuirii cu minoritățile alogene. Or, complexe de inferioritate ale intelectualului basarabean au toate șansele să încremenească în condițiile reculului politic inaugurat de guvernarea partidului comunist, care a câștigat alegerile parlamentare din februarie curent cu o majoritate zdrobitoare de voturi, încununând un deceniu de eșecuri și speranțe spulberate pe calea spre o lume mai bună, democratică și capitalistă. Este singurul caz în Europa Centrală și de Est, după 1989, când fosta nomenclatură comunistă revine la putere fără să fi renunțat la vechea sa denumire. Dimpotrivă, tocmai această "puritate" ideologică i-a asigurat succesul electoral. Noii guvernanți au anunțat un program de restauraționism agresiv: politica externă a fost reorientată spre Moscova, a fost reintrodusă deja cenzura în mass-media de stat, procesele de reformă din economie au fost blocate, motiv pentru care FMI și Banca

Mondială au suspendat creditarea Republicii Moldova. Comuniștii au declanșat o adevărată ofensivă împotriva identității românești a basarabenilor, intenționând să înlocuiască disciplina Istoria Românilor, predată de zece ani în școlile dintre Prut și Nistru cu un curs stalinist de *Istorie a Republicii Moldova*. Recent adoptata lege privind drepturile minorităților etnice oficializează în fapt limba rusă ca a doua limbă de stat. În aceste condiții, a vorbi despre integrarea europeană, inclusiv culturală, a Basarabiei este un bluf. Din păcate, slaba implicare a Occidentului în acest stat sfâșiat pe deasupra și de conflicte separatiste - Transnistria la est și găgăuzii la sud -, a favorizat apariția unei așa-zise oligarhii economice, de tip mafiot, extinderea corupției și adâncirea sărăciei.

Partea interesantă din punct de vedere cultural al momentului pe care îl trăim în Moldova a constituit-o faptul că basarabenii trebuie să se integreze, să asimileze valorile europene, conștientizând simultan și complexele culturii române pe acest drum. Nu putem traversa niște experiențe deja date în România, trebuie să mergem mai departe, înscriindu-ne în efortul comun românesc de integrare europeană, deschizându-ne schimburilor culturale și influențelor din exterior. Formula "afinități electice" exprimă cât se poate de exact această tendință. A venit momentul să depășim discursul de tip etnicist și să abordăm identitatea de pe pozițiile unor valori comune. În această evoluție și deschidere spre modernitate, ca o aventură pe cont propriu, în opinia mea, constă marea șansă a culturii române din Basarabia. Din păcate, precum este cazul României în raporturile cu Occidentul, interesul pentru problemele Basarabiei în România a scăzut dramatic în

ultimii ani. Nu există în România nici un fel de dezbateri în jurul literaturii din Moldova de Est. Televiziunea Română nu are în grila ei de programe nici o emisiune consacrată acestor teritorii. Cărțile nu circulă, publicațiile culturale au o difuzare defectuoasă. Au rămas doar anumite date istorice - precum aniversarea Unirii de la 1918 - singurul prilej de evocare, omagială, muzeistică, a "fraților de peste Prut". Nu alta este situația în Basarabia însăși, unde dezbaterile culturale, polemicile de idei practic lipsesc, iar controversele degeneratează în primitive reglări de conturi.

Vorbim despre integrarea culturală a țărilor din Est, în vreme ce în Moldova mea, de dincolo de Prut se lasă tăcerea, o tăcere tot mai pustiitoare, ostilă spiritului și evoluției intelectuale. Afirmarea internațională a scriitorilor din Basarabia este surclasată de lupta pentru recăștigarea prestigiului creatorului în fața comunității sale. Va trebui reformulat conceptul "culturii în cetate", căutate noi forme ale contactului cu publicul. Noile medii de informare, Internetul, ne ajută să spargem izolarea politică și culturală, să împrumutăm din experiența altora. Marea provocare a scriitorilor din Basarabia este să nu mai fie exponenții unei problematice regionale, ai unor obsesii și frustrări pre-moderne. A discuta subiecte de interes mai larg cu parteneri străini înseamnă a evada dintr-un destin personal prohibitiv. Mai ales că globalizarea favorizează, la polul opus, decentralizarea, specificul local, tendințele de individualizare, înlocuiește noțiunea de *periferie*, conotată peiorativ, cu un termen mai incitant din punct de vedere estetic și neutru din punct de vedere moral: *marginalitate*. Va fi interesant deci să definim *omul marginal* în partea noastră de lume. Însă valorificarea acestui concept nu se

poate dispensa de niște clarificări obligatorii. Înainte de a îmbrățișa ideea "pluralismului cultural românesc" este nevoie să ne asigurăm de *unitatea culturii române* în datele sale esențiale, cea care ne-a ajutat să rezistăm deznaționalizării sub regimul sovietic. Chestiunea este încă de actualitate. Bălbăiala geopolitică a Basarabiei, recăderea ei în sfera de dominație a Rusiei, menține în viață teoria "moldovenismului" de tip stalinist, care încearcă să exploateze conceptul de autonomie, specific particularităților regionale nu pentru a reliefa originalitatea contribuției basarabenilor la o cultură comună, ci pentru a ne separa de identitatea românească, pentru a ridica un nou zid de înstrăinare față de România și Europa, aservindu-ne vechiului centru imperial. O astfel de politică este sponsorizată din gros în Republica Moldova, în timp ce tendințele *integraționiste* sau *sincronizante* cu spațiul cultural românesc și occidental sunt boicotate sistematic.

În concluzie, nu cred că putem participa, eliberați de complexe, la cultura europeană fără a avea o identitate bine precizată, o tradiție în spatele nostru, niște valori competitive. În același timp, identitatea modernă se definește prin deschidere, comunicare, cooperare cu ceilalți, nu prin orgoliul autarhic. Altfel spus, complexele integrării Estului exprimă chiar dilemele identitare ale societăților de aici, care nu se pot rezolva fără stimuli din exterior. Pentru națiunile post comuniste, integrarea europeană constituie o exigență culturală în absența căreia ne-am prăbuși în sub-istorie.

Magda Cârneli

TEZE PENTRU INTELECTUALUL ROMÂN

1. Hărțuit din nou - în actuala epocă de prelungită tranziție, interimară între «vechiul regim», îndepărtându-se vertiginos, și un «nou regim», apropiindu-se asimptotic -, hărțuit de vechi dualisme interbelice, deformate aberant sub comunism și idolatru resuscitate acum în forme doar aparent proaspete, pare că intelectualul român de azi nu poate decât să aleagă tranșant între nostalgie și utopie, între «autohtonism desuet» și «cosmopolitism bovaric», între «românismul de grotă» și «europenismul de nicăieri», ca să preluăm din formulele răsunătoare ale polemicii culturale ale ultimului deceniu.

Asaltat deopotrivă de vechi automatisme/ condiționări/ determinisme locale dar și de noile aspirații/ exigențe/ tentații oferite de deschiderea bruscă spre lumea occidentală, intelectualul - omul de cultură român, căci datorită circumstanțelor istorice, cele două condiții adeseori s-au suprapus indistinct, spre deosebire de alte spații culturale unde și filozofii și sociologii și politologii, etc. au putut juca acest rol - pare tensionat interior între două modele culturale și existențiale antinomice. Educat în normele culturii moderne occidentale, dar trăitor într-o realitate socială fracționată în diferite vîrste istorice, intelectualul autohton pare că trebuie încă să tranșeze între opțiuni total divergente: între modelul «identității etnice» și modelul «identității politice»; între «patriotismul etnic» și «patriotismul

constituțional»; între «statul cultural» și «statul politic»; între «specific național» și «universalitate» ș.a.m.d.

De fapt, el pare somat să aleagă între, pe de o parte, un model «metafizic», atemporal, dat odată pentru totdeauna și monolitic al realității sale locale, al categoriilor cu care el își structurează identitatea personală și socială; și, pe de altă parte, un model «post-metafizic», secularizat, al realității internaționalizate la care începe să aibe acces, un model fluid, supus temporalității, modificării, adaptat pragmatic, din mers, exigențelor concrete ale unei lumi în vertiginoasă, metamorfică preschimbare.

2. In noile circumstanțe dez-limitate, cred că problema reală a omului de cultură autohton nu mai este astăzi să opteze și să elimine, ci mai degrabă să concilieze lucid în el însuși un model 'centrat' de structurare interioară și exterioară a sinelui și a lumii, cu un model 'des-centrat' al acelorași. Să realizeze și să suporte launtric, în actuala stare de lucruri, logica imanentă a unei ordini a lumii care pare să fi devenit brusc lipsită de centru, sau cu un centru difuz, sau cu centre multiple: o ordine a realității ce și-ar construi modelul din aproape în aproape, pe măsură ce înaintează; o ordine care să îmbine armonios tropismul centripet cu aspirația centrifugă a spiritului.

Altfel spus, problema lui este să realizeze că are datorii și exigențe în raport cu patria sa, dar și în raport cu restul mare al lumii, și în primul rând *față de sine însuși*. Să admită că poate aparține și locului «de aici» dar și «de aiurea». Să consimtă că poate fi deopotrivă și balcanic și european, și cetățean «național» și cetățean «internațional». Să realizeze că are libertatea să aleagă rațional (fără

constrângerea «majorității») între surse diferite de înțelegere a trecutului; că are dreptul să selecteze lucid (fără tutelă statală) între modele diverse de rezolvare a prezentului și de modelare a viitorului, ca să poată să conjuge într-un mod eficient «tradiția» cu «inovația», în vederea unei soluții realiste și creative a dilemelor inedite pe care i le ridică actualitatea.

3. Omul de cultură român ar putea în sfârșit să se *accepte așa cum este* (și cum l-a fasonat o întreagă constelație de determinații): să-și asume și stratul arhaic-folcloric, și cel medieval-ortodox, și cel modern-postmodern mai recent. Să le conștientizeze pe toate, nu doar unul sau două, cum s-a întâmplat de obicei pînă acum, și să încerce eventual să le facă să comunice fecund între ele, să tenteze sinteza. Altfel spus, el ar avea în sfârșit *dreptul să-și unifice personalitatea*: să-și integreze «filogenia» culturală irevocabilă în «ontogenia» conștientă, liberă, a propriei sale individualități.

La urma urmei, identitatea sa personală și colectivă nu e un dat inexorabil, o fatalitate mecanică într-un univers al formelor fixe: ea e o chestiune de opțiune și luptă, e o devenire continuă între multiple alternative, ea poate fi înțeleasă ca o construcție activă în cadrul sau în pofida unor multiple sisteme de determinatii (personale, locale, naționale, continentale etc.); poate fi trăită ca o «diferență» specifică în interiorul unor rețele plurale (eventual planetare) de identități.

4. Intelectualul, omul de cultură român are în sfârșit *putința să se definească și altfel decât etnocentric*. «Esența»

lui nu se află undeva în afara lui, în *illo tempore*, ci se manifestă în persoana lui, e actualizată în sine însuși aici și acum. Fără să-și renege apartenența la spațiul cultural de origine, el poate să recunoască deschis că nu-l mai interesează să fie doar un intelectual (poet, plastician, sociolog, fizician, etc.) «național», ci intenționează să aparțină și «mediului internațional» al profesiei sale.

Fie că rămîne acasă, fie ca emigrează, fie că face naveta între culturi, el are deci dreptul și posibilitatea să se raporteze direct la o cultură globală, pe cale de survenire. Prin rețelele de instituții trans-naționale care integrează accelerat regiunile lumii, o nouă «piață mondială» a ideilor, a formulelor culturale, independentă de guverne și state (asemenea piețelor financiară, economică, de comunicații etc.), e cea care începe să negocieze și să impună valoarea reală de schimb, deci universalitatea produselor intelectuale locale. Acest nou fel de universalitate e probabil remediul cel mai eficace împotriva oricărui fel de cultură manipulată (oficială, de stat, a unui partid, a unui trust de presă, etc).

5. Pus în fața acestei enorme deschideri și inevitabile integrări, intelectualul autohton are dreptul să afirme acum că tocmai *tensiunea dintre cultura națională și cultura globală* - iar nu, de pildă, antagonismul dintre sat și oraș, dintre tehnică și spiritualitate, ori dintre «cultură și civilizație», etc. - constituie pentru el provocarea cea mai urgentă și mai productivă. Iar această cultură globală e creată de individualități, nu de națiuni, e formată din opere individuale, iar nu din culturi naționale.

Operele individuale competitive nu se creează însă

din raportarea autistă la obsesii naționale, statale, ideologice deja depășite, ci prin interiorizarea radicală a problematicei individualității. Intelectualul, omul de cultură român are în consecință dreptul să se ocupe și el, ca și alți colegi de ai săi din părți de lume mai puțin inhibitate, de problematica propriei sale condiții, fără constrângeri ideologice de tot felul și fără rușinea anterioară că nu e în permanență util în mod declarat socialului, statului, națiunii, colectivității.

Poate că misiunea lui actuală cea mai inedită și mai urgentă este tocmai să exploreze noile aspecte trans-naționale și trans-culturale ale unei realități umane globale pe cale de survenire, așa cum ele afectează individualitatea noastră de aici: naționalul nu e ținta supremă a spiritualizării, ci materialul ei brut, spunea încă istoricul român Vasile Pârvan. Iar spiritualizarea, oricum am înțelege-o, are în vedere o dimensiune universală. Și vice-versa.

6. Ne aflăm în plină *emergență a unei noi mentalități culturale*. Ea începe în România din anii '80, când - odată cu optzecismul literar dar nu numai cu el - își face simțită prezența mai consecvent un nou comportament cultural: permisiv în raport cu realitatea imediată, indiferent la monolitisme ideatice tranșante și radicale, mai autonom în raport cu puterea politică, neînhibat față de tradiție și irespectuos cu «imperativele naționale», individualist în plan personal și cosmopolit în opțiuni interioare și maniere. Dezbateră din jurul postmodernismului, declanșată în România tot în anii '80, a deținut de aceea o valoare premonitoare, căci ea a pus în lumină dorința (și într-o oarecare măsură, puțința) unei sincronizări mai accelerate - trecînd peste frontiere politice și diferențe ideologice - a

unei generații culturale noi, cu cele mai deschise curente de idei de aiurea.

De altfel, prin chiar premisele sale teoretice, postmodernismul a încurajat o stare de spirit «ecumenică» ce oferă șanse sporite unei integrări mai rapide și mai normale, mai de-complexate, a culturilor mici («regionale») sau izolate, în contextul cultural global. În virtutea permisivității și pluralismului său afișat, postmodernismul a susținut și susține și azi explicit ideea că emergenta cultură globală la care asistăm nu înseamnă și dispariția diferențelor locale specifice într-un unic model de evoluție culturală, cum se tem autohtoniștii noștri învederați. Cultura globală ar trebui înțeleasă ca o însumare, o intersectare de soluții culturale diverse, și chiar divergente, care pot intra în combinații și sinteze diverse, deschizând calea către un nou înțeles, «anti-totalitar» dar holistic, al ideii de universalism.

Această nouă mentalitate se află numai la început în zona Europei de Est. Fie ca intelectualul român să nu rateze - din scepticism și fatalism «etnic», din lipsă de informare și izolare iresponsabilă în clișee conceptuale caduce - șansa de a participa la debutul unui nou, mai echitabil, mai democratic, și poate cu adevărat ecumenic, umanism.

Simona Cioculescu

ÎN EUROPA, ÎNTRE EST ȘI VEST

Dispariția comunismului a declanșat în Europa Centrală și de Est și implicit în România, o acută criză identitară. Această criză nu poate fi considerată doar o moștenire a trecutului regim, el însuși marcat de stigmalul lipsei de legitimitate. După 1989 s-a produs de fapt o reactivare a problemelor rămase nerezolvate din perioada interbelică, probleme sociale, morale, problema identității naționale, a identității europene într-un spațiu geo-politic subminat de tensiuni diverse, și nu în ultimul rând etnice.

“Pentru noi românii, cel puțin, scria cândva Emil Cioran, superstiția Europei pleacă din complexe de inferioritate. Să-ți dai seama că nu te poți realiza decât prin națiune și să nu ai siguranța că națiunea ta se va realiza. Aici e cheia incertitudinilor românești... Și asta e tragedia individului lucid în culturile mici.”

La rândul său, colegul de generație al lui Emil Cioran, Eugen Ionescu, se temea să nu rămână “o existență ridiculă”, care să împărtășească lipsa de destin a propriei țări, căci “O națiune se afirmă prin orgoliu și aroganță” (Cioran), în timp ce pe români îi caracterizează filosofia lui “n-a fost să fie.”

Cele două cărți rebele ale epocii interbelice, *Nu* (1934) și *Schimbarea la față a României* (1936) își au contraponderea în articolele programatice ale lui Mircea Eliade din cel de-al patrulea deceniu al secolului trecut. Un

exemplu relevant este articolul publicat în luna octombrie 1936, intitulat *Cele două Românii*. În paginile acestuia, Mircea Eliade afirmă "conștiința parității cu Europa" în necesitatea cultivării mesianismului românesc reprezentat de Bălcescu, Heliade, Hașdeu, Eminescu, opus criticismului românesc, ilustrat de Maiorescu și Caragiale. Acest spirit critic hiperlucid era considerat de Mircea Eliade inoportun în acest moment, întrucât crea inoportune complexe de inferioritate.

Generația lor, generația '27, trebuia să intre în arenă "conștientă de o mare misiune, optimistă, necritică", mistică și națională. De altfel, până la al doilea război mondial, naționalismul a fost apanajul elitelor. Astăzi, lucrurile stau în bună măsură altfel. Este firesc ca în procesul de modernizare a economiei, a circulației valorilor, diferențele naționale să se estompeze, să înceapă să se producă o sincronizare a mentalităților, iar în domeniul artelor, al literaturii, o sincronizare a canonului estetic. Chiar dacă se situează geografic spre marginile Europei, România a adoptat acest canon european încă din secolul al XIX-lea, cultivându-și în sensul lui valorile. A se vedea în acest sens interesantul studiu al lui Mircea Martin din *România literară* (iunie 2001) intitulat *Lista lui Bloom*.

Problema literaturii române ca literatură "mică" este aceea a unor valori artistice rămase încă – în pofida faptului că multe din ele sunt perfect canonizabile – neomologate. Excepție fac creatorii noștri exponențiali ce au transcens frontierele, afirmându-se în limbi de circulație. Pe de altă parte, e sesizabilă, de mai mulți ani, o tendință de modificare a canonului estetic în Vest. Este vorba de politizarea canonului, în sensul subordonării lui unor factori

extraestetici, ținând de norma "corectitudinii politice".

Lucrul arată că există și excese ale democrației, excese ce ne pot fi, însă, favorabile, în direcția instaurării unei echități recuperatorii a alterității, și a valorizării zonelor marginale. Pentru aceasta este nevoie pe de o parte să ne propulsăm valorile prin intermediul unor instituții, fundații, centre, asociații bine dotate și eficiente (precum Centrul internațional de artă contemporană, fost Centrul Soros pentru artă contemporană, G.D.S., Academia Civică, Colegiul Noua Europă, Centrul de istorie al imaginarului și nu în ultimul rând PEN Clubul român), pe de altă parte să respectăm practicile și normele "jocului european", în perspectiva unor evaluări de această dată nu ideologice, ci empirice și pragmatice.

Gheorghe Schwartz

A SCRIE ÎN TRANZIȚIE

S-au spus până acum multe lucruri raționale despre globalizarea literaturii, însă eu aș vrea să pornesc de la premisa că pentru arta scrisului nu limba este cea vinovată că ar frâna procesul mondializării.

S-au prezentat aici mai multe situații naționale drept exemple pentru specificul fiecărei literaturi în tentativa ei de a pătrunde în concertul general. Eu - asemenea colegilor mei români - voi arăta, în câteva cuvinte, realitatea autohtonă, așa cum o văd eu.

Înainte de toate, însă, pentru a vorbi despre "tranziție", trebuie să nu uităm că sintagma folosită definește evoluția (sau involuția), adică tocmai caracteristica organismului viu. Tranziție a cunoscut omenirea de la omul primitiv până azi și până mâine, în caz că sperăm că "mâine" mai are un sens pentru noi. În România de astăzi, înțelesul cuvântului "tranziție" este folosit doar pentru a desemna perioada de trecere de la sistemul dictatorial național centralizat etatist la cel democratic, bazat pe economia de piață. La acest sens restrâns o să ne referim și noi, în continuare, pentru încercarea noastră de demonstrație.

Și încă o precizare: în cele ce urmează, ceea ce pentru cetățeanul român poate să pară un truism, pentru oaspețele străin n-ar fi exclus să fie de neînțeles.

Cele patru întrebări care se impun, de la început, sunt:

1. Cu ce vrea România să vină în procesul de globalizare literară?
2. De ce dorește ea acest lucru?
3. Cum vrea să realizeze mondializarea?
4. La ce efecte se așteaptă?

1. România a cunoscut în deceniul al nouălea al secolului trecut cea mai dură opresiune dintre toate țările din regiune. Paranoia cuplului prezidențial a ajuns la apogeu și aparatul de stat avea drept singură preocupare alimentarea respectivei nebunii. Scop pentru care toate mijloacele au fost folosite. În România nu a existat nici glasnost și nici perestroika, n-a funcționat un sindicat liber, statul n-a avut în fruntea sa lideri de tipul "comunistului luminat" gen Dubček sau Kádár. Opresiunea a făcut ca 22 decembrie 1989 să ne prindă fără o perioadă de trecere,

astfel încât nici singura cucerire revoluționară indubitabilă, anume libertatea de expresie, n-a putut fi utilizată adecvat. Dorit de atâtea decenii, cuvântul liber nu s-a materializat normal, el nefăcând decât să încerce să răzbune umilințele atât de îndelungat îndurate și să pună în viață visele unor planuri ce până mai ieri păreau imposibile. Pentru o presă cu adevărat democratică, lipseau atât cunoștințele elementare de management în condițiile economiei de piață, cât și baza tehnică, personalul de specialitate etc. Ceea ce pentru tipărirea câtorva publicații, în majoritate clonate după un exemplar unic, era absolut suficient din punctul de vedere al tipografiilor și al jurnaliștilor, în noile condiții, nu mai putea acoperi uriașa explozie de ziare, reviste și cărți, explozie ivită atât de nepregătit și atât de brusc. Problemele acestea au dus la nenumărate crize succesive: lipsa personalului s-a încercat a fi compensată cu tineri fără experiență în domeniu, formați, cei mai mulți, de vechii activiști ideologici retrași pentru câteva luni în planul al doilea; sistemele de difuzare prăbușindu-se în haosul general, cele ce le-au luat locul au fost și ineficiente și necinstite; proprietarii vechilor organe ale partidului unic, posedând singurele tipografii disponibile, cenzurau apariția celorlalte periodice; o falsă criză a hârtiei a lovit și ea neloial o concurență care trebuia să depășească obstacolele puse de cei ce doreau să controleze, în continuare, conștiințele. Despre toate acele momente s-ar putea vorbi extrem de mult, însă am să mă opresc aici, conștient fiind de cât de greu le vine oaspeților noștri străini să mă poată urmări. Îmi aduc aminte că, funcționar cultural fiind prin 1991, m-am întâlnit cu omologul meu dintr-o țară cu mare tradiție a gândirii libere și unde și-au găsit locul de exil, precum și prestigiul meritat

mulți români. Lăsând la o parte că respectivul domn habar n-avea despre absolut nimic din ceea ce reprezintă valorile culturale ale României, nici măcar despre marile personalități românești stabilite în țara lui, plângându-mă eu de falsa criză de hârtie ce băntuia atunci în țară, m-am pomenit, la întoarcere, cu un top de hârtie de scris printre bagajele mele personale - cu multă bunăvoință, omul a crezut că rezolvă astfel respectiva criză de hârtie...

Bineînțeles că, în cei aproape doisprezece ani care au trecut din decembrie 1989, deși multe lucruri au evoluat mai încet sau ceva mai puțin încet, peisajul publicistic și editorial s-a schimbat, profesionalismul a crescut. Însă o țară practic lipsită, în iulie 2001, de orice reală opoziție politică organizată pune iarăși România într-o situație mai grea decât cea a țărilor din zonă.

2. Dacă ar fi să facem un sondaj de stradă, sunt conștienți că aproape întreaga populație a țării ar declara că dorește și globalizarea literaturii române, la fel cum este pentru intrarea în structurile europene și nord-atlantice. O insuficiență informare generală, îi face pe români să dorească - cel puțin declarativ - o mulțime de lucruri despre care știu prea puțin sau despre care au cunoștințe incomplete. Așa cum Piața Comună reprezintă în conștiința majorității celor chestionați doar bunăstare, însă nu și liberă concurență și competența muncii, ceea ce ne-a făcut să nu prea putem ține pasul nici măcar cu mult mai blândește exigente ale C.E.F.T.A., așa ar dori aceiași să ne încadrăm în cât mai multe domenii în marea orchestră mondială, fără a fi la curent cu obligațiile și cu efectele ce decurg de aici. Intoxicați de propaganda naționalistă care ne situează în

toate domeniile drept cei mai buni, doar "condițiile specifice" și "dușmanii țării" împiedicându-ne să fim aclamați pretutindeni, noi avem încă tendința de a stabili iluzorii scoruri net avantajoase nouă, încă înainte ca meciul să fi avut loc. (Mi-e teamă că el nici n-a fost încă programat.)

3. S-a vorbit aici despre anticipări ale mondializării contemporane. S-a amintit de *pax romana* din antichitate, precum și despre mai recente tentative de mondializare roșie sau brună, prin lozinci pomenind de "inevitabila victorie a comunismului în toată lumea" sau despre "Deutschland über Alles". Numai că idealul despre care discutăm noi acum nu se referă la o cucerire mondială prin forță, strivind orice, nu aparține tradițiilor și mentalităților învingătorului militar.

Poate mai aproape de tema noastră a reprezentat-o folosirea, în evul mediu, a limbii latine de către mai toți autorii europeni, dar și aceea n-a fost decât tot o globalizare prin restrângere și nu prin diversificare. La fel cum nu s-au bucurat de anularea efectelor aici pomenitului Turn al lui Babel nici așa-numitele limbi universale, esperanto și replica național-socialistă wolapück.

S-a mai prezentat aici o ipoteză, după care credința va fi cea care va face mondializarea și în domeniul nostru. Numai că, de prea multe ori în istorie, conchistatori de tot soiul mai mult au învrăbit, decât au înfrățit. În numele încercării impunerii credinței cu forța s-au purtat mult prea multe războaie, au avut loc mult prea multe măceluri și au fost rase de pe suprafața pământului mult prea multe civilizații. Dacă privim chiar azi în jurul nostru, vedem ecumenismul încă total neputincios în fața provocărilor

xenofobe ale fundamentaliştilor de toate culorile şi de toate nuanţele.

Unii autori români s-au integrat în limbi de circulaţie mare şi, sprijiniţi de opera lor, au intrat în circuitul mondial. Reprezintă o altă dispută din ce literatură au ajuns să facă ei parte, însă globalizarea prin exil vreau să cred că nu este chiar idealul spre care tindem, chiar dacă experienţa românească în domeniu nu este prea încurajatoare pentru cei ce vor să se facă auziţi din ţară.

S-a mai amintit aici, în dorinţa de a se argumenta că limba ar fi principalul impediment împotriva globalizării literaturii, exemplul muzicii, afirmându-se, în mod cu totul corect, că Simfonia a IX-a de Beethoven a ajuns de mult în interiorul mondializării. Numai că, dacă Beethoven sau Mozart mai pot fi savuraţi (cu bunăvoinţă) de miliarde de melomani, pentru muzica nouă (începând cu Webern sau Schönberg) sau pentru artele plastice moderne (toate neîngrădite de bariere lingvistice) apar exigenţele de educaţie care fac diferenţele.

Cu alte cuvinte, mondializarea este imposibilă dacă nu se realizează pe principiul acordării unor elemente, dacă nu identice, atunci măcar asemănătoare.

Sigur, mi s-ar putea replica, ajunşi la acest punct, amintindu-mi-se că, în fond, marile teme ale literaturii se reduc, oricum, la doar brodarea în jurul celor trei preocupări fundamentale ale omului de pretutindeni: dragostea, dialogul cu divinitatea şi puterea. Numai că suntem martorii şi a naşterii chiar acum, sub ochii noştri, a unor teme şi subteme noi. De pildă, senzaţia de tot mai mare înstrăinare faţă de semenii, ajunsă la cote obsesive în secolul XX, tinde să fie dublată de înstrăinarea faţă de obiecte, faţă de mediul

ambiant. Generaţiile părinţilor noştri mai înţelegeau de ce trebuie să folosească plugul clasic, dar ţăranul performant de azi pricepe tot mai greu unealta electronică la care a învăţat să umble doar la butoane. La fel şi gospodina, care beneficiază de ustensile de preparat mâncarea şi de făcut curăţenie, ustensile pentru care are la dispoziţie cărţi tehnice de utilizare la nivelul de înţelegere al unui copil. Bunicii noştri, dacă s-ar reîntoarce printre noi, s-ar trezi în plin S.F., dacă ar vedea cu ce am înlocuit noi rechizitele lor de birou. Omul modern ajunge să comande nişte pârgii pe care le poate urmări tot mai greu, iar diferenţa o vor face, în scurt timp, nu numai coeficientul de inteligenţă şi nivelul de instruire, ci şi gradul de adaptabilitate la o lume pe care o vom înţelege tot mai puţin, pe măsură ce ne vom face iluzia că am îmblânzit-o mai mult. Iată o temă nouă de discuţie doar pentru cei ce se întâlnesc cu ea, la fel cum foarte multe alte subiecte fac dificil un dialog egal între sătui şi flămânzi, între pasagerii marilor avioane transatlantice şi călăreţii cămilelor deşerturilor, între spărgătorul de piatră şi cercetătorul în genetică. Nici pe aceştia nu neapărat limba diferită îi desparte.

4. Ce efecte ar avea această globalizare, în ipoteza că am fi pregătiţi pentru ea? O mondializare literară prin exil sau prin îmbrăţişarea unei limbi unice - chiar dacă engleza tinde tot mai mult la acest statut - n-ar fi decât o sărăcire a devenirii umane.

Până la urmă, mondializarea literaturii nu este altceva decât:

A. Globalizarea mentalităţilor, a obsesiilor, a nivelului de educaţie, a unor aspiraţii comune, a rezolvării

provocărilor contemporaneității;

B. Acceptarea dialogului și posesia mijloacelor de dialog;

Orice alte tentative n-ar putea fi catalogate decât drept „imperialism cultural”.

Ce efecte ar apare, dacă nu s-ar realiza această globalizare? Într-o lume tot mai mică, gălăgia ar deveni insuportabilă. Or, zgomotul scăpat de sub control naște monștrii.

ÎNCHIEIEREA LUCRĂRILOR

Ana Blandiana

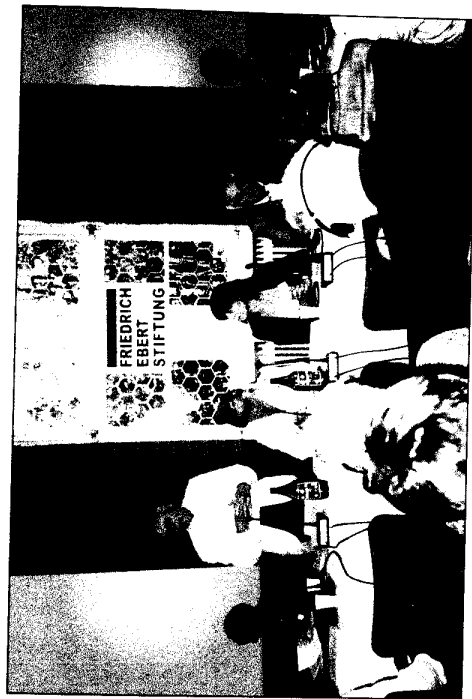
Dragi prieteni, dragi oaspeți pe care vă înglobez (cuvântul vine de la globalizare) în aceeași primă categorie de prieteni.

Dați-mi voie să închei mulțumindu-vă. În primul rând vreau să mulțumesc, emoționată, atât celor care au dat bani, cât și celor care au dat idei. Fundația “Friedrich Ebert” intră în ambele categorii, pentru că îi aparține și inițiativa, și sprijinul material. Dar vreau să mulțumesc tuturor celor care au făcut posibilă această întâlnire, participând la ea, adică fiecăruia dintre dumneavoastră personal, conducerii International PEN care a venit de la mari distanțe, din Suedia, din Franța, din Anglia, și fiecăruia dintre colegii - ajunși la Sinaia din Peninsula Iberică, Scandinavă, Balcanică, din Paris, Londra, Budapesta, Luxemburg, Ierusalim, sau numai din București, Chișinău, Sibiu, Iași, Arad - despre care știu, pentru că știu care e și viața mea, cât sunt cu toții de ocupați și cât de greu ne-a fost să reușim să ne strângem deodată la un loc. Iar faptul că am făcut acest efort și ne-am aflat împreună este deja un prim gest pentru ca ideile și speranțele pe care le-am rostit aici despre integrare, despre globalizare, să devină fapte.

Pentru că, așa cum am scris în numeroase rânduri, sunt convinsă că integrarea nu este posibilă doar economic și doar politic; integrarea va deveni realitate numai în momentul în care vom fi de acord și vom fi în stare să ne

integrăm și obsesiile. Și ce este literatura dacă nu expresia artistică a obsesiilor noastre individuale și colective? Ceea ce am spus fiecare aici, în aceste două zile, a fost o încercare de a ne pune față în față obsesiile, speranțele, iluziile despre noi înșine și despre ceilalți, în așa fel încât să le putem compara și ca să creăm posibilitatea de a merge în continuare împreună. S-a glumit aici despre vremea în care Bucureștiul era numit "micul Paris". Ce-ar fi ca până când - și nu văd de ce am exclude această posibilitate virtuală - se va vorbi despre Paris ca despre "Marele București" noi să continuăm să ne întâlnim și să aducem argumente că acest timp va veni.

Până atunci eu vă mulțumesc că am fost cu toții aici, acum, vă mulțumesc nu numai pentru că ați fost inteligenți, că ați fost frumoși, că vremea a fost minunată, că Sinaia a fost ospitalieră și Carpații splendizi, dar și că lucrurile s-au petrecut într-un fel de farmec comun, la care am contribuit cu toții, în așa fel încât să ne amintim de aceste zile la Sinaia ca de o întâmplare plăcută a vieții noastre.

Deschiderea lucrărilor conferinței.
De la stânga la dreapta: Elke Sabiei, reprezentanta Fundației Friedrich Ebert în România; Francis King, vicepreședinte Internațional PEN; Alexander Blokh, vicepreședinte Internațional PEN; Ana Blandiana, președinta Centrului PEN Român; Eugen Uricaru, președintele Uniunii Scriitorilor din România; Terry Carlbom, secretar general Internațional PEN.

Vorbind despre istoria PEN-Cluburilor (de la stânga) Shaul Carmel, despre Centrul israelian,
Barbu Cioculescu și Romulus Rusan despre Centrul român.

Terry Carlbom, secretar general al Internacional PEN

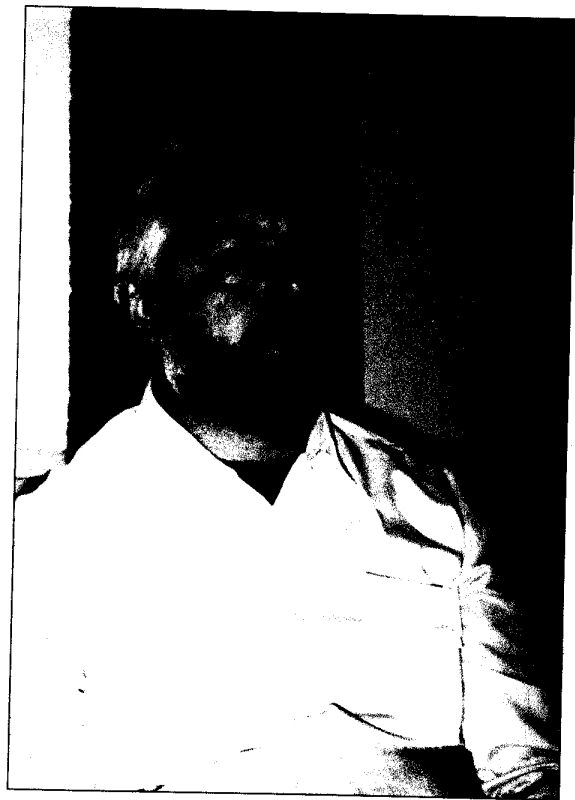
*Prof. Mihai Zamfir, critic literar, fost ambasador al României în Portugalia (stânga)
și poetul Casimiro de Brito, președintele Centrului PEN portughez.*

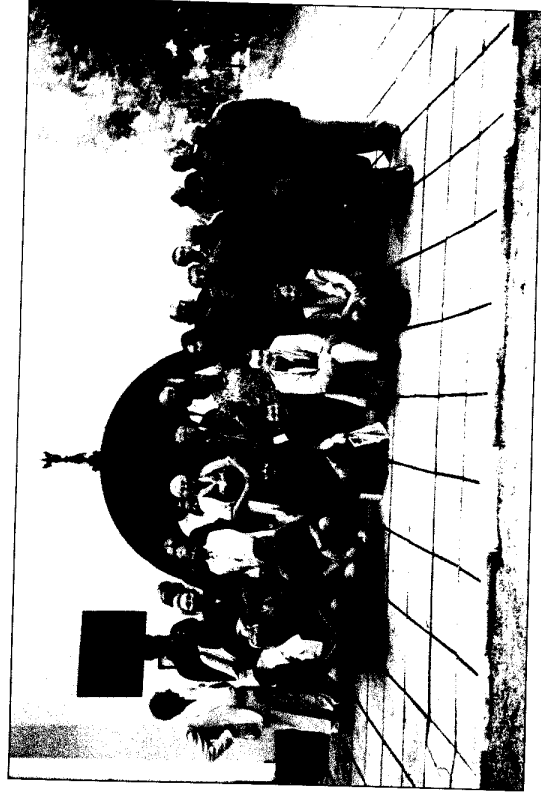
Doi poeți de la Chișinău: Leo Butnariu (stânga) și Andrei Burac, președintele PEN din Republica Moldova

Doi scriitori de aceeași limbă: Hubany Miklos, președintele Centrului PEN maghiar, Budapesta,
și Galfalvy Zsolt, președintele Centrului maghiar din România

Bolko Lambovski, reprezentantul Centrului bulgar.

După recitalul internațional de poezie în fața vîlei "Luminîș" a lui George Enescu